

Nye rammer for tradisjonsrike koblinger

En samtidshistorisk undersøkelse av tre tverrfaglige universitetssentre ved
Universitetet i Oslo.

Cand. Polit våren 2005.

Jørund Støre Bergrem

Veileder: Professor Ragnvald Kalleberg, Institutt for sosiologi og
samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Tverrfaglige universitetssentre har siden åttitallet blitt en del av det norske FoU- systemet som et virkemiddel til å konsentrere vitenskapelig virksomhet innenfor avgrensede temaområder av flerfaglig, politisk og økonomisk interesse. Etablering av slike sentre har vært et kontroversielt tema, på grunn av de press slike organisasjonsformer legger på universitetsstrukturen og den økte brukerinvolveringen. Studier av slike sentre har imidlertid vært få, både nasjonalt og internasjonalt.

I denne avhandlingen gjennomfører jeg en samtidshistorisk undersøkelse av tre slike universitetssentre tilknyttet UiO fra de ble opprettet og frem til våren 2004. Disse er Bioteknologisenteret i Oslo (BiO), Senter for klimaforskning (CICERO), og Senter for Ibsen- studier. Jeg tar utgangspunkt i en forståelse av kunnskapsorganisasjoner, som sammenkoblede *knipper* av læreprosesser, henholdsvis forskning, studier, formidling, ekspertvirksomhet og institusjonsforvaltning (Kalleberg 2004). Hovedspørsmålet jeg søker å besvare gjennom avhandlingen er hvordan det gikk med denne sammenkoblingen i lys av den tverrfaglige og brukerorienterte innretning disse enhetene fikk. Dette spørsmålet bidrar til å belyse mulige implikasjoner av overgangen til *post- akademisk vitenskap* (Ziman 2000).

De tre universitetssentrene ble opprettet på forskjellig tidspunkt, med forskjellig fagsammensetning, og med vesentlig forskjellig grad av forskningspolitisk involvering i opprettelsen. Særlig det siste synes å ha fått betydning for de betingelser sentrene fikk. Sentrenes mandat involverte to til fire ulike læreprosesser. På den ene siden var dette et brudd med akademisk selv- organisering, på den andre siden var det også en indikator på at eksterne behov for vitenskapelig kunnskap ofte involverer en eller flere slike prosesser i kombinasjon.

Ved alle tre sentre var særlig brukerinvolvering og – orientering noe som skapte reelle avveininger både når det gjaldt legitimitet og finansiering. Tverrfaglighet ble ivaretatt og forstått på forskjellig måte, avpasset til faglig bredde og målsettinger, men også mer spesifikke enfaglige krav. Måten brukerorientering og tverrfaglighet ble søkt ivaretatt på ble tolket i lys av det fellesskapet som understøttet de dominerende vitenskapelige læreprosessene. *Problemløsningsfellesskapets* krav til vitenskapelige

læreprosesser krevde en sterkere orientering mot flerfaglig ekspertise, og aktualiserte kompetansesenterstatus. Det *transfaglige forskerfellesskapet* medførte på sin side et sterkt fokus på utdanning og forskning, som ikke uten videre lot seg forene med brukerinteresser. Sentrenes interne læreprosesser ble til tider konfliktfylte betinget av den logikk som disse fellesskapstypene favoriserte.

Alle sentrene syntes å basere sin virksomhet på en bred sammenkobling av læreprosesser, noe som illustrerer og bygger opp under knippeforståelsen av vitenskapsorganisasjoner. Den brede koblingen ble ivaretatt gjennom egen operativ virksomhet, og gjennom et institusjonelt samarbeid med universitetets basismiljøer og eksterne aktører. Overraskende nok berodde det tverrfaglige utbyttet ved hvert enkelt senter også på en sammenkobling av læreprosesser. Sentrenes aktiviteter representerte på denne måten ikke noe brudd med tradisjonell akademisk kunnskapsorganisering. De utformet sin virksomhet i forlengelse av fagenes, og ga på denne måten de tradisjonsrike koblingene nye rammer.

Forord

Denne oppgaven er resultatet av et arbeid som tok til våren 2003. I perioden frem til levering har en rekke personer bidratt på viktige måter til at den ble som den ble, uten at jeg ved å nevne dem prøver å fraskrive meg ansvaret for det endelige produktet. Først må jeg få rette en stor takk til mine informanter som gjorde undersøkelsen mulig. Hans Prydz, Kjetil Taskén, Jan S. Fuglestedt, Kjell Arne Hagen, Tom Eide, Astrid Sæther og Vigdis Ystad tok seg i en travel hverdag tid til å snakke med meg om sentrenes tilblivelse og virksomhet og svarte tålmodig på mine spørsmål som sikkert ofte fortonet seg som dumme og upresise fra deres ståsted. Jeg må også be om overbærenhet for måten jeg på ”pedagogisk kortform” har fremstilt sentrenes respektive virksomhetsområder: Denne ligger mest sannsynlig langt under den standard som de selv ville ansett som faglig tilfredsstillende.

Flere personer har gitt sine bidrag til oppgaven. Jeg hadde interessante samtaler med rådgiverne Aslak Tonna og Jana Weidemann ved Universitetets sentraladministrasjon. John Mcnicol (BiO), Tonje Veiby (CICERO) og Brit Førstund (Senter for Ibsen- studier) bidro i fremskaffingen av dokumentasjon. Ved delarkivet på sentraladministrasjonen hadde jeg hjelp av Mahmoud Mehrani til fremskaffing av historisk materiale. Institutt for sosiologi og statsvitenskap ved NTNU lot meg låne arbeidsplass ved instituttet i forbindelse med sommerferie. Takk til alle disse.

Til den faglige bearbeidingen av dette stoffet hadde jeg først og fremst hjelp av min veileder, Ragnvald Kalleberg, ISS. Takk for godt samarbeid. I tillegg hadde jeg en utbytterik samtale med Werner Christie Mathisen, ISTV. Kollokviegruppen min, Petronelle, Kerstin, Pål, Eva og Sveinung har bidratt hele veien med både faglig og emosjonell støtte i det som på mange måter har fortonet seg som en ensom prosess, særlig i skrivefasen, takk også til dem. Min mor, Annemartha Støre Bergrem, skal ha stor takk for grundig gjennomlesing og både språklige så vel historiefaglige bemerkninger.

Tillit, tålmodighet og omsorg skylder jeg min lille familie: Hera, Amina og Hege. Uten deres støtte hadde jeg neppe klart å bli ferdig.

Innholdsfortegnelse.

SAMMENDRAG	III
FORORD	V
1. Å FORSTÅ EN NYSKAPING	1
1.1 POST- AKADEMISK VITENSKAP?	1
1.2 ET TOTALISERENDE PERSPEKTIV.	5
1.3 UTVALG OG DATAMATERIALE	6
1.3.1 ET STRATEGISK UTVALG	7
1.3.2 MATERIALE	9
1.3.3 GJENNOMFØRINGEN AV UNDERSØKELSEN OG PRESENTASJONEN AV MATERIALET	12
1.4 DISPOSISJON	13
2. UNIVERSITETSSENTRE – FREMVEKST OG UTFORMING VED UIO.	15
2.1 UNIVERSITETSFAG – ET ANALYTISK UTGANGSPUNKT	15
2.2 KONTEKSTEN FOR SENTEROPPRETTELSE I NORGE	20
2.2.1 UNIVERSITETSSENTRE VOKSER FREM	22
2.3 UIO: SENTERETABLERINGER OG -KARAKTERISTIKKER	24
2.3.1 GENERELLE TREKK VED UNIVERSITETSSENTRE.	26
2.3.2 TILKNYTNINGSFORMER: EN KOMPLISERENDE FAKTOR.	31
2.3.3 KONTROVERSER – OG SENTERPOLITISK AVKLARING	32
2.4 ERFARINGER MED SENTERVIRKSOMHET.	35
3. ETABLERING: NYE UTFORDRINGER OG FORSKNINGSPOLITIKK	41
3.1 BIOTEKNOLOGISENTERET: KONTROVERSIELL NYSKAPING.	41
3.1.1 ”EDLE” OG ”ULNE” MOTIVER?	42
3.1.2 ET TVERRLIGGENDE PARADIGME.	45
3.2 CICERO: PÅ HALVDISTANSE.	48
3.2.2 ET FAGLIG- POLITISK DILEMMA.	50
3.2.3 SJELDEN BREDDE.	52
3.3 SENTER FOR IBSEN-STUDIER: ET ”PROBLEMBARN”	54
3.3.1 DYTET PÅ Plass	56
3.3.2 ET TVERRFAGLIG POTENSIAL?	58
4. MOTSETNINGER.	61
4.1 BIOTEKNOLOGISENTERET. FORSKNING I HØYSETET.	61
4.1.1 ET KOMPLISERT ARRANGEMENT.	62

4.1.2 INTERN ORGANISERING: STERKE FORSKERGRUPPER, SVAK LEDELSE.	66
4.2 CICERO: ET FAGLIG- POLITISK MINEFELT.	71
4.2.1 SELVSTENDIGHET.	72
4.2.2 FORSKERSAMARBEID.	77
4.3 SENTER FOR IBSEN- STUDIER: STØTTE OG KOMPETANSE.	83
4.3.1 FLERINSTITUSJONELT SAMARBEID.	84
4.3.2 ET KOMPETANSESENTER MED FORSKNINGSAMBIJONER.	89
5. SAMMENSATTE SLUTTPRODUKTER.	93
<hr/>	
5.1 BIOTEKNOLOGISENTERET: FORSKNING FØRST OG FREMST	93
5.1.1 ET FORSKNINGSENTER.	94
5.1.2 TRANSFAGLIG ARBEIDSKRAFT OG KOMPETANSEGJENNOMSTRØMNING.	96
5.1.3 "KLASSISK" FORMIDLING	97
5.1.4 EKSPERTISE: VANSKELIG AVGRENSBAR	98
5.1.5 FINANSIERING	100
5.2 CICERO: TVERRFAGLIGE ANSLAG OG BRUKERDILEMMA	101
5.2.1 "FLERFAGLIG FORSKNINGSENTER"	101
5.2.2 REKRUTTERING OG KOMPETANSEOPPBYGGING	103
5.2.3 FORMIDLING I MANGE KANALER.	104
5.2.4 EKSPERTISE: KLART AVGRENSET	106
5.2.5 FINANSIERING	107
5.3 SENTER FOR IBSEN- STUDIER: ET KNOTEPUNKT.	108
5.3.1 FORSKNING: ET "USYNLIG KOLLEGASAMFUNN"	108
5.3.2 STUDIER: LITT AV HVERT.	110
5.3.3 FORMIDLING UTEN FORSKNING	112
5.3.4 ET KOMPETANSESENTER	113
5.3.5 FINANSIERING	114
6. MOMENTER TIL FORSTÅELSE AV EN NYSKAPING	117
<hr/>	
6.1 HVORFOR BLE DE OPPRETTET SLIK DE BLE?	117
6.2 HVORDAN FORLØP GJENNOMFØRINGEN?	122
6.3 HVA HAR DE OPPNÅDD?	127
6.4 NYE ORGANISASJONER – "NYGAMLE" KOBLINGER.	134
LITTERATURLISTE	139
<hr/>	
VEDLEGG	147
<hr/>	

1. Å forstå en nyskaping

Tema for denne avhandlingen er en forholdsvis ny tilvekst ved universitetet i Oslo, nemlig *tverrfaglige universitetssentre*. Slike enheter ble vanlige fra slutten av åttitallet som svar på et behov for å fremme tettere bånd mellom universitetet og samfunnet, gjerne knyttet til tverrfaglige, tematiske problemstillinger (Knain 1994). Slike sentre har vært beskrevet som potensielt fornyende for universiteter, både gjennom sin kontakt med omgivelsene og gjennom at deres fokuseringsområde foregår i skjæringsflaten mellom ulike universitetsfag (Geiger 1990, Clark 1998:139). Men etablering av slike enheter har også vært kontroversielt, påpekt som en mulig utvanning av den tradisjonelle selvorganiseringen de akademiske grunnenhetene historisk har vært preget av. Vi har lite systematisk kunnskap om slike sentre. Dette gjelder både etableringsprosesser som har funnet sted, de praksiser som har festet seg innen rammen av dem, samt institusjonelle og epistemiske konsekvenser av slik differensiering for videreføringen av akademisk kultur mer generelt. De store variasjonene i både faglig sammensetning, oppbygging og organisering gjør generelle betraktninger vanskelige, og krever en åpen og utforskende tilnærming. Jeg vil foreta en samtidshistorisk undersøkelse av tre slike sentres fremvekst og virksomhet ved UiO, fra deres opprettelse og i årene frem til og med 2002. Det er mitt håp at jeg på denne måten kan kaste lys over en aktuell og lite forstått side ved universiteter som kunnskapsorganisasjoner.

1.1 *Post- akademisk vitenskap?*

De siste tiår har det funnet sted en rekke endringer i måten vitenskap produseres og reguleres på, både i og utenfor akademien. Eksempler på slike endringer er overgangen til masseutdanning, den sterke veksten i disiplinens spesialisering, separasjonen av forskning og utdanning, overgangen til en kunnskapsbasert økonomi og endringer i forholdet mellom stat og vitenskap (Clark 1995, Wittrock 1997, Ziman 2000, Jacob 2000, Delanty 2001, Nowotny m. fl. 2003). Det er enighet om at slike endringer har store

konsekvenser for vitenskapen og dens ”hjem”, det moderne forskningsuniversitetet, selv om implikasjonene fortsatt er under diskusjon.

Noen utvalgte trekk fra de siste tiårs historie kan kaste lys over situasjonen. I løpet av sytti- og åttitallet ble universitetene sterkere ansvarliggjort som institusjoner rent forskningspolitisk, og deres egnethet til å tjene samfunnets behov for målrettet og relevant kunnskap og kompetanse ble gjort til gjenstand for diskusjon. Dette hang trolig sammen med at en rekke problemer av relativt ”ny” karakter oppstod i denne fasen, som ikke godt lot seg løse innenfor et fagbasert rammeverk, eksempelvis miljøproblemene. Etterkrigstidens stabile periode med industribasert økonomisk vekst gikk også mot slutten, og vitenskapen ble ansett som nøkkelen til fortsatt vekst og suksess i overgangen til et postindustrielt samfunn (Bell 1973). Fremveksten av kunnskapssamfunnet, kjennetegnet ved vitenskapens sentrale stilling, har utfordret skillet mellom universitet og samfunn på nye måter.

I policy- orienterte miljøer, ikke minst OECD, har utålmodigheten ovenfor universitetene til tider vært stor. Holdningen oppsummeres i en konferanserapport: ”Communities have problems, universities have departments”(CERI OECD 1982: 127). Problemene som samfunnet sto ovenfor sådde tvil om gyldigheten av det som ble kalt den ”disiplinære oppdelingen av virkeligheten” (s. st. 130). Flere indisier pekte i negativ retning for universitetene. Det ble hevdet at lærte kulturforskjeller mellom ulike faggrupper som gjør det vanskelig å samkjøre aktiviteter eller å snakke med hverandre (Snow 1959, Kuhn 1977). Flere undersøkelser på sytti- og åttitallet har konkludert med at universiteter ikke syntes å være gode vertskap for denne typen satsninger, verken faglig eller administrativt. Fagmiljøer var avvisende. Merittering var alt vesentlig enfaglig og gjorde akademikere reserverte mot å bruke for mye tid på slik virksomhet. Universitetsadministratorer var uforstående til utfordringene (Levin og Lindh (red.) 1985). Hvis noen kunne jobbe tverrfaglig var det hovedsakelig den erfarne og etablerte forskeren hvis meritter allerede var sikret (Chubin m.fl.1986: 486). Var universitetene i stand til å bidra til å møte de nye utfordringene?

Nye former for kunnskapsproduksjon tok plassen ved siden av tradisjonell akademisk forskning, og gjort at grensene mellom tradisjonelle kunnskapsorganisasjoner og nye aktører har blitt mer utydelige. Stadig større deler av kunnskapsproduksjonen skjedde

også utenfor universiteter, i frittstående kunnskapsorganisasjoner, i store industribedrifter utviklingsavdelinger og i statlig finansierte organer (Ziman 2000: kap. 4, Nowotny m. fl 2003:15). Dette har gitt endringer også i universitetssektoren. Universiteter over hele OECD- området har siden åttitallet gjennomgått omfattende organisatoriske endringer, og ønsket om å fremme tverrfaglighet og brukerorientering har vært en sentral forsknings- og utdanningspolitisk drivkraft. Betydelige endringer i ressurstilfanget har bidratt sterkt til denne utviklingen. Nedgangen i basisbevilgninger har utløst en ”ressursavhengig respons” fra institusjonene, som har utviklet individuelle og kollektive strategier for å tiltrekke seg ressurser fra eksterne aktører (Slaughter & Leslie 1997: kap.5). Særlig koblingen mellom industri, næringsliv og akademi fikk styrket interesse på åtti- og nittitallet (Jacob 2000).

Som respons på slike utviklingstrekk har mer eller mindre organiserte former for tverrfaglige enheter som sentre, ulike programmer og i tillegg nettverk blitt vanligere i universitetskontekst. Formålet med disse var tenkt å løse på den manglende fleksibiliteten som så ut til å ligge i fagstrukturen og øke kontakten med omgivelsene. Ved amerikanske universiteter førte nedgangen i basisbevilgninger og økningen som samtidig fant sted i privat og fondsbasert finansiering ført til at såkalte ”organized research units” ble mer vanlige fra sekstitallet av. Dette kunne være institutter, laboratorier og sentre, med sterk ekstern finansiering og konsentrasjon av forskere. Disse ble opprettet av eksterne og administrative, men også forskerbehov, gjerne i kombinasjon (Teich 1986:217). Flere universiteter som tok steget opp i eliten av amerikanske forskningsuniversiteter brukte slike enheter aktivt i den hensikt å tilegne seg ressurser og tiltrekke seg forskere (Geiger 1990).

John Ziman gir et forsøk på en fortolkning av disse utviklingstrekkene med sitt begrep om post- akademisk vitenskap (2000: 60). Post- akademisk vitenskap kjennetegnes av en tettere sammenvevning og grenseutvisking mellom faglige, politisk-byråkratiske og økonomiske interesser, dels som følge av vitenskapens vekst og økende kostnader, men også fordi kunnskapens nytteverdi tillegges større vekt (s.st, s.72). Stater har utviklet forskningspolitiske programmer for å fremme og utnytte disse endringene. Samfunnsutviklingen har også betydning for selve forskningsprosessen. Fremveksten av ny teknologi, særlig i naturvitenskapene, har ført til en kollektivisering av forskningen.

Fokuset på samfunnsrelevans har ført til at forskningsspørsmål i økende grad blir formulert tverrfaglig og søkt løst gjennom samarbeid (s.st, s 70).

Post- akademisk vitenskap representerer ikke noe entydig brudd med tradisjonell akademisk vitenskap i utførelsen. Endringene har vokst frem over tid, som del av en ”stille revolusjon” de fleste arbeidende vitenskapsfolk ikke har lagt merke til en gang (s.st. s.68). Men utviklingen har kanskje skapt usikkerhet hvilke konsekvenser som følger av at skillet mellom ulike brukerinteresser og tradisjonelle erkjennelsesinteresser ser ut til å bli svakere (Yearley 1997). Brukerorientering og tverrfaglighet representerer i tillegg store utfordringer for tradisjonell akademisk institusjonsforvaltning. Ønsket om å konsentrere ressurser for å forske på nye kombinasjoner av fag møtte ønsket om å bevare de vitale sammenkoblinger, særlig mellom forskning og undervisning, de sentrale oppgavene for universitetene, som de på mange måter har vært så avhengige av. I horisonten skimter vi noen dilemmaer for moderne forskningsuniversiteter: Hvordan skape ”lommer” til å drive nydannende, innbringende og legitimitetsskapende forskning uten at det går ut over dets brede kunnskapsforvaltende oppgave (Gumport 1993)? Og hvilke kriterier skal legges til grunn når slike satsninger skal gjøres (Cole 1990)?

Disse betraktningene har basert seg på generelle trender i OECD- området, og har i liten grad tatt høyde for nasjonale og institusjonelle særtrekk. Viktigheten av ”nærstudier” av slike endringer har blitt godt dokumentert de senere år, med avdekkingen av store nasjonale variasjoner i universitetssystemer rundt om i verden (Clark (red.) 1993,1995). Selv om fremveksten av post- akademisk vitenskap påviselig har hatt store organisatoriske og finansielle konsekvenser for vitenskapsinstitusjonen sett under ett, er det fortsatt i stor grad usikkerhet knyttet til hvordan slike utviklingstrekk påvirker vitenskapelige sluttprodukter og selvstyring (Ziman 2000: 330). Det at akademisk og post- akademisk vitenskap nå eksisterer side om side er også i liten grad studert. Dette er et problem for samfunnsforskningen, mer spesifikt vitenskapsstudier, i og med at dårlig oversikt og innsikt i slike forhold kan lede til ubegrunnede spekulasjoner og generaliseringer. Fra et universitetsperspektiv er dette problematisk fordi universitetet, som den akademiske vitenskaps hjem, står midt oppe i disse endringsprosessene. Det er også et samfunnsrelevant problem, i og med vitenskapens sentrale stilling i sen- moderne

samfunn. Dette var utgangspunktet mitt for å se nærmere på fremveksten av og virksomheten ved tverrfaglige universitetssentre.

1.2 Et totaliserende perspektiv.

I denne avhandlingen blir universitetssentrenes oppkomst og virksomhet tolket i en kompleks kontekst: fremveksten av tettere bånd mellom universitetet og brukere på den ene siden, behovet for å finne nye arenaer for faglig nyskaping og tverrfaglig samarbeid på den andre, og de problemene og avveiningene som slike endringer har ført til. Introduksjonen av en ny organisasjonsform ved UiO reiser interessante spørsmål med hensyn til hvilke betingelser den kunnskapsproduksjonen fikk i de nye organisasjonsformene. Jeg anlegger et perspektiv på kunnskapsorganisasjoner som knippeinstitusjoner, kjennetegnet ved at de kobler sammen vitenskapelige læreprosesser, gjensidig avhengige av hverandre. Mitt hovedspørsmål blir: *Hvordan gikk det med sammenkoblingen av vitenskapelige læreprosesser ved de nye tverrfaglige og brukerorienterte universitetssentrene?* For å kunne studere et så komplisert og fler-institusjonelt fenomen tar jeg i bruk et ”totaliserende” perspektiv, som ser historiske prosesser over flere strukturelle nivåer (Kalleberg 2000a:228). Tre underspørsmål presiserer og konkretiserer undersøkelsen og gir oppgaven retning.

Jeg tar utgangspunkt i at organisasjonene er historiske fenomener: Kunnskap om oppkomsten og betingelsene som preget denne kan gi et vesentlig bidrag til en forståelse av deres nåværende virkemåte (Mintzberg 1983:123). *Hvorfor ble sentrene opprettet slik de ble?* Et adekvat svar krever at jeg kartlegger senteroppsettene i sammenheng med den universitetshistoriske og forskningspolitiske konteksten som gikk forut for og parallelt med dem. Hva slags kombinasjon av historiske, samfunnsmessige og universitetsrelevante prosesser lå bak opprettelsen av de ulike sentrene? Hvilken faglig sammensetning og tilknytningsform fikk de? Hvilke formål fikk sentrene, og hvilke læreprosesser dreide det seg om?

Senteroppsettelse betydde innføringen av en ny organisasjonsform. Den skilte seg fra instituttene på flere måter, ved sin tematiske og tverrfaglige orientering, sin

funksjonsmessige spesialisering og en høyere grad av ekstern involvering. Noen sentre ble søkt skilt ut fra, andre ble søkt integrert i, universitetets organisasjonsstruktur, etter hvert som universitets samlede erfaringer med slike enheter ble flere. Kontakten med eksterne brukere var ofte tettere enn tilfellet var med vanlige institutter. Formål kunne være innbyrdes uforenlige eller det kunne kanskje ligge ulike oppfatninger under. Faglig sammensetning la spesielle føringer på samarbeidsformer. Disse forutsetningene fant ulike kombinasjoner også på sentrene i min undersøkelse, og krever en åpen tilnærming: *Hvordan forløp gjennomføringen av sentervirksomheten frem til 2002?* Dette refererer til den institusjonsforvaltningen som sentrene stod for.

En viktig, men lite utbredt måte å studere akademisk aktivitet på er ved å se på de ulike ”produktene” som slik virksomhet resulterer i, nemlig forskningspublikasjoner, uteksaminerte kandidater, forskningsbidrag til et bredere publikum og eksperthjelp (Kalleberg 2000b). En slik tilnærming gir et realistisk bilde av den samlede virksomheten som er sakssvarende, det vil si fokusert på de operative prosessene i sin bredde. For meg blir en slik tilnærming viktig fordi jeg får muligheten til å se mer detaljert på måter tverrfaglighet og brukerorientering har virket inn på resultatene av virksomheten. *Hva har sentrene oppnådd?* Spørsmålet skal besvares som en dialog mellom formål, produksjon og vurderinger.

Svarene på disse tre underspørsmålene har ledet den sosiologiske undersøkelsen avhandlingen bygger på, og skal sette meg i stand til å gi et utfyllende svar på hovedspørsmålet avslutningsvis.

1.3 Utvalg og Datamateriale

Jeg håper så langt å ha godtgjort et perspektiv som gir universitetssentrene og deres historie faglig og samfunnsmessig relevans. Men hvordan skal denne historien best fortelles, og hvilke innsikter og kilder skal den bygge på? I og med at det eksisterer så lite litteratur om sentre har dette vært en utfordring som ikke ble mindre av at slike sentre for meg har vært et helt ukjent fenomen. Jeg har ikke på noen måte hatt kontakt med slike enheter før denne undersøkelsen tok til, og hadde derfor et behov for å holde døren åpen for de erfaringene jeg fikk i møte med feltet. Dette er grunnen til at jeg velger det som

ofte kalles en eksplorerende undersøkelse (ref). Eksempelstudier¹ er spesielt godt egnet til å belyse fenomener og situasjoner hvor relativt lite er kjent på forhånd, når en av andre grunner ønsker å være mest mulig åpen for hva et fenomen dreier seg om, eller når en har til hensikt å se komplekse forhold i størst mulig bredde (Robson 1996, Yin 2003). Med valg av strategi gjenstod to viktige spørsmål knyttet til metoden, nemlig spørsmålet om *valg av enheter* og om *innsamlingen og bearbeidningen av dokumentasjonsmaterialet*.

1.3.1 Et strategisk utvalg

Hvilke enheter skulle jeg velge ut for å kaste lys over universitetssentre? Spørsmål om representativitet blir det ikke meningsfullt å snakke om i denne typen dybdestudier, i hvert fall ikke i ordets statistiske betydning. Et alternativt utvalgs-kriterium kunne være å plukke ut ”betydningsfulle” enheter eller eksempler som er spesielt relevante, en strategi som f. eks. ble valgt i forbindelse med SINTEFs historie (Gulowsen 2000:14). Dette fordrer imidlertid at en har en viss oversikt, eller noen erfaringer som kan lede en. Jeg har ikke kunne ikke støtte meg på noen slike forhåndsdommer. Valget av universitetssentre ble gjort fordi det virket som en måte å kombinere to elementer som har opptatt meg gjennom hovedfagsstudiene, nemlig studier av tverrfaglighet på den ene siden og organisasjonssosiologi på den andre. Min lesning innenfor disse fagområdene ble det som styrte mitt valg av enheter.

Våren 2004 eksisterte det i alt 22 universitetssentre ved universitetet i Oslo. Et blikk på oversikten over sentre og programmer ved institusjonen viser at disse dekker svært varierte tema. Et viktig kategoriseringsprinsipp er på hvilket nivå de administrativt er tilknyttet Universitetet. 3 sentre er plassert under Universitetsledelsen eller under egen styringsgruppe. 4 sentre er plassert i universitetets randsone, det vil si at de ikke er underlagt UiO, men at de er tilknyttet i navnet og i form av samarbeidsavtaler. De øvrige sentrene er plassert under fakultetene. Å skaffe en enhet fra hvert av disse nivåene ble det første utvalgs-kriteriet. I tillegg spenner sentrenes virksomhet over hele spekteret av forskjellige fagområder, med en bredde fra tilnærmet enfaglig til svært tverrfaglig. Å fange inn noe av variasjonen denne veien ble også viktig, det andre kriteriet mitt. I tillegg

¹ Et vanlig norsk ord er ”kasis- studie”, etter det engelske ”case study”. Kalleberg (2003:15) peker betydningen av å finne gode norske ord i faglitterær skriving som en måte å kommunisere bedre, ved å ikke bruke ord som virker mer presise enn de faktisk er.

måtte de ha en historie, det vil si være noen år gamle, og være i eksistens fortsatt. Det kunne vært interessant å studere skjebnen til et nedlagt senter, men dette ville antakeligvis ha fordret mer ”detektivarbeid” og utfordret opplegget tidsmessig. På basis av disse vurderingene falt valget på følgende enheter:

Bioteknologisenteret i Oslo (BiO) er en enhet som inntil nylig har ligget under Universitetsstyret (tidligere Kollegiet). Det ble opprettet i 1989, og har siden 1990 vært i drift med lokaler i Forskningsparken AS. Senteret er et bioteknologisk forskningssenter som også underviser høyere grads studenter. Det har et ansvar for utvikling av bioteknologi til bruk i industri og til samarbeid med næringslivet. Senteret har det meste av tiden huset/beskjeftiget 5-7 forskergrupper, med i alt 80-100 personer i virksomhet, inkludert en betydelig andel studenter, og en beskjeden administrativ stab. Senteret er tverrfakultært, det vil si at i alt tre fakulteter er involvert i det: Det matematisk-naturvitenskapelige-, Det medisinske og Det odontologiske fakultetet. Faglig spenner det over naturvitenskap og medisin, nærmere bestemt en rekke eksperimentelle biologiske fag, som for eksempel biokjemi, farmasi og celle- og mikrobiologi.

Centre for International Climate and Environmental Research (CICERO) ligger som selveiet stiftelse i universitetets randsoner. Senteret ikke er direkte underlagt universitetet, men at har status som samarbeidspartner, noe som inkluderer visse faglig samarbeid og administrative tjenester. Det ble opprettet i 1990, og har forskning, utredning, rådgivning og informasjon om klimarelaterte globale miljøspørsmål og internasjonal klimapolitikk som oppgave. CICERO holder til i Sognsveien 68 ved Ullevål Stadion. Senteret huser nå om lag 40 personer, hvorav 2/3 er forskere. De øvrige er knyttet til administrasjon og informasjonsarbeid. Fagkretsen er også her tverrfakultær, over samfunns- og naturvitenskap, dominert av tre faggrupper, en naturvitergruppe bestående av kjemikere og geofysikere, en gruppe av økonomer og en statsvitergruppe.

Senter For Ibsen- studier er det yngste og minste av de tre sentrene jeg studerer, og er administrativt plassert under Det historisk- filosofiske fakultet. Det ble opprettet i 1991, og kom i gang med virksomheten i 1993. Senterets hovedoppgave er å styrke Ibsen-studiene i nasjonal og internasjonal sammenheng gjennom dokumentasjon, forskning og formidling. Senteret er i øyeblikket lokalisert i Observatoriebygningen bak Nasjonalbiblioteket. Om lag 30 personer er for tiden knyttet til senteret. Andelen ansatte

forskere er liten, tre personer samt fire på prosjektbasis, og den administrative staben middelstor, 3 bibliotekarer ved siden av kontorpersonale. Senteret er enfakultært, organisert som et samarbeid mellom tre institutter, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Institutt for musikk og teater og Institutt for medier og kommunikasjon. Det faglige mangfoldet på senteret er smalt, etter som de ansatte er litteraturvitere og bibliotekarer. Noen studenter og gjesteforskere har imidlertid bakgrunn fra andre humanistiske fag, som for eksempel teater, kunst og idéhistorie.

Bredden i utvalget har både vært en styrke og en svakhet ved undersøkelsen. I og med at sentrene er så vidt forskjellige reduseres antallet dimensjoner som kan underlegges systematisk sammenligning, ellers et generelt problem: "The sheer diversity of the conditions under which interdisciplinary centres operate raises some important questions about the possibility of comparing them" (Turner 2000: 65n3). Dette er absolutt et spørsmål jeg også stilte meg underveis, og i ettertid ser jeg at jeg kunne gjort det lettere for meg selv ved å velge andre enheter som faglig eller organisatorisk lå nærmere hverandre. Særlig Ibsen- senteret, med sine få vitenskapelig ansatte og svært lite forskning, ble vanskelig å få stilt sammen med de andre enhetene. I konklusjonen antyder jeg noen erfaringer og forhold som kunne vært gjort til gjenstand for en mer fokusert undersøkelse gjennom å snevre inn utvalgskriteriene. Vanskelighetene med å underlegge enhetene et enhetlig analytisk rammeverk gjorde det ellers viktig å la hvert enkelt senter historie tale for seg selv som en type "tykke beskrivelser" (Geertz 2001).

Tidsmessig ble det også klart at jeg trengte å gjøre et valg. Sentrene jeg studerer ble opprettet på forskjellig tidspunkt, noe som ga en åpning for å studere den historiske konteksten mer inngående. Jeg valgte å avslutte undersøkelsen i 2002, fordi dette var året da Utdannings- og forskningsdepartementet begynte sin finansiering av Sentre for fremragende forskning ved landets universiteter. Dette markerer en dreining og utvidelse av grunnlaget for samhandling mellom universiteter og eiere, som det ble vanskelig å dekke innen rammen av denne avhandlingen.

1.3.2 Materiale

Utvalgsproblemene var ikke over selv om enhetene var valgt ut. Jeg måtte nå ta stilling til hvilken dokumentasjon jeg skulle benytte til å kaste lys over undersøkelsen. Å bruke et enhets- eller kasus- orientert opplegg av den typen jeg her legger opp til innebærer å

kunne bruke flere metoder samtidig. Dette kan være en fordel, både for å gi mening til et uhyre komplekst fenomen², men også for å utvikle ”konvergerende undersøkelseslinjer” gjennom det som i mangel av et bedre norsk ord kan kalles datatriangulering. En erfaring står seg sterkere om den lar seg påvises med flere kilder, samtidig som styrke og svakheter ved metoder kan balanseres mot hverandre.

Avhandlingen baserer seg hovedsakelig på to typer dokumentasjonsmateriale, som utfyller hverandre på flere måter. For det første har jeg gjennomført samtaler med informanter i den hensikt å få belyst mine forskningsspørsmål. Til sammen 7 intervjuer fant sted, to ved BiO og CICERO, og tre ved Senter for Ibsen- studier. Jeg så det slik at jeg trengte informanter som kjente feltet fra starten, og som samtidig måtte være tungt inne i utformingen av sentrenes faglige og administrative virksomhet. Intervjuene ble en svært viktig kilde til forståelse av sentrenes historie og samtid. Det ble nødvendig med et ekstra intervju ved Ibsen- senteret fordi de to første intervjuene i liten grad kunne kaste lys over selve tilblivelsesprosessen. Intervjuformen var åpen, strukturert med en intervjuguide på stikkordsform. Å holde døren åpen for innspill fra informantene ble viktig i og med at jeg ikke hadde noen praktisk erfaring med feltet. Jeg gjennomførte i tillegg bakgrunnssamtaler med 2 personer i sentraladministrasjonen for å få et innblikk i hvilke vurderinger og tema som utgjorde ”senterproblematikk” den veien.

Den andre hovedtypen kilder er har vært de skriftlige, hovedsakelig det vi med et samlebegrep kan kalle *arkiv- og presentasjonsmateriale*. Denne typen kilder er utformet i en annen hensikt enn for å belyse mine forskningsspørsmål. Årsrapporter, strategiplaner, vedtekter, og presentasjonsmateriale fra hjemmesidene har inngått som underlagsmateriale. Ved alle tre sentre er det i tillegg utformet en eller flere *evalueringsrapporter*. De har form av eksterne vurderinger av så vel faglig som strukturell karakter, og er basert på samtaler og arkivmateriale akkurat som min undersøkelse, og ble en svært viktig del av grunnlagsmaterialet mitt. Intervjumaterialet, farget av meg som forsker, kan slik belyses med et materiale som ikke har mine ”fingeravtrykk”. Likedan er relevansen av dette materialet for mine forskningsspørsmål sjekket med hjelp av informantenes beretninger, noe som er viktig når en håndterer denne

² ”... the use of multiple sources in case- studies allows an investigator to adress a broader range of historical, attitudinal and behavioral issues [enn andre strategier]” (Yin 2003: 98)

type kilder. En studie utført av den tyske sosiologen Karin Knorr- Cetina ble spesielt viktig som kilde til forståelse av molekylærbiologiske laboratoriers operative innretning. Å forstå hvordan et fagområde så fjernt fra mitt eget fungerer var viktig i utformingen av intervjuer med tilsatte, og fortolkningen av bioteknologiserets historie³, og gjorde meg sensitiv til hvordan kunnskapsorganisering kan slå ut helt forskjellig avhengig av de involverte fags tradisjonelle arbeidsmåter.

En tredje type datamateriale har vært viktig som bakgrunnsstoff, men vært vanskeligere å behandle systematisk, av hensyn til tids- og plassbegrensninger. Dette dreier seg for det første om observasjonsnotater ved hvert enkelt senter, av fysiske romlige strukturer og subjektivt erfarte potensialer. Jeg hadde begrenset utbytte av disse i forhold til forskningsspørsmålene, men de har like fullt bidratt til å øke forståelsen av sentrene. Det har for det andre forekommet flere ganger at informantene har bedt meg om å slå av båndopptakeren, fordi temaer har vært opplevd for sensitive. Likedan hendte det mer enn en gang at samtaler fortsatte etter at båndopptakeren var slått av, om forskningspolitikk og om ting vi delte interesse for, og noterte fra disse samtalen på stikkordsform. De slutninger og tanker jeg har gjort meg som følge av disse innspill vil også naturligvis ha vært med å prege fremstillingen min. En detaljert liste over kildematerialet og informantene er gitt som vedlegg. Første gang jeg refererer informanter gir jeg deres fulle navn og stilling, deretter refererer jeg med dato og initialer.

I samtidshistorie snus ofte historikerens velkjente problem med kilder som har gått tapt, på hodet. Tilgangen på informasjon er ofte svært stor (Nilsen 2001: 36). Så også i mitt tilfelle. Gitt at metode er en valgprosess (Kjelstadli 1999: 47) kan en potensielt tenkes å havne i den situasjonen at en i litt for stor grad leter frem det materialet som ”passer” til ens forhåndsantakelser og ignorerer resten. Materialet stilte meg i tillegg overfor fortolkningsproblemer. Årsrapporter og liknende dokumenter har alltid et snev av ”selv- presentasjon” over seg, i tillegg til at kvaliteten gjerne henger sammen med hvor mye arbeid som til enhver tid legges ned i utformingen. De gir dermed ikke nødvendigvis et fullstendig bilde av den faktiske situasjonen ved sentrene. Strategiplaner kan for eksempel like gjerne tenkes som fortolkninger av nåtiden, som en fremtidsvisjon (Mintzberg 1991:kap.3). På samme måte har langt de fleste av informantene ”investert”

³ Knorr- Cetina (1999): *Epistemic Cultures*. CA: Harvard University Press.

interesse og prestisje i sentrene og deres omgivelser, slik at jeg i noen grad har måttet veie enkelte utsagns betydning mot mulige strategiske forhold.

En måte å forholde seg til slike innvendinger på var å ha et klart analytisk fokus, noe jeg forsøker å fremvise i neste kapittel. I tillegg håper å ha bøtt på utfordringene gjennom hele veien å være på jakt etter konvergens mellom ulike kilder, selv om jeg naturligvis ikke kan garantere at metodenes svakheter ikke har tangert hverandre på enkelte punkter.

1.3.3 Gjennomføringen av undersøkelsen og presentasjonen av materialet

Responser fra samtlige enheter har vært utelukkende positiv fra første stund. Etter at utvalget var bestemt fikk jeg etter søknad til ledelsen ved de tre sentrene frie hender til å gjennomføre undersøkelsen. Betydningen av å ”gå tjenestevei” er fremhevet som en viktig strategi for at dørene skal holde seg åpne gjennom undersøkelsen (Robson 1996:296). Jeg fikk tilgang til det skriftlige materialet jeg ønsket å se, og stod fritt til å avtale intervjuer med dem jeg trengte å snakke med. Intervjuene skjedde i forbindelse med besøk ved sentrene. Jeg tok opp samtalene på bånd, og transkriberte dem i sin helhet. Samtalene varte i alt fra en halv time til to timer, de fleste rundt en og en halv time.

Hvordan skulle informantene komme til orde i teksten? Innenfor sosiologien er en ofte vant til å tenke kildebeskyttelse inntil det pedantiske. Gjennom anonymisering og typekonstruksjoner kan et hvert spor fjernes som peker tilbake på konkrete individer. Dette har nok mye å gjøre med sosiologiens tradisjon for å engasjere seg til beste for svake grupper og deres situasjon. For historikere vil situasjonen ofte være noe annerledes. I og med at de primært har beskjeftiget seg med betydningsfulle hendelser tilbake i tid, har det ikke bestandig vært hensiktsmessig å anonymisere. Revurdering av historien innebærer ofte å sette navngitte aktører i et ganske annet lys enn de selv hadde villet. Samtidshistorie krever dermed nøye vurdering av hvordan enkeltpersoner og deres prosjekter skal presenteres. Der fordres en balanse mellom historisk korrekt fremstilling og samtidig sensitivitet.

I De nasjonale forskningsetiske komiteers retningslinjer står det (pkt. 13):

De som gjøres til gjenstand for forskning har krav på at all informasjon de gir om personlige forhold blir behandlet konfidensielt. Forskere må hindre bruk og formidling av informasjon

som kan skade enkeltpersoner det forskes på. Forskningsmaterialet må vanligvis anonymiseres.

Dette punktet begrunnes med behovet for frihet og for beskyttelse av privatlivets fred. Her opplevde jeg å måtte foreta en vanskelig avveining. For det første er de enkeltpersoner jeg intervjuer for offentlige å regne i utøvelsen av sin virksomhet. Så lenge jeg holder meg til den offentlige siden av deres virksomhet, er det mye som taler for at de bør ”tåle” denne typen eksponering. Det er også et praktisk problem med sentrenes størrelse og tematiske karakter. Hvordan skal en kunne anonymisere i slike små tette forskermiljøer uten at det blir parodisk, eller at anonymiteten blir et skall som tillater en selv å utlevere informanter mer ukritisk enn det som er etisk forsvarlig?

I min undersøkelse ligger fokus på organisering snarere enn på individer. Det er nok av reelle konflikter rundt sentrene, men de er etter min vurdering ikke av en spesielt sensitiv karakter. Muligheten til å klargjøre problemene i henhold til et helt spesifikt utgangspunkt teller vel så tungt som hensynet til informantene. Men dette stiller igjen store krav til hvordan jeg bruker og gjengir informanternes utsagn. Mine informanter skal for det første være sitert korrekt, og de har selv hatt mulighet til å kontrollere de sitatene jeg har brukt, *men ikke den sammenhengen de står i*. På denne måten skiller jeg mellom aktørenes skildringer, som de forventes å stå inne for, og den tolkningen som følger av min analyse, som jeg står inne for. Jeg har for det andre lagt vekt å på gi informantene informasjon om hvordan undersøkelsen er lagt opp. For det tredje har jeg bestrebet meg på at informantene skal komme til orde i teksten med det de faktisk har sagt, og ikke tillegge utsagn doble betydninger, eller søke å tolke dem dit hen at ”her mente de nok noe annet”. Alt i alt mener jeg å ha gjennomført undersøkelsen på en måte som i henhold til norsk samfunnsvitenskapelig forskningspraksis bør regnes som etisk forsvarlig.

1.4 Disposisjon

Avhandlingen omfatter 6 kapitler. I det følgende kapitlet gir jeg innhold til de sentrale begreper jeg benytter i den videre fremstillingen. Jeg tar jeg for meg det historiske bakteppet og konteksten for senteroppsettelse i Norge og i UiO- sammenheng. Denne

bakgrunnen har stor betydning for å forstå opprettelsen og den videre utviklingen. Videre drøfter jeg noen studier som har hatt spesielt stor relevans for meg i denne oppgaven.

I kapitlene 3 til og med 5 følger jeg de tre sentrene fra opprettelse frem til våren 2002, i en parallell fremstilling. Kapittel 3 tar for seg det historiske forløpet som utgjorde og omsluttet sentrenes opprettelse. Deretter ser jeg på det formål og de betingelser hvert senter fikk, og på hvert enkelt senters tverrfaglige sammensetning. En sammenligning av senteretableringene vil vise at tre faktorer bidro sterkt til utfallet, nemlig fagområdets plassering i det forskningspolitiske landskapet, fremveksten av universitetet som ”vitenskapspolitisk aktør”, og bredden på den faglige sammensetningen.

I kapittel 4 flytter fokuset fra opprettelsen og festtalene til selve gjennomføringen av virksomheten, samspillet med andre institusjoner og hvilke strategier hvert enkelt senter utformet i møte med disse. Dette er spørsmål om institusjonsforvaltning. Styringen av virksomheten så langt på vei ut til å bli en manøvrering mellom motsetninger, i forhold til ”vitenskapelige -” og brukerrelaterte behov. Måten sentrene forholdt seg strategisk på var sterkt avhengig av tilknytningsformen, bestemmende for plasseringen av hvert senters strategiske kjerne.

Kapittel 5 er en beskrivelse og analyse av hva hvert enkelt senter oppnådde i perioden frem til 2002, basert på en kartlegging av de enkelte sentrenes forsknings-, utdannings-, formidlings- og ekspertvirksomhet. På hvilke av disse områdene var tverrfaglighet og brukerorientering synlig? Ulike vurderinger fra interne og eksterne aktører bidrar til å skape klarhet i dette. En slik bred tilnærming viser at sentrene hadde produksjon innenfor alle disse områdene. Tverrfaglighet omfattet forskjellige læreprosesser, noe som reflekterer faglige og strategiske behov. I ingen tilfeller representerte noen av læreprosessene et klart ”brudd” med en- faglige modi, verken som tverrfaglige eller brukerorienterte.

I kapittel 6 vil jeg samle trådene fra de tre dokumentasjonskapitlene, og bruke disse til å besvare de spørsmål jeg stilte. Det skal vise seg at samtlige sentre baserte sin virksomhet på en sammenkobling av vitenskapelige læreprosesser i bred forstand, men også på nye og interessante måter.

2. Universitetssentre – fremvekst og utforming ved UiO.

Hva vet vi om senteropprettelser og senterorganisering ved UiO, og hvordan kan vi få økt innsikt i dette temaet? Det følgende kapitlet har som siktemål å fremskaffe og utdype analytiske kategorier som kan være til hjelp i forsøket på å finne svar på mine forskningsspørsmål (Kalleberg 1996:56). Mitt utgangspunkt er måten universitetsfag, som vitenskapens viktigste grunnenheter, har organisert seg på, som jeg mener utgjør et godt startpunkt for å kaste lys over senterorganisering og -virksomhet. At undersøkelsen min er samtidshistorisk innebærer at jeg gjør den historiske tiden til en del av forklaringen (Kjelstadli 1999: 104). Et blikk på institusjonshistoriske endringer i norsk sammenheng blir dermed nødvendig for å kunne ramme inn temaet på en sakssvarende måte. Etter å ha identifisert og drøftet de dimensjonene som etter min mening er mest relevante for å forstå oppkomsten av tverrfaglige universitetssentre i Norge og ved UiO, vil jeg se på hva vi generelt vet om årsaker til og forløpet av senteropprettelser. Avslutningsvis refererer og drøfter jeg to foreliggende studier som er relevante for avhandlingen min, og løfter fram innsikter fra disse som kan brukes i den videre undersøkelsen.

2.1 Universitetsfag – et analytisk utgangspunkt

Et særtrekk ved universitets selv- organisering siden midten av 1800- tallet er universitetsfagenes sentrale stilling og de prosesser som disse vitenskapelige kjerneenhetene rommer. Når vi snakker om akademisk vitenskap som sosialt og kulturelt fenomen er det i realiteten universitetsfagenes praksiser og tradisjoner vi sikter til (Ziman 2000: 24). Fagene er bygget opp som særpregede knippeinstitusjoner med fem sammenkoblede læreprosesser koblet sammen: forskning, studier, forskningsformidling, ekspertvirksomhet og institusjonsforvaltning (Kalleberg 2000a, 2003). Universitetsfag generelt kan sies å fungere som slike ”sammenkoblede knipper av virksomheter” (Kalleberg 2000b: 640). Hver enkelt fagutøver er på samme tid både forsker, lærer,

formidler, ekspert og kollega. Sammenknytningen av disse læreprosessene og rollene som korresponderer til dem er trolig av sentral betydning for vitenskapelig virksomhet, noe som kan gis ikke bare en funksjonell, men også en dypere kommunikasjonsteoretisk begrunnelse (Habermas 1999, Kalleberg 2000a).

Forskning er på mange måter livsnerven i den vitenskapelige virksomheten, det være seg på individuelt, enhets- eller institusjonsnivå (Clark 1995:241). Forskerne henvender seg i stor grad til andre forskere, i distinkte ”faginterne offentligheter”, lokale fellesskap og globale nettverk (Habermas 1999:131). Såkalte ”usynlige kollegasamfunn” er globale læringsfellesskap med stor betydning for veksten og utviklingen av vitenskapsinstitusjonen (Crane 1972). Gjennom disse fellesskapene, med uformell samhandling, tidsskrifter og konferanser, holdes den enkelte forsker oppdatert innen sitt eget spesialfelt, og fellesskapet som helhet utgjør en kontinuerlig kvalitetskontroll. Forskningsprosesser ender opp som publikasjoner (Kalleberg 2003:3).

Studier, med de utdannings- og undervisningsmessige sidene som medfølger er aktiviteter som har en sentral rolle i fagenes utforming, og er den aktiviteten moderne universitetet bruker mest ressurser på (Kalleberg 2000b: 650). Alle fag utdanner fagutøvere, både til intern rekruttering til fagfellesskapene og til eksterne arbeidsmarkeder. De har sertifisering for dette, noe som har blitt fremhevet som et av deres fremste kjennetegn (Turner 2001:47). Det viktigste sluttproduktet for disse læreprosessene er ferdigutdannede studenter Kalleberg 2003:3).

Formidling innebærer at ”forskere formidler vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger ut av et spesialisert forskningsfelt til personer utenfor feltet, samt deltar i samfunnsdebatten med forskningsbasert argumentasjon” (s.st.). Denne oppgaven er lite studert og har i tillegg en svak institusjonell forankring, ofte overlatt til den enkelte forskers egne initiativ. Det kan gis gode argumenter for at veksten og spesialisering innen vitenskapen samt vitenskapens økende betydning for legitime beslutninger både for individer og grupper øker betydningen av forskningsformidling generelt (Kalleberg 1999).

Ekspertvirksomhet refererer til at fag og fagutøvere bruker sin kunnskap til direkte eller indirekte å hjelpe ulike brukere, det være seg samfunnsgrupper, enkeltpersoner eller andre fagutøvere (Kalleberg 2000b:656). Opprinnelsen til ordet *ekspert* ligger i

slektskapet med det norske ordet erfaring, og det ble først anvendt i forbindelse med avdekking av falskmynteri i Frankrike på 1700- tallet (Fuller 2002). En ekspert er i denne betydning en som har ”sett det før”, og som kan skille mellom ulike fenomener i kraft av erfaringen. Ulike fag har svært ulike tradisjoner som leverandører av ekspertise til det omkringliggende samfunn. Noen fag, som for eksempel medisin og jus, har spilt en nøkkelrolle som leverandører av vitenskapsbasert anvendelig kunnskap og tjenester i fremveksten av moderne samfunn, og har i mindre grad vært avhengig av disiplinen som beskytter av standarder og studier (Turner 2001:58). Innenfor andre fagområder har ekspertkomponenten vært mindre utviklet, et trekk som ikke nødvendigvis trenger å ha hatt positive konsekvenser (Kalleberg 2000b:657).

Dette mangfoldet av aktiviteter er det som foregår innen rammen av et fag. Det lokale fellesskapet av fagutøvere, instituttene i UiO- sammenheng, sørger for å opprettholde disse læreprosessene i en kombinasjon. Dette inkluderer vitenskapelig personell som arbeider i samme fag. Når et antall ansatte skal ivareta et slikt mangfold av aktiviteter, krever dette *institusjonsforvaltning*: ”bevaring eller endring av praksiser og ordninger”, for å sikre den vitenskapelige virksomheten gode vilkår (Kalleberg 2003:3). Dette er både en faglig og administrativ oppgave.

Individuelt profesjonelt arbeid er den dominerende arbeidsmåten i den typen organisasjoner som universiteter. Vanlige operative universitetsenheter samordner sin virksomhet ved at hver enkelt faglig ansatt får størst mulig grad av individuell autonomi i utførelsen av sine forsknings-, undervisnings- og formidlingsoppgaver. Møtevirksomhet og planer benyttes, men må alltid tilpasses den enkeltes autonomi i utførelsen av den profesjonelle virksomheten vedkommende bedriver. Den enkelte ansattes *ferdigheter* er *standardiserte*, gjennom lang utdanning og forskerkarriere (Mintzberg 1983:190). Det er også en viss grad av standardisering av holdninger og normer, et perspektiv særlig vitenskapssosiologer har lagt vekt på. De vitenskapelige normene, kommunisme, universalisme, upartiskhet og organisert skepsis ble påpekt av Robert Merton (1973) som særegne for vitenskapsfellesskapet, kjent under akronymet CUDOS, viser til at vitenskapelig virksomhet er strengt regulert, og disse delte holdningene er en viktig del av forutsetningene for individuell autonomi.

Grunnet disse sterke samordningsmekanismene krever ledelse av slike universitetsenheter en fortolkende strategisk styreform, hvor lederens oppgave er å se hvilken strategi som kommer ut av den samlede innsatsen ved senteret, for deretter å understøtte den strategien (Mintzberg 1991: 215). Det strategiske fokuset kan "flyte ut" for så plutselig å komme på plass igjen om det oppstår et misforhold mellom veier det operative samarbeidet tar og den oppfatningen av virksomheten som finnes hos ledelsen (s.st, s.198). Det lokale fagfellesskapet har form av et kollegium, basert på gjensidig tillit og respekt, samt lite rom eller vilje til å påvirke eller overstyre de ansattes egen virksomhet. Selv om slike ledelsesformer nå er kommet under press som følge av vekst og politiske endringer vil den kollegiale formen for samordning antageligvis stå sterkt også i fremtiden⁴.

Studier av samspillet mellom vitenskapelige operative prosesser ved universiteter har vært få. Dette har bidratt til en svak forståelse for hvordan kunnskapsproduksjon kan utvikles og styrkes (Kalleberg 2000a:234, 2000b). Det er imidlertid rimelig å tro at slike koblinger er en vesentlig forutsetning for vitenskapelig produktivitet og dermed florerer i akademisk praksis (Habermas 1999:126, Kalleberg 2000a).

Hvilke organisasjonsformer og betingelser er det som kan skape produktive koblinger mellom de ulike læreprosesser? Burton F. Clark og hans kolleger foretok en stor sammenlignende undersøkelse av det han kalte "the research- teaching- study-nexus", koblingen mellom forskning, studier og undervisning, i fem OECD- land ((red.)1993, 1995). I Tyskland på 1800- tallet kom denne koblingen opprinnelig til uttrykk gjennom to forskjellige arbeidsformer, henholdsvis *laboratoriet* for naturvitenskapene og *seminaret* for kulturfagene, rammet inn av instituttet, en organisasjonsform som senere ble importert også til Norge.

Clark konstaterte at flere brede utviklingsprosesser, som masseutdanning og disiplinær vekst og spesialisering har gjort at forskning og høyere utdanning ikke lenger er like naturlig følge i nasjonale forsknings- og utdanningssektorer. Han fant imidlertid en rekke integrerende krefter for denne koblingen (Clark 1995:kap.7). På samfunnsnivå

⁴ Larsen (2003). Før 1960 var ledelse av norske universitetsenheter knyttet til professorater, et verv en hadde på livstid. Jeg har til gode å lese noe om arbeidsforholdene ved slike enheter, de kan meget vel ha vært kollegiale, men dette hadde antakeligvis mye med lederens egenskaper å gjøre. "Tradisjonell" må tolkes i en svært avgrenset forstand her, gjeldende for perioden fra slutten av 60- tallet.

fant han ”muliggjørende” betingelser, som ideologi og finansieringsmønstre som integrerte læreprosessene (s.st, s. 219f). Clarks oppdagelser indikerer at den sterkere koblingen mellom universitetet og andre samfunnsinteresser som kjennetegner post-akademisk vitenskap ikke nødvendigvis kun virker desintegrerende på sammenkoblingen av læreprosesser, at det fins motkrefter. På universitetsnivå fant han ”formative betingelser” som pekte på universitetsledelsen og dens mulighet til å subsidiere og organisere frem betingelser og enheter, nisjer som kan videreføre koblingen. Sist, men ikke minst var det de operative, ”utførende” enhetene, og deres fremorganisering av sammenkoblingen. Han var spesielt imponert over måten amerikanske grunnenheter, ”departments”, ved toppuniversitetene videreførte koblingen mellom forskning, studier og undervisning på doktorgradsnivået gjennom en fusjon av en ”undervisningsgruppe” hvor studentene skaffet seg oversikt over et noe bredere forskningsområde og litteratur enn det spesialiseringsarbeidet som foregikk i ”forskningsgruppen” (s.st, s.234-236). Han mente at tilstedeværelsen av en slik organisatorisk fusjon av bærebjelker for vitenskapelige læreprosesser var en viktig årsak til det amerikanske universitetssystemets komparative suksess i internasjonale sammenligninger.

Hvorfor ta utgangspunkt i universitetsfagenes kjennetegn i studiet av tverrfaglige universitetssentre? For det første fordi dette innebærer en analytisk mulighet til å se betingelser for sammenkoblingen av vitenskapelige læreprosesser under nye rammer og målsettinger, som en måte å utforske samspillet mellom tradisjonelle og post-akademiske trekk. For det andre fremmer et slikt utgangspunkt sensitiviteten til hva det innebærer å organisere frem nye enheter i universitetssammenheng ved å tydeliggjøre de institusjonelle føringene og praksisene som etableringen og virksomheten var innleiret i. Ønsket om å se sentrenes historie i en bredere kontekst gjorde at jeg ble oppmerksom på fagenes betydning både for sentrenes betingelser og muligheter. Å kombinere innsikter fra organisasjonssosiologi og vitenskapsstudier er noe som det trolig er gjort for lite av (Knorr-Cetina 1999: kap. 10, Kalleberg 2000a:233). Habermas peker på at vitenskapelige læreprosesser beholder noe av sin ”universitære” form på tvers av organisasjonstyper (1999:133). Hva var i så tilfelle spesielt med sentrene og deres kunnskapsproduksjon? Før jeg følger opp den tråden, skal jeg se nærmere på bakgrunnen for senteropprettelser i et mer lokalt perspektiv.

2.2 Konteksten for senteropprettelser i Norge

Såkalte *situasjonsfaktorer* har betydning for å kunne forstå utformingen av en organisasjon og endringer den gjennomgår over tid. En rekke elementer har dokumentert betydning, som alder, størrelse, omgivelser og maktfaktorer som eierskap og moter (Mintzberg 1983:kap.6). Senteretablering skjøt fart i en bestemt historisk periode, og dermed kan disse organisasjonene sies å være ”barn” av en bestemt tid. Relatert til dette kan de tenkes å være svar på en type behov i omgivelsene som universitetet ikke uten videre var i stand til å fylle. Moter i politikk, forvaltning og i forskningen vil ofte også bidra til organisasjoners strukturelle utforming og opprettelse. Det er et kjennetegn ved moderne organisasjoner at de må forholde seg til en jevn strøm av ulike ”organisasjonsoppskrifter”, som presser frem strukturelle eller symbolske endringer, ofte motsigelsesfylte (Rørvik 1998).

Eiere, i universitetets tilfelle representert ved de politiske myndigheter, samt offentlige og private ressursforvaltere, må også tas i betraktning. Endringer i ekstern kontroll kan ofte fremskynde, endre eller forsinke strukturelle tilpasninger som andre situasjonsfaktorer ellers kunne kreve (Mintzberg 1983:150, Collins 1988: kap 13). Var det noen situasjonsfaktorer som kalte på slik nyskaping i universitetskontekst? Var de for post- akademiske å regne?

Etterkrigstidens industrisamfunn ble fra syttitallet satt på prøve av demografiske, politiske og økonomiske strømninger (Benum 1988). Oppgangstiden, mer eller mindre stabil siden krigens slutt, var i ferd med å bli avløst av nedgangstider og stagnasjon. ”Nye problemområder” trengte seg på. Særlig miljøproblemet, men også medisinske nyvinninger, genteknologiske dilemmaer, likestillingsproblematikk og ”informasjonsrevolusjonen” kom til å bli formende for den politisk- økonomiske utviklingen og den generelle opinionsdannelsen i årene som fulgte. Vitenskapens rolle både som årsak og eneste vei til løsning av problemene ble tydeligere (s. st, s.151, 157). Forskning og utdanning ble sett på som viktige virkemidler til å håndtere utfordringene, og et spørsmål som kom opp stadig oftere var om Norge var i stand til å samordne sine ressurser på dette området. Norske policy- dokumenter var i denne tiden sterkt preget av

internasjonale strømninger og OECD- anbefalinger⁵. Arbeidet med å utforme strategier for forskningskoordinering tok til, og særlig de tre forskningsrådene ble pådrivere i dette arbeidet. Det ble arrangert en rekke seminarer der temaet tverrfaglighet fikk en sentral plassering⁶.

Syttitallet var noe av en forskningspolitisk ”mellomfase” (Skoie 1984:160), men fra åttitallet sto de forskningspolitiske endringene i kø. Nye ord som tverrfaglighet, brukerorientering og strategisk styring var på full fart inn i det norske vitenskapelige vokabularet (Søgnen 1997). Fra midten av åttitallet ble forskningspolitiske *hovedsatsingsområder* introdusert. Disse var informasjonsteknologi, bioteknologi, forskning knyttet til olje og gass, organisasjon og ledelse samt kultur- og tradisjonsformidlende forskning (St. meld 60, 1984-85). Dette var brede områder uten klar tilhørighet under bestemte fag. Satsningsområdene reflekterer økt politisk interesse for både samfunnsrelevans og tverrfaglighet.

En ”mer for pengene” ideologi forsterket den generelle nytteorientering av forskningspolitikken gjennom en sterkere vektlegging av vitenskapens betydning for verdiskaping. Forskningsrådene gjennomgikk omorganiseringer. Programfinansiering ble utviklet som et virkemiddel til strategisk målrettet styring, kjennetegnet ved at støtte mer og mer ble konsentrert innenfor bestemte temaområder, hvor enkeltforskere og forskergrupper kunne søke om midler til gjennomføring av prosjekter. Resultatene av slik programfinansiering skulle så underlegges evaluering og politisk kontroll. Slik finansiering kom så vidt i gang på syttitallet, men tiltok i omfang det påfølgende tiår. Programfinansieringen tok sikte på å integrere ”faglige og næringsmessige perspektiver”, noe som indikerte at brukerorientering skulle få stor plass i omleggingene (St. meld 28:1988-1989, s.10). Innføringen av slike virkemidler intensiverte konkurransen om ressurser i en periode da grunnbevilgningene gradvis ble redusert (Larsen 1995: kap.5).

I tillegg til at programfinansiering i stadig større grad tok over som offentlig finansieringskilde kom stadig flere midler fra private kilder. I perioden 1970 til 1989 sank andelen offentlig finansiering av forskning fra 60 til 50 %. For universitets- og høgskolesektoren var det riktignok snakk om mer beskjedne endringer, fra 95 til 91 % i

⁵ Se f. eks. Hovedkomiteen for norsk forskning (1975).

⁶ Se f. eks rapporten fra NAVF- seminaret om tverrfaglig forskning fra 1979 for refleksjoner omkring aktualiteten av slikt arbeid.

samme periode (UiO 1992a: 14). Dette bygde likevel oppunder en sterkere og tiltagende ”markedsorientering” av forskningen (Collett 1999:249). Endringene, om enn beskjedne, ble tolket som indikasjoner på at samarbeidet med næringslivet var modent for utvikling, et tegn på at universiteter måtte basere seg på flere ulike finansieringskilder i fremtiden.

2.2.1 Universitetssentre vokser frem

Det nordiske vitenskapsregimet siden andre verdenskrig hadde vært basert på en arbeidsdeling mellom universitetene og en i internasjonal sammenheng uvanlig stor instituttsektor, et institusjonelt ”to- sporet system” (Engelstad m. fl.1998, Slagstad 2000). Åttitallets forskningspolitikk ble utformet som en forsterking og tydeliggjøring av denne arbeidsdelingen. Nå skulle imidlertid *forbindelsen* mellom de to sektorene styrkes. En ”avskallingsmodell” med premisset anvendt forskning som et biprodukt av grunnforskning ble mindre og mindre aktuell (NOU 1988: 28:196-97). Å få til dette krevde både mekanismer og arenaer for koordinering og brobygging (s. st., UiO 1992a:13).

I forbindelse med Hernes- utvalgets store utredning ”Med viten og vilje”, som kom i 1988, noterte en seg at det ved læresteder rundt om i landet var oppstått en rekke nye enheter, ulike forsknings- og kompetansesentre eller programmer, ”randsoneinstitusjoner”. Slike ble vurdert som en positiv tilvekst til universitetssystemet, som en måte å tilrettelegge for ”kunnskapsoverføring” på. Det ble forventet at universiteter skulle engasjere seg sterkere i problemløsning og verdiskaping, noe som igjen reflekterte at grunnforskning mer direkte kunne bidra (NOU 1988:28, s.192-93). I stortingsmeldingen som fulgte i kjølvannet av utredningen ble det slått fast at

Den type kunnskap som næringsliv, forvaltning og andre brukere etterspør, vil ofte kreve tverrfaglige tilnærminger og forpliktende samarbeid. Dette har ikke alltid vært like enkelt å organisere frem innenfor den tradisjonelle universitetsstrukturen. Randsoneinstitusjoner kan derfor også betraktes som brobyggere ikke bare mellom universitet og samfunn, men også mellom forskjellige fagfelt (St. meld. 28:1988-1989 s. st. s. 82).

Samtidig ble farene for utvanning av fagmiljøene og uklare ansvarsforhold påpekt som faremomenter. Nøkkelpersonell kunne forsvinne ut av basismiljøene. Intensjonene var å promotere institusjonenes vilje og muligheter til å opprette slike enheter, men dette var

ikke noe som skulle finansieres fra politisk hold. Faglige behov måtte ikke underlegges kommersielle og politiske behov (NOU 1988:28, s. 199).

NAVFs utredningsinstitutt fikk i 1994 i oppdrag å kartlegge utbredelsen av sentre og programmer i det norske universitetssystemet, i forbindelse med arbeidet med nye retningslinjer for instituttsektoren (Knain 1994). Det ble foretatt en rundspørring av de 49 registrerte enhetene og bakgrunnen for opprettelse var et av punktene det ble spurt om. Behovet for faglig fornyelse var hyppigst angitt som av ”stor eller avgjørende betydning”, 78 % av enhetene la vekt på dette. Behovet for tverrfaglighet ble fremhevet av 57 % mens 41 % la stor eller avgjørende vekt på behov for kontakt med næringslivet. Kontakt med offentlig forvaltning og kontakt med andre vitenskapelige institusjoner ble oppgitt som vesentlig av 30 %, mens økt brukerinnflytelse ble fremhevet av 17 % (s. st: s.35). Resultatene fra denne rundspørringen viser at flere parallelle prosesser bidro til opprettelsene av slike enheter. Det er nærliggende å anta at store forskjeller i orienteringer og utfordringer skjuler seg bak slike tall. Videre er tallene basert på egenrapportering fra de ulike sentrene og programmene, og tar i liten grad høyde for andre aktørers motiver. En slik undersøkelse forteller oss lite konkret om hvordan senteropprettelser foregikk, om hvilke motiver som fikk størst betydning fra gang til gang, eller om mulige konfliktfylte kombinasjoner av motiver.

Den historiske konteksten viste seg å romme flere endringer som kan tolkes inn i en post- akademisk ramme. Nye problemområder og en større etterspørsel etter ”nyttig” kunnskap var nok viktige endringer i omgivelsene, selv om slike endringer neppe alene kan forklare den kraftige veksten i tallet på slike enheter fra midten av åttitallet. Om så hadde vært tilfelle hadde nok veksten i den eksterne finansieringen for eksempel vært større. Av størst betydning var nok eierskapsendringer. Økt ekstern kontroll over en organisasjon kan føre til økt formalisering (Mintzberg 1983:146). Fremveksten av en ny forskningspolitisk holdning representerte et slikt kontrollskifte, hvor ressurstilgangen ble mer avhengig av vurdering fra eksternt hold. Nye enheter oppstod som formalisert respons på denne endringen. Senterformen hadde nok også et motepreg, i og med at så mange enheter ble opprettet på så kort tid over hele landet. Fremdeles er fokuset for unøyaktig. Også i Norge er det påvist store variasjoner mellom universiteter (Larsen 1995). Hvordan så denne situasjonen ut fra UiO?

2.3 UiO: Senteretableringer og -karakteristikker

Allerede på 60- tallet var det røster som ønsket seg flere og bedre arenaer for tverrfaglig samarbeid i universitetssammenheng. Flere fagområder overlappet hverandre kraftig og synliggjorde behov for konsentrasjon av ressurser. Fysikeren Tore Olsen noterte at det fantes tre separate institutter for biokjemi ved UiO, og mente at slik fragmentering var uheldig hvis en ønsket å bygge opp et slagkraftig miljø (Olsen 1968:41). Det ble imidlertid lite rom for omfattende endringer, særlig på grunn av at bevilgningsrammen til Universitetet ble "frosset" på syttitallet (Collett 1999:223, 234). Den forverrede økonomiske situasjonen både for universitetet og forskningen hadde tvunget frem strengere prioritering når det gjaldt ressursbruken. Det ble viktigere å finne rom for nyskaping, for å komme på offensiven i en situasjon hvor universitetet ble opplevd som irrelevant og lite resultatorientert (Collett 1999:248f.).

Det var altså både faglige og mer sammensatte grunner for å søke nye arenaer og tematisk innretning. Perioden fra midt på åttitallet ble sterkt preget av omveltninger flere organisatoriske grep ble tatt som var ment å skulle gjøre universitetet mer handlekraftig og "tidsriktig" (Gornitzka 1996, Larsen 1997:143). Ledelsen engasjerte seg kraftig i en kartlegging av de foreliggende ressursene i organisasjonen, med sikte på å øke fleksibiliteten. Ideer om styring og strategi ble importert utenfra, og planleggingsarbeid ble tatt i bruk som et viktig virkemiddel. I 1987 ble det lagt frem en perspektivanalyse som skulle være til hjelp når det gjaldt å identifisere viktige satsningsområder for universitetet. Det ble fremhevet at det skjedde mye interessant forskning i grenseområdet mellom ulike fag og at samfunnsproblemer overskred faggrensene (UiO 1987: 3.1.d, s. 28). Behovet for nye instrumenter var en vedvarende utfordring som også krysset faggrensene (Larsen 1995:29). Tverrfaglighetsmotivene var i ferd med å få større gjennomslagskraft ved UiO.

Senterdannelser ble vanlig fra midten av åttitallet, og i perioden frem til 1990 ble det opprettet om lag tre i året (Knain 1994). Nyskapingene fant veien inn i universitetssystemet via flere forskjellige hold. Etableringene skjedde som oftest gjennom samarbeid mellom forskermiljøer og eksterne interesser. Internt i universitetssamfunnet

var det flere som brant for å finne nye satsningsområder etter mange år med lite nyskaping. Langt den viktigste av de eksterne aktørene var forskningsrådene med sine programmer. Det første senter ved UiO, Senter for klinisk og anvendt psykologisk forskning som kom i 1979, var resultat av programopprettelse ved Norsk allmennvitenskapelig forskningsråd året før. Psykologisk institutt overtok administrasjonen av senteret i 1984. Senteret var ikke utpreget tverrfaglig, men hadde representasjon fra ISO i senterstyret (UiO 1992b). Senter for Helseadministrasjon, som kom til i 1985 og er det eldste av de eksisterende sentrene, var et resultat av et slikt samarbeid. Opprettelsen av Senter for Kvinneforskning i 1986 var resultatet av et samarbeid mellom UiO og NAVFs sekretariat for kvinneforskning, en prestisjefyllt nyskaping (Collett 1999:240, 244). En annen samarbeidspartner ved nydannelser var departementer, som bidro til for eksempel opprettelsen av 'Senter for Utvikling og Miljø' (SUM) og 'Psykososialt senter for flyktninger' via politiske vedtak. Det var uklart hvorvidt det var noen innholdsmessig forskjell mellom "forskningsstrategiske" og "departementale" opprettelser, et forhold jeg skal søke å kaste noe lys over i denne undersøkelsen.

Ressurser fantes altså i eksterne miljøer. Ikke bare det offentlige, men også næringslivet ble utfordret til å bidra til nyutvikling gjennom tilrettelegging. Dette arbeidet ble intensivert med opprettelsen av Forskningsstiftelsen i Oslo-regionen ('FOSFOR'), 'Innovasjonssenteret AS' og Forskningsparken, slått sammen til 'Forskningsparken AS' i 1990 (UiO 1992a:22-24). Målet med tiltakene var todelt: Å fremme vekst i industrien og næringslivet, og bidra til å fremme relevans i forskning og utdanning. Flere sentre ble formelt opprettet gjennom FOSFOR i den forbindelse, for eksempel Senter for teknologi og menneskelige verdier, 'Bioteknologisenteret (BIO)' og 'Senter for medisinsk etikk' i 1988. Felles for de fleste av disse tiltakene var at de var opprettet som følge av initiativ fra enkeltmiljøer og at de med hjelp av eksterne midler og etter sentrale vedtak kunne legge virksomheten nær fagmiljøene. Situasjonen med nye finansieringsmuligheter fra eksternt hold og en universitetsledelse som ønsket disse velkommen, åpnet for et "individuellt entreprenørskap og initiativ", i forhold til å skaffe en organisatorisk basis å drive forskning fra (UiO 1992a:16). FOSFOR- etableringene ble effektivert i et høyere tempo enn de øvrige opprettelsene, og det var i regelen mindre grad av forarbeid knyttet

til disse enhetene enn til de som ble opprettet direkte ved UiO i samarbeid med forskningsråd og forvaltning (UiO 1992a:33).

2.3.1 Generelle trekk ved universitetssentre.

Parallelt med at senteretableringer grep om seg ble det klart at en hadde dårlig oversikt over de nye enhetene. I mars 1991 nedsatte Kollegiet en prosjektgruppe, ledet av daværende underdirektør Tom Løland. Gruppen skulle vurdere organiseringen av tverrfaglig virksomhet ved UiO, som ledd i utformingen av ”en langsiktig institusjonspolitik som ivaretok institusjonens behov for fleksible løsninger når det gjelder organisering av sentre og programmer, som er det organisatoriske formuttrykk denne virksomheten har fått” (UiO 1992a:1). De fortok en kartlegging av eksisterende virksomheter i forbindelse med denne, basert på dokumentgjennomgang og samtaler med senterledere (UiO 1992b). Jeg skal nå bruke resultatene av denne kartleggingen og gruppens drøftinger til å klargjøre noen begreper av betydning i sentersammenheng.

Ulike opprettelsesmønstre tilsa at senterformen ble et temmelig heterogent fenomen. Dette var også tilfelle, fant gruppen. Forbehold til tross ble følgende definisjon lagt til grunn for innstilling om sentre og programmer. Et senter

... brukes gjerne som en betegnelse på en helt eller delvis selvstendig enhet som er opprettet for en kortere eller lengre periode for å ivareta problemorientert forskning og/ eller undervisning av fler- eller tverrfaglig karakter. Et senter disponerer som oftest egne lokaler, har egen ledelse og et styre med besluttende myndighet i så vel personal- og økonomisaker som faglige planer og prioriteringer. Til grunn for virksomheten ligger egne statutter som angir retningslinjer for senterets virksomhet.⁷

Denne definisjonen refererer for det første til *innholdet i virksomheten*, altså problemorientert forskning og/ eller undervisning av fler- eller tverrfaglig karakter. I alt 2 enheter hadde undervisning som oppgave, da i tett samarbeid med relevante sertifiserende institutter. Forskning var en oppgave for samtlige. Senterorganisering innebar altså en utskilling av funksjoner, et klart brudd med tradisjonell institusjonsforvaltning.

Alle så nær som ett av de sentrene som var opprettet på den tiden definerte seg som problemorientert, i betydningen at deres virksomhet skulle omfatte noe mer utover det som assosieres med sedvanlig akademisk forskning. Vitenskapelig forskning og

⁷ UiO, 1992, s. 27.

undervisning er riktignok problemorientert og – inspirert, i den betydning at forskere søker å stille og deretter løse problemer (Ziman 2000: 183). Men i en noe snevrere betydning har problembasering i vitenskapen kommet til å bety samfunnsrelevante problemer, problemer som er definert i forståelse med ulike aktører også utenfor forskerfellesskapet. Vitenskap blir i økende grad nøkkelen til problemløsning og ”innovasjon” i moderne samfunn, og nytte blir i økende grad et kriterium forskning måles etter (s.st, s.72). I det følgende forstår jeg denne typen orientering som *brukerorientering*, det vil si at ulike brukergrupper blir involvert i de vitenskapelige læreprosesser som klienter, premissleverandører eller deltakere. Ekspertvirksomhet som integrert det av universitetsfag er en type institusjonalisert brukerorientering, og antakeligvis av betydning for vitaliteten i de vitenskapelige læreprosesser.

Post- akademisk vitenskap har vært preget av endringer i forholdet mellom brukere og academia. Parallelt med fremveksten av en forståelse av kunnskap som økonomisk og praktisk, har det funnet sted et skifte i hvordan kunnskap oppfattes (Fuller 2002:kap.1) Stikkord er kunnskap som eiendom, kunnskap som lokalisert i enkeltgrupper, og kunnskap som middel til mål. Vitenskapelige institusjoner er underlagt en økonomisk basis bestående av midler fra staten, byråkratiet og private aktører og forventes i økende grad å rettferdiggjøre også sin forskning og utdanningsvirksomhet på disse aktørenes premisser, noe som ikke umiddelbart er forenlig med forskerfellesskapets egne mekanismer for kvalitets- og relevanssikring (Ziman 2000:81). I den grad forskning underlegges konkurranse og sterke fortjenestebehov kan dette gi opphav til en ”konservatisme” som underminerer det viktige kreative elementet i forskningens søken etter det nye og originale. Et slikt argument kan tale mot for tette koblinger mellom brukergrupper og forskere (Kalleberg 1980). Ved universitetene ble dette en aktuell problemstilling på grunn av de forskningspolitiske endringene rundt institusjonene.

Forventningen om et utadrettet samarbeid med andre brukergrupper og institusjoner ble et viktig fellestrekk i de fleste senteretableringene ved UiO (UiO 1992:28-29). ”Åpenhet og kontakt” med kunnskapsbrukere, og større relevans var også viktige beveggrunner. En del tiltak fikk ekstern styrerepresentasjon for å lette kontakten mot brukergrupper. Å synliggjøre bestemte satsningsområder ble også trukket frem (s.38-39). Involveringen av ulike brukere hadde en klar økonomisk komponent, og hang sammen

med behovet for å ”fange opp midler fra forvaltning, forskningsråd og næringsliv” (s. 36). Men det var forskjeller i hvilken grad senteretableringene hadde vært motivert av dette. Mens enkelte sentre var forutsatt å skulle arbeide forholdsvis tett sammen med private aktører og industri, var andre innrettet mot ett eller flere forskningsrådsprogrammer. Dette var ikke ulikt den orienteringen mange forskere så seg nødt til å innta også i grunnenhetene. Brukerorientering ble med andre ord en variert størrelse ved UiO- sentrene.

Tverrfaglighet, integrering eller samhandling på tvers av fastlagte faggrensener, er nært knyttet til fagbegrepet og historisk til den sterke spesialiseringen og differensieringen i ulike disipliner som har funnet sted de siste hundre og femti år (Klein 1990, Rüegg 1998). Ulike fag fokuserer på ulike deler av den samme virkeligheten, noe som gjør at en viktig helhetsforståelse kan bli skadelidende. Begrepene rommer sånn sett en kritikk av disiplinenes kunstige oppdeling av verden, og målet med tverrfaglig interaksjon har som oftest vært en integrasjon av innsikter (Sørensen 1997). Det er vanlig å skille mellom tre ulike former for kunnskapsintegrasjon i utdanning og forskning i tråd med systemteoretikeren Erich Jantsch’ berømte skille fra 1972⁸. *Flerfaglighet* (”multidisciplinarity”) følger av tematisk samarbeid mellom uavhengige fagutøvere, beskrevet som en adderende snarere enn en integrerende prosess. Dette er anerkjent som den svakeste integrasjonsformen. Samarbeid mellom uavhengige eksperter kan ta form av slikt samarbeid. *Tverrfaglighet* (”interdisciplinarity”) følger av samarbeid som integrerer innsikter fra ulike disipliner. Dette kan for eksempel skje ved låning av begreper eller metoder, eller fremveksten av et større tverrfaglig forskningsområde (Klein 1990:64). *Transfaglighet* (”transdisciplinarity”) er regnet som den sterkeste integrasjonsformen, ved at sluttresultatet innebærer overskridelse av disiplinrelatert teori og metode. Det har vært vanskelig å lage et nøyaktig skille mellom de to formene.

Det er to klare forbindelser mellom tverrfaglighet og brukerorientering. For det første krever anvendelseskonteksten, som jo er den ”post- akademiske” problemarenaen, i regelen tverrfaglige tilnærminger (Ziman 2000: 209, Nowotny m. fl. 2003). For det andre har disse behovene vært en del av den samme forskningspolitiske diskurs (Lynton 1985,

⁸ Jantsch, Erich (1972): “Towards Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Education and Innovation”. I CERI OECD: *Interdisciplinarity. Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris.

Klein 1990, Ziman 2000). Utfordringene med tverrfaglighet på dette planet ligner brukerorienteringens fordi det i stor grad handler om relevans for bredere sammensatte grupper enn det spesialiserte forskerfellesskapet.

Tverrfaglighetsbetegnelsen har imidlertid en tvetydighet ved seg som kompliserer bildet. Det er et begrep med relevans for et bredere sett aktører enn et spesialisert forskersamfunn, samtidig som det er en vital prosess i akademisk selv-organisering (Weingart 2000). Ny viten, nye underdisipliner, nye fag, alle oppstår de som regel i skjæringsflaten mellom etablerte fagområder (Bechtel 1986, Ziman 2000: 212). Slike nyskapinger medfører et ”spesialiseringsimperativ”, et press for å tilrettelegge for forskning og eventuelt undervisning rundt slike nyvinninger, en ofte konfliktfylt prosess med sterke kunnskapspolitiske overtoner (Clark 1995: 245). Spesialiseringsimperativet resulterer ofte i nye fag eller underområder. Den kraftige veksten i hele vitenskapssektoren (Smeby 2003) kombinert med teknologiske nyvinninger og politisk-økonomiske føringer har høynet intensiteten i slike prosesser. Nye kommunikasjonsformer som IKT muliggjør en informasjonsflyt vi ikke har sett maken til tidligere (Ziman 2000:113). Spesialiseringsimperativet er eksempel på et utviklingstrekk som neppe er entydig post- akademisk, men hvor tradisjon og den fagoppdelingen som historisk har fremkommet også spiller en rolle.

Ved UiO- sentrene ble tverrfaglighet også forstått på ulike måter. På den ene siden var det de enhetene som baserte sin forskning på en integrasjon av ulike faglige perspektiver, altså typer av tverr- eller transfaglighet. For det andre var det sentre hvor problemer ble sett fra flere synsvinkler, men uten integrasjon, dette var de flerfaglige enhetene. For det tredje var det de enhetene som først og fremst baserte virksomheten på en samlokalisering av fagfolk fra ulike miljøer som arbeidet med tematisk beslektede problemstillinger (s. 37). Det ble ikke søkt å kartlegge hvordan disse ulike tverrfaglighetsformene hang sammen med brukerorientering. Utvalget pekte på en sterk sammenheng mellom tverrfaglighet og relevansspørsmål, men trakk ikke noen klare forbindelseslinjer mellom integrasjonstyper og faglig fornyelse.

Definisjonen refererer til noen sentrale kjennetegn ved sentrenes *strukturelle utforming*. Få ansatte var fast tilknyttet sentrene, utenom senterleder og administrasjon (s. 29). Senterets ledelse hadde ofte ansvaret for både økonomiske og administrative sider

ved virksomheten i tillegg til de faglige (s. 29). At sentrene var opprettet som helt eller delvis selvstendige, med et bestemt formål, har også en strukturell side. Det gjør kunnskapsproduksjonen til et potensielt middel for å nå disse målene, og reiser spørsmålet om hvordan kunnskapsproduksjon kan styres. Strategisk planlegging har tradisjonelt ikke vært lett å kombinere med den typen operative prosesser som finner sted i universitetsenheter. ”Strategi” koker i praksis ned til det hver enkelt profesjonell velger å bruke sin tid på, noe som gjør at ordet får begrenset meningsinnhold i slike organisasjoner (Mintzberg 1983, 1996).

Innføring av nye lederroller og nye vurderingskriterier reiser beslektede spørsmål. Å samle faglig og administrativ styring ved å ansette leder kan sees på som et tiltak for å styrke leders beslutningsområde i forhold til tradisjonell kollegial ledelse, samt gjøre leder mer lydhør for eksterne, for eksempel brukes, behov. Det er likevel et åpent spørsmål i hvilken grad et slikt utvidet ledermandat vil kunne påvirke det profesjonelle arbeidet, med de sterke kollegiale føringene. I arbeidet med utvikling av tverrfaglig samarbeid kan slik styring være kontraproduktivt på grunn av faren for at ett perspektiv får dominere på bekostning av andre (Klein 1990: 124).

Integreringen av faglige perspektiver og brukerdeltakelse indikerte en vektlegging av *samarbeid* som strukturerende prinsipp i kunnskapsproduksjonen. Samarbeid i prosjektgrupper med bestemte mandater representerer på den ene siden nye og spennende arbeidsformer, med gruppebasert innovasjon som forbilde (Mintzberg 1991: 200). Teknologiske fremskritt og instrumentbruk har også ført til en økning i nødvendigheten av mer kollektive arbeidsformer. På den andre siden representerer dette også en utfordring for akademisk selv-organisering. Å begrense den enkelte profesjonelles individuelle autonomi kan skape spenninger og slå ut negativt for kvalitetssikringen (Ziman 2000: 71). Også her ble det altså et åpent spørsmål hvor omfattende endringene ville bli i praksis.

Gjennom disse strukturelle og innholdsmessige særtrekk ser vi at senterformen representerte nye og post-akademiske utfordringer også ved UiO, selv om variasjonene mellom enhetene var store. Hvilke konsekvenser disse utfordringene faktisk ville få var høyst usikkert, fordi den vitenskapelige virksomhet som skulle integreres i disse enhetene historisk har vist seg å sette klare egenbetingelser for suksess.

2.3.2 Tilknytningsformer: En kompliserende faktor.

Forsøket på å koble sammen eksterne brukerinteresser og interne faglige interesser gjennom sentre og programmer var i praksis ikke problemfritt, og reiste spørsmål om hvordan organiseringen skulle sikre best mulig vilkår for brukerinnflytelse samtidig som en grad av autonomi måtte opprettholdes. Varierende faglig bredde reiste også spørsmålet om hvilket forhold nye enheter skulle ha til de eksisterende. Det var tre tilknytningsformer som skilte seg ut. *Randsonetilknytning* innebar å være fristilt fra universitetshierarkiet, men tilknyttet universitetet i navnet og i form av samarbeidsavtaler. Organisasjonsformen kunne være noe forskjellig, for eksempel stiftelse eller aksjeselskap. Denne tilknytningsformen var ment å skulle åpne opp for et bredt samarbeid med brukergrupper gjennom å gjøre enhetene selvstendige. I 1993 hadde Universitetet kun ett senter tilknyttet randsonen, nemlig CICERO. Ved *styre- eller kollegietilknytning* ble virksomheten underlagt universitetets ledelse, på siden av den ordinære universitetsstrukturen. Slik tilknytning ble vanlig for ”tverr- fakultære” tiltak uten naturlig fakultetstilhørighet som det av strategiske grunner har vært aktuelt for universitetet å understøtte aktivt. Også i tilfeller hvor blandingsstyring, altså en kombinasjon av bruker- og forskerstyring var ønskelig, fikk enheter slik tilknytning. FOSFOR- tiltakene skilte seg ut ved at de var lokalisert til randsonestrukturen, men at enhetene fortsatte å være knyttet til UiO nesten utelukkende ved Kollegiet. *Grunnstrukturtilknytning* innebar å være lagt inn i grunnstrukturen, på ”lik linje” med grunnenhetene. Tanken med dette var at sentrene i størst mulig grad skal være en del av aktiviteten ved det enkelte fakultet, eventuelt institutt. Tverrfaglige tiltak som ikke spente over fakultetsgrenser, hvor brukerinvolvering ikke var en sterk beveggrunn, ble liggende her. Fem sentre var underlagt fakultetsstrukturen i 1993 mens ett senter, Tannhelsekompetansesenteret for sjeldne tilstander, hadde ekstern styreoppnevning selv om det var plassert under Det odontologiske fakultet (Knain 1994).

Tilknytningsformene reflekterte vurderinger gjort i Kollegiet og tilstøtende organer, ulike brukeres behov og orienteringer, og fagmiljøenes ønsker, i tillegg til de begrensninger som universitetsstrukturen ellers la til grunn. I noen år kan det synes som om etablering og valg av tilknytningsform i realiteten ble avgjort fra sak til sak uten noen helhetlig og generell vurdering av senterformens plass i universitetsstrukturen. Fra

begynnelsen av nittitallet ble det imidlertid lagt klare føringer på hvordan senterorganisering skulle komme i stand.

2.3.3 Kontroverser – og senterpolitisk avklaring

Mot slutten av 80- tallet hadde senteretableringer blitt et stridstema ved UiO. En kan analytisk sett skille mellom tre former for innvendinger her, henholdsvis funksjonell, territoriell og politisk, basert på ulike fortolkninger og utsagn. For det første hevet det seg røster som hevdet at den slags virksomheter dro ressurser og kjernepersonell vekk fra vitale arbeidsoppgaver i grunnstrukturen. Å skjerme forskere i spesialiserte miljøer kunne meget vel gi gode resultater og kunnskapsoverføring, men hvis det førte til en utvanning av fagutdanningen, ville den grunnleggende viktige sammenkoblingen av læreprosesser i fagene kunne bli skadelidende. Senteretableringer ble sånn sett vanskeliggjort av det jeg nevnte som universitetets sentrale utfordring i 1.1. Flere av sentrene ble i tillegg en kraftig utgiftspost for Universitetet. Mens flere av disse tiltakene forskningsmessig var fullfinansiert, var det ikke alltid tatt hensyn til at det også måtte finnes dekning for driftsutgiftene. Dette gjaldt kanskje særlig i Forskningsparken A / S, hvor slike utgifter en periode ble mye høyere enn antatt. Husleie- og driftsspørsmålet ble trukket frem som viktig av rådgiver Aslak Tonna i Sentraladministrasjonen (samtale 5.2.04)⁹. At etableringene, enten administrativt eller økonomisk, bidro til å underminere båndet mellom forskning og studier, ved at enkeltforskere skulle bedrive forskning frikoplet fra undervisning i enheter med et snevrere mandat enn institutter, ga opphav til *funksjonelle* innvendinger mot senteretableringer.

Den skjerpede konkurransen om midler til kunnskapsproduksjon gjorde at senterforskere og sentre ofte var henvist til å søke midler fra samme kilder som grunnstrukturen, etter manges oppfatning til skade for sistnevnte. Senteropprettelser kunne lett føre til at senterforskere og sentre havnet i konkurranse med institutforskere og institutter, og denne konkurransen ble oppfattet som ujevn gitt den forskningsstrategiske investeringen som ofte lå til grunn for senteropprettelsene (Geiger 1990, Larsen 1995:kap.3). Dette er eksempler på det vi kan kalle *territorielle* innvendinger.

⁹ Se også rapporten fra PA consultants om FOSFOR (1988).

Perioden da senterorganiseringen hadde høyest frekvens, var preget av et uvanlig høyt konfliktnivå ved UiO (Collett 1999:258). Avstanden mellom grunnplanet og ledelsen ved universitetet ble tydeligere. Noe av dette var personavhengig, knyttet til konfliktene rundt daværende universitetsdirektør Kjell Stahls lederstil. Han hadde et kraftig personlig engasjement til fordel for senteropprettelser, særlig i forbindelse med FOSFOR¹⁰. Senteropprettelser inngikk i et mer generelt sakskompleks. En rekke av de beslutninger ledelsen hadde tatt i årene 1987-89 ble så upopulære at kollegievalget året etter ble en kamp for å demme opp mot ledelsens styringsiver, og senteretableringer ble sett på som en del av problemet. Ledelsen ble anklaget for å være mer lojal mot eksterne brukeres og eieres behov enn mot universitetets historiske oppgave. Dermed fikk innvendingene også en klar *universitetspolitisk* dimensjon (Collett 1999:255).

Forsvarerne av senteretableringer mente på sin side at mye av diskusjonen ble preget av en enten - eller - mentalitet som var mer ideologisk og prinsipiell enn fundert i analyse av de faktiske forhold. De trakk frem at det burde være rom for slike satsninger og at det ikke nødvendigvis trengte å være noen motsetninger mellom dette og et fokus på grunnforskning og undervisning i instituttstrukturen. Nye problemer krevde at ”vi organiserer oss deretter” (Fenstad 1990). I en tid da budsjettene skrantet, hadde ledelsen vist handlekraft ved å foreta ”strukturelle nytiltak”. Slike tiltak ville kunne ha et samspill med faginstuttene og dermed styrke Universitetet sett under ett (Stenseth og Jødal 1990).

Debatten ble ganske opphetet på begynnelsen av 1990- tallet, og innstillingen om sentre og programmer var et resultat av denne. Prosjektgruppens arbeid munnet ut i noen anbefalinger om fremtidig senterpolitikk ved UiO. Problemene knyttet til brukerstyring og ressursbruk var så store at en strammere senterpolitikk ble sett på som nødvendig. Gruppens hovedanbefalinger for UiOs videre senterpolitikk var for det første at senteropprettelse måtte ha et *klart strategisk siktemål*. Graden av forarbeid var svært varierende i forbindelse med de første opprettelsene, særlig i forbindelse med FOSFOR, og at dette var noe av det som bidro til de negative forestillingene (UiO 1992a: 35). Det var et signal om at ledelsen på ulike nivå måtte gjøre tydelige prioriteringer, at det måtte foreligge klare målsettinger og kriterier. For det andre burde initiativer til slik opprettelse

¹⁰ Samtale m HP 6.2.1999.

komme ”nedenfra”, altså initieres fra fagmiljøene, altså primært være motivert av vitenskapelige behov.

For det tredje burde tilknytning til UiO *finne sted på lavest mulig nivå* i universitetsstrukturen. Behovet for klare skiller mellom ”brukeres kriterier for god og relevant forskning” og ”forskernes normer og mekanismer for kvalitetssikring”, impliserte at brukerinfluerte enheter ikke måtte ”knyttes for sterkt opp mot universitetsorganisasjonen” (UiO 1992a:74). Grad av brukerstyring var kriteriet for å etablere et tiltak i randsonen, uavhengig av grad av tverrfaglighet. Kollegietilknytning kunne unntaksvis vurderes ved brede, ”tverrfakultære” tiltak eller der hvor en viss kombinasjon av bruker- og forskerstyring skulle tilstrebes. Dette var ikke ansett som noen god løsning på grunn av at de da havnet i en særstilling i forhold til andre universitetsenheter. Fakultetstilknytning var den formen som best kunne sikre likeverdig behandling og gjensidighet med fagmiljøene. Anbefalingene ble hovedpunktene i retningslinjene for slik opprettelse vedtatt av Kollegiet i 1992¹¹.

Diskusjonen har vist at disse målsettingene ikke nødvendigvis var kompatible med hverandre. Den faglige nedenfra og opp- styringen av akademisk virksomhet vil jo jevnt over preges av et fravær av planlagt strategi, fordi det griper inn i de ansattes autonomi (Mintzberg 1983). Det klare skillet mellom brukerstyring og vitenskapelig styring var lettere å avklare, men all den tid eksterne midler og samfunnsansvar var så vidt viktige grunner til slike opprettelser ble det et spørsmål om hva slags interaksjon som ble mulig å få til under slike betingelser.

Universitetets senterpolitiske plattform ble et styringsinstrument som begrenset mulighetene for enkeltaktører til å fremme egne tiltak og legge dem inn under universitetet, slik tilfelle delvis hadde vært med FOSFOR. At senteropprettelse primært skulle være en følge av faglige behov definert i grunnmiljøene og at plasseringen burde ligge på lavere nivåer kan tolkes som et forsvar for universitetets egenart som organisasjon, hvor kollegiale vurderinger skulle veie tyngst. Samarbeid med eksterne brukere burde fortrinnsvis finne sted i randsonen, altså med god avstand til universitetets grunnmiljøer.

¹¹ Retningslinjer for organisering av sentre og programmer ved UiO. Fastsatt av Det akademiske kollegium 18.08.92.

2.4 Erfaringer med sentervirksomhet.

Senteroppsettelse kom til UiO i en periode preget av forskningspolitiske og finansielle omlegginger i sektoren. Med sitt tverrfaglige innhold, vektleggingen av kontakt med brukere og sin generelle strukturelle utforming representerte senterformen på mange måter en post- akademisk dreining av universitetets rolle i kunnskapsproduksjon. Disse karakteristikene syntes imidlertid i alle ledd å relatere seg til eksisterende ordninger og praksiser, delvis i et spenningsforhold til disse, og delvis i forlengelsen av utviklingstrekk som berørte fagene også. Spørsmålet om hvordan det gikk med disse enhetene blir dermed aktualisert. Ble de eksempler på nye koblinger mellom universitetet og samfunnet? Hvilke spenninger omfattet den inter- institusjonelle posisjonen sentrene ble stående i? I hvilken grad lyktes en med å skape gode arenaer for tverrfaglig samarbeid? Vi har få studier som besvarer disse spørsmålene, og dermed i liten grad grunnlag for å hevde noe om sentrenes institusjonelle betydning. Blant de få som finnes, er det imidlertid to stykker som på litt ulikt vis tar opp problemstillinger relevante for meg.

Sosiologene Bjørn Wisted og Werner Christie Mathisen foretok på midten av nittitallet en undersøkelse av forholdene ved i alt ni forskjellige sentre og programmer ved nordiske universiteter, såkalte *forskningspolitiske virkemidler for tverrfaglig forskning*, på oppdrag fra Nordisk Ministerråd¹². Målet med undersøkelsen var å se hva slags barrierer som ble opplevd som problematiske for universitetsforskere og i hvilken grad senter- og programorganisering kunne bidra til å redusere dem. Undersøkelsen baserte seg på semi- strukturerte intervjuer med noen involverte forskerne ved enhetene. Sentrene som ble plukket ut lå utenfor universitets administrasjon. Programmene lå administrativt innunder universitetene. CICERO- senteret ved UiO var et av sentrene som ble med i undersøkelsen.

Erfaringene med både senter- og programtiltak var positive, sett fra forskernes side. Det som særlig gjorde senterorganisering vellykket som forskningspolitisk virkemiddel

¹² Wisted, Bjørn og W. C. Mathisen (1995): *Tverrfaglig forskning i Norden. Barrierer og forskningspolitiske virkemidler*. København. Nordisk Ministerråd. Erfaringene fra CICERO inngår som del av kildematerialet i kap. 4.

for tverrfaglig forskning var at den oftere kunne besørge en *samløkalisering* av fagutøvere (Wisted og Mathisen 1995:62). Samlokalisering åpnet for interaksjon på daglig basis og slik sosial kontakt var viktig for at samarbeid skal kunne oppstå. Slik nærhet bidro til å fremme forståelse og styrke uformelle bånd, noe som hadde betydning for virksomheten. Gjennom å sikre en infrastruktur for samhandling ble det mulig å lære av hverandre gjennom i et fellesskap som ikke bare var relatert til faget, en ”hybrid lokal kultur” (Mathisen 1995, Klein 2000). Å etablere et miljø basert på gjensidig respekt og nysgjerrighet viste seg som en tidkrevende affære og var ikke gjort over natten (Mathisen 1997). Undersøkelsen unnlot i stor grad å gå nærmere inn på hvordan spørsmålet om samlokalisering hang sammen med organisering, for eksempel hva lederens rolle var i dette, eller mer spesifikt samarbeidets samordnende rolle.

Den klart viktigste barrierebryteren i arbeidet med å få til tverrfaglig forskning var imidlertid tilstedeværelsen av et tverrfaglig sammensatt kommunikasjonsfellesskap hvor spørsmål og resultater kunne bearbeides. Dette fellesskapet kunne være et overskridende forskningsfelt, et tverrfaglig forskernettverk som krysset tradisjonelle faggrensener. ”Science, Technology and Society” kan være et eksempel på et slikt tverrfaglig felt (Mathisen 1995). Slike nettverk kunne på mange måter sammenlignes med fagbaserte forskerfellesskap, i og med at de bestod av forskere orientert mot samme temaområde. Livsnerven i tverrfaglige fellesskap kunne være av samme karakter som livsnerven i fagfellesskap.

Forskerne observerte to forskjellige utviklingsløp for den typen tverrfaglige forskningsfellesskap. På den ene siden en type ”flerfaglighet”, med klar arbeidsdeling og avgrensning mellom fagområder. På den andre siden en overgripende ”transdisiplinær” integrasjon av innsikter (Wisted og Mathisen 1995:63). Det syntes som om ulike fagkombinasjoner og problemfelt fremmet ulike integrasjonsformer, uten at forskerne gikk videre med dette.

Wisted og Mathisens studie er relevant for min undersøkelse og retter oppmerksomheten mot tre interessante fenomener: samlokalisering, fellesskap og integrasjonsform og mulige sammenhenger mellom dem. I hvilken grad opplevde en ved sentrene at det å etablere en slik hybrid lokal kultur ble nødvendig? Hvilke konkrete resultater kom eventuelt ut av dette, og hva måtte til for å oppnå dem? Gitt at den enkelte

akademiker er deltaker i et akademisk fellesskap – hvilken rolle spilte den lokale kulturen mellom akademikeren og fellesskapet? Var det et kommunikasjonsfellesskap i forlengelsen av sentrenes forskningsområder? Hvilken betydning fikk det, og hvordan relaterte forskerne seg til det? En kan spekulere i om den typen tverrfaglige forskningsfellesskap som Wisted og Mathisen nevner, hadde vært lettere å få i stand der hvor avstanden mellom perspektiver, problemstillinger og teorier er mindre i utgangspunktet, slik at forskere finner felles grunn. Indikerte eksistensen av et større forskerfellesskap at integrasjonsformen var transfaglig snarere enn tverrfaglig?

Spørsmålet om fellesskap blir aktualisert i forbindelse med brukerorientering, på to måter. For det første kan et brukerrelatert problem ha en bredde som gjør det vanskelig for forskere å vurdere hverandres bidrag. Dessuten aktualiserer brukerorientering behovet for å inkludere brukere i selve vurderingen. Mathisen (1990) antyder at såkalte ”*problemløsningsfellesskap*” da kan utgjøre en form for funksjonelle ekvivalenter til fagfellesskapene når det gjelder ressurstilgang, premissutvikling og resultatbearbeiding. Problemløsningsfellesskap vil kjennetegnes av tettere kontakt mellom brukere og fagpersoner samt mindre vekt på strengt faglige gyldighetskriterier. De vil også kunne ta inn en større andel ressurser via ulike oppdrag. Dette er situasjonen for mange enheter i instituttsektoren. Mathisen mener at tverrfaglige enheter som universitetssentre kan ha noen likheter med disse når det gjelder det krysspresset mellom faglige og brukerrelaterte krav. Han fremhever imidlertid at det i dette presset også ligger muligheter til å skape nye bånd mellom vitenskap og samfunn (1990: 417). En felles overordnet målsetting kan engasjere og motivere, og kanskje også skape en ramme rundt tverrfaglig samarbeid. Han antyder at instituttsektoren har noen systematiske erfaringer på dette feltet som universitetsmiljøer kunne lære av (Mathisen 1997: 36).

Hvordan skiller et ”*problemløsningsfellesskap*” seg fra et forskerfellesskap? I en studie av norsk energi- og klimapolitikk fra 70- tallet og fram til 1998 analyserte historikeren Yngve Nilsen hvordan samspillet mellom politiske og økonomiske aktører på den ene siden og fagmiljøer på den andre, satte premissene for denne politikken. Ved hjelp av intervjuer med sentrale personer i fra det politiske liv, fra fagmiljøene og

næringslivsrepresentanter involvert i olje- og energisektoren samt arkivmateriale¹³. CICEROs opprettelse og første virkeår er dokumentert i denne studien, på grunn av senterets sentrale posisjon på det fremvoksende klimafeltet i årene 1990 til 1993. Han analyserer her det nettverket som CICERO ble en del av som en type ”problemløsningsfellesskap”. Det som preget de involverte i dette nettverket, med daværende CICERO- direktør Ted Hanisch i spissen var at de var ”kjennere av feltet” og at de hadde handlekraft til å skape forandringer gjennom å gjøre sine synspunkter virksomme.

I løpet av nittitallet ble imidlertid dette nettverket forskjøvet, og CICERO sto ikke lenger så sentralt, mye på grunn av at senterets leder Ted Hanisch gikk av. Han hadde hatt en nøkkelrolle i det problemløsningsfellesskapet som senteret hadde vært en del av. Senteret fikk en ny profil utover på nittitallet, mer miljøpolitisk, med synspunkter tettere koblet til faglige vurderinger (s. st, s. 233). Senterets rolle ble knyttet sterkere til det å kjenne fagene enn feltet. Det analytiske skillet mellom forsknings- og ekspertvirksomhet blir her substansielt. Mens forskeren stiller spørsmål til et gitt saksområde og går inn i det for å undersøke det systematisk, vil eksperten kunne gå inn i et saksområde i kraft av sin formelle bakgrunn som rådgiver og hjelper. På klimafeltet, preget av sterke politiske overtoner var en slik ekspertholdning en ladet en, som ble oppfattet som delvis uryddig (s.st, s. 142). Koblingen til sterke økonomiske og politiske interesser utløste en rekke spesielle utfordringer og dilemmaer.

Nilsens anliggende er først og fremst norsk energipolitikk. Dette gjør at han anlegger et utvendig bilde av de organisasjoner han omtaler i den sammenhengen. Det er i stor grad ”problemløseren” Hanisch som står i sentrum. Han går i liten grad inn i hvordan disse eksterne endringene hang sammen med endringer i senterets operative virksomhet i sin fulle bredde. Nilsens dokumentasjon utgjør likevel en sentral kilde til CICEROs historie. I hvilken grad hang slike endringer sammen med senterets øvrige virksomhet? Hva ble senteret etter at det opphørte å være del av et ”problemløsningsfellesskap”, i Nilsens betydning? Hadde omleggingen sammenheng med behovet for faglig integritet ved senteret? Det kan synes som om det ligger en spenning mellom ekspertise og

¹³ Nilsen 2001: *En felles plattform? Norsk Oljeindustri og klimadebatten i Norge fram til 1998*. Doktoravhandling, Det historisk- filosofiske fakultet 2001. Også denne studien inngår i kildematerialet i kap. 4.

forskning her. I samhandling med brukere blir akademiske profesjonelle eksperter innenfor sitt fagområde. Hva var forholdet mellom ekspertvirksomhet og forskningsvirksomhet ved CICERO?

De sammenhengene jeg har trukket ut av disse studiene er skissert opp i figur 1, som en modell for å se sammenhengen mellom tverrfaglighet og brukerorientering og mulige organisatoriske implikasjoner. Disse kategoriene er bare ment som heuristikker som hjelper oss å forstå det mangfoldige og motsetningsfylte ved sentervirksomhet: Et senter kan inngå i å åpne opp et nytt transfaglig forskningsområde eller være en plattform for problemløsning, men disse kommunikasjonsformene stiller forskjellige krav, som ikke lett kan forenes. En mulig hypotese er at fellesskapstypene henger sammen med muligheter for å integrere innsikter, metoder og begreper. Flerfaglig samarbeid i problemløsningskontekst favoriserer ekspertbasert samarbeid. Samhandling i problemløsende nettverk blir preget av en flerinstitusjonell dynamikk, løsninger dukker opp gjennom avklaring, forhandlinger, nye kanaler og bevegelse mellom ulike parter. For kunnskapsprodusenter innebærer dette skiftende oppdragsgivere, mer kortsiktig orientering og muligheter for påvirkning av beslutningstakere. Forskerfellesskapets logikk krever at forskning som tradisjonell akademisk institusjonsforvaltning får større plass. Samhandling i forskerfellesskap er også flerinstitusjonell, men kanalene er preget av stabilitet, mindre orientert mot å skape koalisjoner og konsensus som basis for handling. Problemforståelser skifter langsomt, som følge av nye fremlagte resultater og refleksjoner.

Kommunikasjonsfellesskap	Integrasjonsgrad	Organisasjon	Fremtredende Læreprosess
Problemløsningsfellesskap	Flerfaglig	(Kompetansesenter)	Ekspertise
Transfaglig forskerfellesskap	Transfaglig	(Forskningssenter)	Forskning

Figur 1. Sammenheng mellom tverrfaglighet og brukerorientering. De stiplede linjene indikerer sannsynlige sammenhenger. Den heltrukne linjen indikerer mulige spenninger.

Dette er et analytisk rammeverk som jeg skal bruke til å klargjøre innholdet i sentrenes virksomhet. Den skjematisk inndelingen illustrerer mulige spenninger i skjæringsflaten mellom akademisk og post- akademisk vitenskap, basert på de to studiene jeg gjennomgikk. Problemløsningsfellesskapet har andre relevanskriterier enn det transfaglige forskerfellesskapet, karakterisert ved brukerinvolvering og kunnskap som basis for handling. Faglig bredde kan gi et reelt hinder for integrasjon. Samfunnet har ikke bare behov for forskningsbasert kunnskap, men også ekspertkompetanse, og konflikter kan oppstå i samhandling når ulike kriterier skal legges til grunn.

Et overordnet mål i denne oppgaven blir å se erfaringene med sentervirksomhet i forlengelsen av den knippe- forståelsen jeg innledet kapitlet med. Begge de nevnte studiene har et begrenset fokus på den bredere sammenkoblingen av vitenskapelige læreprosesser som er så tydelig i universitetskontekst. Wisted og Mathisen ser på forskning relativt isolert fra øvrige læreprosesser. Hvordan ville transfaglige og flerfaglige enheter kunne skille seg fra hverandre i sin befatning med studier, formidling og ekspertise? Nilsens grep, hvor han viser at forholdet til faget og forholdet til feltet gjensidig betinger hverandre, peker på mulige spenninger i forholdet mellom forskerrollen og ekspertrollen på et organisasjonsplan. Måtte spenningen håndteres gjennom integrering, eller utskilling av ekspertrollen? Hvordan hang slike spenninger sammen med innholdet i øvrige læreprosesser og deres plass? I bakgrunnen aner vi både eksterne brukere og universitetsorganisasjonen, som på ulikt vis la føringer og skapte muligheter.

Et totaliserende perspektiv på senteretablering og –virksomhet innebærer å kombinere studiet av bredt institusjonelt samspill med detaljerte studier av praksiser på enhetsnivå. Slik får vi forhåpentligvis frem noen eksempler på hvordan post- akademiske endringer utartet seg i møte med eksisterende ordninger.

3. Etablering: nye utfordringer og forskningspolitikk

Flere utviklingstrekk viste seg relevante for å forklare fremveksten av tverrfaglige universitetsentre ved UiO. Både eksternt og internt ved universitetet fantes det sett av beveggrunner for å styrke samarbeidet mellom universitet og brukergrupper, og til å formalisere samarbeid på tvers av faggruppene. Organiseringsformen kom på moten fra midten av åttitallet, og slike etableringer tiltok i omfang de følgende årene. Så godt som alle sentrene var både brukerorienterte og tverrfaglige, men i forskjellig grad. Det vokste etter hvert fram klar motstand i universitetsmiljøene, og denne skapte behov for avklaring og opprydding.

Sentrene i min undersøkelse ble alle opprettet i den perioden kontekstbeskrivelsen omfatter. I dette kapitlet skal jeg prøve å sette lys på etableringen av hvert av dem, mot det institusjonelle bakteppet jeg skisserte i forrige kapittel. Hva var den faglig-historiske konteksten, i bred forstand, for opprettelsen av de tre sentrene? Hvordan forløp tilblivelsesprosessen ved Universitetet i Oslo? Deretter følger en nærmere undersøkelse av karakteristikk ved de enkelte enhetene. Hvilke formål fikk de og hvilke vitenskapelige læreprosesser lå implisitt i forsøket på å realisere disse målsettingene? Hvilken strukturell utforming fikk sentrene, og hva ble den faglige og personalmessige sammensetningen?

3.1 Bioteknologisenteret: Kontroversiell nyskaping.

På verdensbasis har det de siste tiår vært knyttet store forventninger til mulighetene til utvikling og anvendelse av bioteknologi. Dette gjelder innenfor en rekke ulike områder, som medisin, landbruk og den marine sektoren. Store vitenskapelige nyvinninger innen molekylærbiologien bidro til denne interessen, med basis i et samspill mellom fag, politikk og økonomi (Hviid Nielsen m. fl. 2000: kap.5) Særlig genteknologi hadde siden syttitallet vært fokus som kilde til kunnskap men også til nyvinninger. På begge sider av Atlanteren ble det fra 80- tallet lagt ned store ressurser i arbeidet med å forstå menneskets

genetiske sammensetning (Knorr- Cetina 1999:kap.4), et arbeid som for øvrig nådde et dramatisk høydepunkt da daværende president i USA, Bill Clinton, i 2000 annonserte at det menneskelige ”genomet” nå var kartlagt¹⁴. Kombinasjonen av teoretisk syntese, fremskritt innen genetikk og en nærmest revolusjonær utvikling av den computerbaserte teknologien som ble tatt i bruk satte fart i utviklingen, og gjorde disse vitenskapenes store anvendte potensial tydelig (Ziman 2000: 72).

Her hjemme hadde bioteknologi vært utpekt til et *nasjonalt satsningsområde* siden midten av 80- tallet. (St. meld. nr 60, 1984-85). Norge ble medlem av det såkalte European Molecular Biology Network (EMB) i 1986, et felles europeisk samarbeid for å fremme slik forskning (st. meld. 39: 1998 – 1999, s. 100). Den internasjonale utviklingen på fagområdet synliggjorde betydelige utfordringer, og Norge ble beskrevet på som hengende etter. Det var også langt mellom de industrielle satsningene på området. En av de rammebetingelsene som ble fremhevet i stortingsmeldingen for å utbedre dette var systematisk satsning på forskning og kompetanseoppbygging. Å styrke dette fagområdet hadde altså nasjonal interesse, både politisk og økonomisk. Samtlige fire forskningsråd¹⁵ ble involvert i satsningen på bioteknologi.

Bakteppet for opprettelsen av Bioteknologisenteret i Oslo var preget av en klar forsknings- og næringspolitisk agenda, et erkjent behov for kompetanse og forskningsbasert kunnskap til bruk i kommersialisering og innovasjon. Dette skulle primært skje gjennom å utdanne flere innenfor dette feltet og å intensivere forskningsinnsatsen, samt øke kontakten mellom fagmiljøer og næringsliv, for å gjøre Norge mer konkurransedyktig på det som ble oppfattet som et fremtidsrettet og strategisk viktig fagområde.

3.1.1 ”Edle” og ”ulne” motiver?

Også faglig var bioteknologi et område det knyttet seg stor interesse til. En rekke fagområder var involvert i bioteknologisk forskning ved UiO. Både ved Det matematisk-naturvitenskapelige og Det medisinske, men også Det odontologiske fakultet var slik aktivitet omfattet av økende interesse. En pionergenerasjon hadde studert i USA og hadde

¹⁴ ”Ny milliardindustri når alle gener er kartlagt”.(Christian Haraldsen)

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/okonomi/d147713.htm>

¹⁵ Fire forskningsråd ble slått sammen til Norsk Forskningsråd (NFR) i 1992.

fått innføring i den nye teknologien og de mulighetene som her lå, deriblant Hans Prydz og Erling Seeberg, sentrale navn i den videre utvikling av fagområdene (Hviid- Nilsen m.fl 2000).

Da Stortinget vedtok å satse på bioteknologi, ble situasjonen for fagmiljøene aktualisert. Det ble opprettet et tverrfaglig samarbeidsutvalg i bioteknologi høsten 1986 hvor representanter fra fakultetene skulle vurdere både eksisterende undervisning og den generelle ressursituasjonen, i de ulike miljøene. Strategigruppen som utformet perspektivanalysen i 1987 påpekte at utvalget i tillegg burde arbeide for at søknader om eksterne forskningsmidler der hvor det var mulig skulle ”fremmes samlet som del av et større program” (UiO 1987b). Samarbeidsutvalget innsnevret bruken av bioteknologibegrepet til å gjelde tilnærminger som anvendte innsikter og metoder hentet fra molekylærbiologi. Forskningsområdets fragmenterte karakter på denne tiden ble påpekt av utvalget, det samme de omfattende behovene for investeringer i utstyr til sekvensering av proteiner og DNA. Koordinering og innkjøp ble sett på som nødvendig for å bygge opp et ressurssterkt, samarbeidende miljø som kunne gi ”et bilde utad av et fungerende og aktivt bioteknologisk miljø ved UiO” (UiO 1986).

To motiver hang tett sammen. Behovet for synliggjøring mot omgivelsene var nødvendig for å kunne tiltrekke seg ressurser og dermed inngå i den nasjonale opptrappingen. Behovet for ressurskonsentrasjon berodde hovedsakelig på nødvendigheten av investeringer til nye instrumenter. Det kritiske spørsmålet viste seg å bli hvor disse ressursene skulle konsentreres.

Den som først lanserte ideen til opprettelsen av BiO var daværende universitetsdirektør Kjell Stahl, støttet av forskningsdirektør Stein Nilsen og rektor Inge Lønning¹⁶. At ledelsen engasjerte seg så direkte faglig hadde antakeligvis tre hovedgrunner. For det første var det de forskningspolitiske signalene. Opprettelsen av et bioteknologisenter kunne være en måte å gi klar beskjed til samfunnet om at UiO tok samfunnets behov på alvor. For det andre var det muligheten for samarbeid med næringslivet, som ble antatt å være stort. Utviklingen av fytotronen, et klimaregulert veksthus, hadde ført til et samarbeid med Hydro AGRI. Dermed var det synliggjort at universitetsanleggene i noen tilfeller kunne inngå i kommersielle satsninger, noe en fra

¹⁶ Samtale med tidligere senterleder ved BiO, professor emeritus Hans Prydz 6.2.04.

politisk og administrativ side ønsket seg mer av¹⁷. En tredje, men direkte relatert grunn var at ledelsen på dette tidspunktet var aktivt involvert i opprettelsen av Forskningsparken. Denne typen virksomheter var blant det en ønsket seg der.

Bioteknologisenteret ble først opprettet i regi av FOSFOR i 1989 og skulle ha lokaler i Forskningsparken. Da denne året etter ble organisert som et aksjeselskap, måtte enhetene som skulle legges dit få en klar universitetsforankring, av hensyn til Universitetsloven og legitimiteten til arbeidet som skulle utføres der. Virksomheten ble derfor formelt overført til Kollegiet i midten av 1990, samtidig som driften av senteret kom i gang. En formell samarbeidsavtale ble inngått mellom FOSFOR, Universitetsledelsen og de impliserte instituttene (UiO 1990). Etableringsprosessen skjedde parallelt med kontakt mellom ledelsen, FOSFOR og enkeltrepresentanter i fagmiljøene som kunne være interessert i å delta¹⁸. Saken raskt drevet gjennom uten at den ble behandlet i universitetets rådgivende organer.

Det kom til dels kraftige reaksjoner i fagmiljøene på etableringen av senteret, kanskje særlig fra Mat. nat, som var ment å skulle avgi ikke mindre enn 5 aktive forskergrupper¹⁹. Dette ville føre både ressurser og utstyr bort fra fakultetets kontroll. Etableringen under kollegiet ble oppfattet som en trussel mot- og en utvanning av fagmiljøene, og som en konkurransevridding til fordel for senterets forskergrupper. Hastverket i etableringen hadde også bidratt til kontroversen. Det var skapt mistanke om at forskningspolitiske signaler og mulig kommersialisering hadde veid tyngre enn faglige vurderinger ved opprettelsen av senteret. Innvendingene kan sånn sett tolkes som av funksjonell og politisk, men kanskje særlig av territoriell karakter. Opprettelsen illustrerer sånn sett en post- akademisk utfordring, når brukerorientering og tverrfaglig satsning skulle finne sted innenfor etablerte fagstrukturer.

Reaksjonene fikk imidlertid ikke konsekvenser for selve opprettelsen av Bioteknologisenteret. Det ble kalt inn til et møte hvor forskernes behov og ønsker ble drøftet. Deretter ble forskere i ulike fagmiljøer invitert til å søke om å få plass²⁰. Opprettelsen hadde vært avhengig av forholdsvis store og omfattende

¹⁷ Samtale med HP 6.2.04.

¹⁸ Samtale med HP 06.2.04

¹⁹ I realiteten bare fire Mat.nat. grupper som flyttet.

²⁰ Samtale med HP 06.2.04.

utstyrsinvesteringer. Midlene skulle komme fra UiO, fra forskningsrådene, fra det private og ideelle organisasjoner. Bedriftene Nycomed og Hydro Pharma bidro til finansieringen av tungt utstyr, med midler som gaver i størrelsesorden 3 millioner til sammen²¹.

3.1.2 Et tverrliggende paradigme.

En lang rekke ulike føringer ble lagt på senteret fra opprettelsen. Hovedformålet med Bioteknologisenteret skulle være ”forskning, forskningsbasert undervisning og formidling”, med sikte på å utvikle bioteknologi som fagområde ved UiO (UiO 1992b). Ved siden av dette formålet var det lagt andre føringer på senteret, i vedtekter og opprettelsesvedtak. Senteret skulle fremme kontakt med industrien og næringslivet, gjennom å utgjøre en

...interphase with industry for the mutual benefit of university research and the Norwegian economy, by making the use of university know- how and ideas in the Norwegian industry possible (presentasjonsnotat 1991).

Ambisjonene om å nyttiggjøre seg av bioteknologi til kommersielle formål, gjennom å involvere universitetsmiljøer, kommer her tydelig frem. I tillegg ble det i planleggingsdokumentene lagt vekt på at senteret skulle være ”faglig samlende”, selv om denne målsettingen ikke har vært nevnt i senere dokumenter (FOSFOR 1988).

Senteret fikk i tillegg det overordnede ansvaret for en del instrumenter til å utføre bestemte operasjoner av betydning i bioteknologiforskningen, henholdsvis proteinsekvensering, DNA- sekvensering, peptidsyntese og oligonukleidsyntese. Disse såkalte ”kjerne- fasilitetene” skulle være tilgjengelige for eksterne forskere og andre brukere. Et viktig og voksende delområde innenfor bioteknologien var bioinformatikk, ”oversetting” og behandling av biologisk informasjon digitalt, som muliggjorde transport og lagring av det dokumentasjonsmaterialet som denne forskningen baserte seg på. Senteret ble tildelt ansvaret for driften av den norske EMB- noden²², som inneholdt de nødvendige verktøy for den digitale bearbeidingen. I tillegg fikk det ansvar for å holde kurs for studenter i disse verktøyene ved Mat. nat.

²¹ Samtale med HP 6.2.04

²² European Molecular Biology Network – noden. ”Node” refererer til et knutepunkt i et større nettverk, og har blitt et motebegrep blant annet gjennom sosiologen Manuel Castells og hans begrep om ”nettverksamfunnet”.

Den første delen av BiOs mandat ble likt et vanlig universitetsinstitutt, bortsett fra at lavere grads studier var unntatt. Men det at senteret også skulle spille en rolle i utvikling av samarbeid mellom næringslivet og forskningsmiljøer, som en ”fremskutt” enhet basert på ekstern finansiering indikerte en ny tolkning av forholdet mellom næringsliv og forskning. Rollen senteret skulle spille kan karakteriseres som en blanding av ekspertvirksomhet og forskning. Den kunne involvere hjelp eller tjenesteyting til næringsrelatert virksomhet, som jo vil være ekspertise. Forskningsprosessen ville imidlertid også kunne resultere i produkter, teknologi eller kommersielt fruktbare konsepter. Skillelinjene mellom ekspertise og forskning var her i liten grad problematisert i utgangspunktet, likedan var det i liten grad tenkt igjennom hvordan samarbeidet med næringslivet skulle komme i stand.

Seks forskergrupper kunne flytte inn i senterets lokaler i Forskningsparken i 1990. Fire av disse gruppene kom fra Det matematisk – naturvitenskapelige fakultet, mens to kom fra Det medisinske. Mat. nat. var representert med grupper fra Biologisk institutt, Institutt for biokjemi og Farmasøytisk institutt. Institutt for medisinsk biokjemi og Institutt for indremedisinsk forskning representerte Det medisinske (UiO 1990). De skulle drive sin forskning i senteret, men ha sine undervisningsoppgaver og øvrige kollegiale plikter knyttet til ”moderinstitusjonen”. Meningen var at enkeltforskere skulle kunne rotere innom et slagkraftig forskermiljø, for etter en fem til tiårsperiode å rotere tilbake til instituttet, med de faglige merverdiene som de hadde tilegnet seg. Denne organiseringsmåten fikk senere navnet ”rotasjonsmodellen”. Forskergruppene var forventet å skulle finansiere sin forskning selv ved hjelp av eksterne midler²³.

Senteret fikk ansatt leder, som skulle samordne virksomheten internt og representere senteret utad. Dette ble professor Hans Prydz fra institutt for indremedisin. Lederen av senteret skulle være en av gruppelederne, og Prydz ble spurt av de andre om han kunne ta jobben. Dette sa han seg villig til²⁴. Ansettelsen av gruppeleder ble sånn sett effektivt i forlengelsen av noe som lignet en kollegial valgprosess. Senterlederjobben kom på toppen av den vanlige gruppelederjobben, som en 20 % stillingsbrøk, og var fra starten

²³ Det var opprinnelig sju forskergrupper. Den siste gruppen greide overhodet ikke å stable på beina noen eksterne ressurser, og ble igjen på fakultetet (Annual report 1991).

²⁴ Samtale med HP, 6.2.04.

den eneste personaladministrative stillingen ved senteret. Arbeidsgiveransvaret for gruppelederne forble på instituttene i tråd med intensjonene i rotasjonsmodellen.

Senterstyret ble tverrfakultært sammensatt, med representasjon fra hvert involverte fakultet, inkludert Det odontologiske. Sammensetningen skulle sikre at forskere i de relevante fagmiljøene hadde en institusjonell tilknytning til senteret, og at studenter fra ulike fagfelt med interesser i den retningen kunne få undervisning og veiledning. Styret ved Bioteknologisenteret var i sin tur underlagt UiOs ledelse. Senterleder var ansvarlig overfor styret og representerte senteret utad.

På hvilke måter er bioteknologi tverrfaglig? FNs definisjon av bioteknologi er "any [technological] application that uses biological systems, living organisms, or derivatives thereof, to make or modify products or processes for specific use". Dette er en vid definisjon som omfatter flere typer biologi, men i praksis har bruken av molekylærbiologi, en tilnærming som stiller spørsmål om gener og deres betydning for organismers funksjonsmåte (Knorr- Cetina 1999), blitt en kjernevirksomhet i bioteknologisk forskning. Fagfeltet har sin historie knyttet til biomedisin, og hatt en tverrfaglig profil siden integreringen av biokjemi tidlig på 1900- tallet. Biomedisin blir ofte nevnt som et kroneksempel på vitenskapelig produktivitet i skjæringsflaten mellom fag (Bechtel 1986). Selv om det er integrerende krefter som kanskje skulle tilsi at dette er et nytt fag, vokser stadig nye underområder frem både innenfor og mellom eksisterende disipliner, og en "disiplinær" integrering av feltet synes dermed å være langt unna. Molekylærbiologiske forskningsmiljøer legges ofte i utkanten av universitetsmiljøer, i sentre eller institutter uten sterk tilknytning til grunnenhetene. Den mellomdisiplinære plasseringen har vært påpekt også i amerikansk sammenheng, med Rockefeller- instituttet og Caltech's Beckman Institute som typiske "høyborger" for slik forskning (Hollingswoth & Hollinsworth 2000, Scerri 2000).

I og med spredningen av disse perspektivene innenfor ulike samfunnssektorer, avdekkes en annen betydning av det tverrfaglige – nemlig som relevant innenfor flere sektorområder, det være seg medisin, marine næringer og landbruk²⁵. Molekylærbiologi er altså et eksempel på en transdisiplinær vitenskapelig aktivitet som drives på tvers av etablerte disipliner, med sterke brukergrupper i kulissene (Nowotny m. fl 2003: 96-

²⁵ Samtale KT, 14.5.04.

99,148). Bioteknologi skiller seg også ut på en annen måte. Den er i kraft av sin definisjon både anvendt og brukerorientert, på mange måter altså en post- akademisk underdisiplin. Like fullt har den hatt en klar universitetsforankring, noe situasjonen ved UiO med all tydelighet viste.

BiO som tverrfaglig senter var altså basert på en *samløkalisering* av forskergrupper fra forskjellige fakulteter og institutter. Bioteknologi var et stort område rammet inn av ett eller kanskje heller flere transfaglige forskerfelleskap i forkant av opprettelsen, med nettverk på tvers av ulike fagområder og etablert som en underdisiplin i forskjellige universitetsmiljøer. Det tverrfaglige behovet hadde i denne forbindelse primært vært behovet for ressurskonsentrasjon og -tilførsel. Sammensetningen skulle sikre de ulike fagmiljøene tilgang til senterets arbeidsplasser og fasiliteter. Forskergruppene hadde en felles forankring i molekylærbiologi. De delte dermed metodeorientering og visse forutsetninger som gjorde det lettere å kommunisere over faggrensene. Forankringen ga de ulike forskergruppene en felles faglig basis, et ”felles paradigme”, som Hans Prydz kalte det²⁶. Hvorvidt den tverrfaglige sammensetningen skulle ha noe effekter rent vitenskapelig, syntes ikke å ha vært et dominerende tema ved opprettelsen, i hvert fall er det vanskelig å spore i dokumentene.

3.2 CICERO: På halvdistanse.

Fra midten av åttitallet fikk miljøproblemer en helt ny dimensjon i politikken og hverdagslivet. Flere fenomener hadde skapt økt bevissthet rundt miljøfarens internasjonale karakter. To viktige stikkord var global oppvarming og drivhuseffekten, nye ord som i dag for lengst har gått inn som en del av dagligtalen. Det berømte hullet i Ozonlaget ble observert i 1985, og skapte i de påfølgende årene stor interesse og bekymring blant verdens ledere og befolkning for øvrig (Benum 1988: 120f). FN satte ned en kommisjon med Norges daværende statsminister, Gro Harlem Brundtland, som leder. Kommisjonens rapport ”Vår felles framtid”, publisert i 1987, la stor vekt på behovet for å arbeide med globale løsninger på utfordringen med å få til en ”bærekraftig

²⁶ HP, 6.2.04.

utvikling”. I Norge tok man mål av seg til å være toneangivende i det globale miljøarbeidet. En av de viktigste forutsetningene for å kunne drive frem og opprettholde en langsiktig og global miljøsatsning var vitenskapelig basert kunnskap og forskning innenfor dette området, noe som for øvrig ble fastslått allerede i forbindelse med FNs store miljøkonferanse i 1972, som munnet ut i den såkalte Stockholms- erklæringen²⁷.

Stortingsmeldingen fra 1988 etablerte miljøforskning som et nytt satsningsområde i tråd med denne utviklingen (st. meld 28, 1988-1989:6). Det var imidlertid ikke bare forskningen på dette området som måtte styrkes, det var også nødvendig å få bedre oversikt over eksisterende kunnskap og sørge for at denne var tilgjengelig for beslutningstakere. Viseadministrerende direktør ved CICERO, Kjell Arne Hagen, forteller at han satt i en arbeidsgruppe i NAVF som så på muligheten for å opprette et miljørelatert kompetansesenter som kunne finne fram til relevant fagkompetanse på miljø- og klimaområdet, som kunne brukes av forvaltningen og mediene. De hadde levert en innstilling om dette til miljødepartementet, og herfra havnet den på statsministerens kontor²⁸. Da regjeringen senere la frem en stortingsproposisjon om oppfølging av Brundtland- kommisjonen, lød ett av forslagene slik:

For å styrke det internasjonale klimasamarbeidet skal det skipast eit senter i Norge for forskning og utgreiing om internasjonal klimapolitikk. Det skal femne om rettsvitskapeleg og samfunnsvitskapeleg kompetanse og må knytte kontakt med naturvitskapelege forskningsmiljø. Målet er eit kompetansesenter av høg internasjonal klasse som både nasjonale og internasjonale organ kan støtte seg til (St. prp. nr 1, 1989-90).

Senteret skulle lokaliseres til Universitetet i Oslo. Det ble bevilget penger til driften over statsbudsjettet i 1989, og et interimsstyre ble opprettet høsten -89, ledet av DNV- sjef Sven Ullring og representanter fra UiO og relevante departementer, for å se på hvordan et slikt senter best kunne organiseres.

Her ser vi konturene av en bred forsknings- og miljøpolitisk agenda. Kunnskap om klimaspørsmålet var noe opinionen og politikerne hadde behov for i forbindelse med dilemmaer knyttet til de menneskeskapte klimaendringer som hadde blitt påvist på åttitallet. I tillegg til mer forskning, var det behov for sakssvarende ”synteser” som

²⁷ Nelissen, Nico, J.V.D. Straaten & L. Klinkers (ed.)(1997): *Classics in Environmental Studies*. Utrecht: International Books.

²⁸ Samtale med viseadministrerende direktør ved CICERO Kjell Arne Hagen 19.4.2004.

grunnlag for informasjon. Føringerne var altså av en litt annen karakter enn i BiOs tilfelle, med ønske om en tett kobling mellom forskning og praktisk politikk. Snarere enn økt kompetanse i form av flere utdannede trengtes det i tillegg et kompetansesenter som kunne synliggjøre eksisterende kunnskap for brukergrupper.

3.2.2 Et faglig- politisk dilemma.

Det var ved flere universitetsmiljøer betydelig oppmerksomhet rundt behovet for å styrke kunnskapsgrunnlaget rundt klimarelaterte spørsmål. I 1988 vedtok Kollegiet å opprette et nytt tverrfaglig samarbeidsutvalg som skulle registrere og ”bidra til samordning av eksisterende virksomhet” innen feltene miljø og utvikling. Utfordringene på området var erkjent i fagmiljøene (UiO 1988). Denne skulle legge grunnlaget for initiativer i forbindelse med anbefalingene fra Brundtland- kommisjonen. Da det året etter ble kjent at det forelå planer om et slikt senter, møtte ikke dette motbør fra fagmiljøene. Det var ikke noe eksisterende fagmiljø som hadde kompetanse på dette området.

Et viktig problem var å få avklart hvordan et slikt senter best kunne organiseres og plasseres. Etableringen hadde klare forskningspolitiske/-strategiske konsekvenser som måtte diskuteres. Klimaområdet var i høyeste grad et politisert kunnskapsområde, omfattet av store politiske og økonomiske interesser. I tillegg var konklusjonene om menneskeskapte klimaendringer og deres omfang kontroversielle og usikre. På dette feltet var det vanskelig å oppnå status som objektiv og upartisk.

For planleggerne av senteret var dets uavhengige status i forhold til særinteresser viktig av legitimitetshensyn. Å gi det nærhet til UiO ble en måte å oppnå dette på²⁹. Samtidig måtte en viss distanse til universitetsmiljøene sikres, for at kunnskapen skulle lettere kunne nå frem til eksterne brukere og være relevant for næringslivet og det offentlige. Nødvendigheten av å kombinere faglig innsikt fra samfunnsfag og jus, samt naturvitenskap, for å sikre en tilstrekkelig bredde i det perspektivet som senteret skulle anlegge, gjorde også spørsmålet om tilknytning betimelig. Interimsstyret foreslo først å legge virksomheten inn under Kollegiet. Dette ble vanskelig av juridiske grunner, fordi oppnevning av styremedlemmer i statsråd, slik interimstyret foreslo, ikke var hjemlet i

²⁹ NFR 2000.

Universitetsloven (UiO 1990b). Resultatet av denne komplekse politiske, faglige og juridiske vurderingen var at Senter for internasjonal klimapolitikk ved Universitetet i Oslo ble foreslått opprettet som selveiet stiftelse (s.st.)

Kollegiet fikk seg forelagt planene om et senter for klima- og energipolitisk forskning i 1990, og forslaget ble vedtatt. Opprettelsen skjedde ved kongelig resolusjon av samme år, og etablerte senteret som en selveiet stiftelse i universitetets randsone. Dette var noe helt nytt i norsk sammenheng, og forventningene var store: ”...en meget interessant modell som viser nye veier i samarbeidet mellom universitetsforskningen, forvaltningen og næringslivet”, var daværende statsminister Jan P. Syses karakteristikkk i forbindelse med overleveringen av interimsstyrets rapport³⁰. UiO gikk inn med en symbolsk sum på 50 000 kroner til fondsoprettelse, i tillegg fikk senteret en bevilgning over statsbudsjettet på 4,5 millioner. Akronymet CICERO – Center of International Climate and Energy Research – ble tatt i bruk. Senteret fikk lokaler på universitetsområdet, i Biologibygningen på Blindern. Tilknytningen til UiO ble spikret i en rammeavtale, i tillegg til en driftsavtale og en leieavtale, inngått mellom Kollegiet og CICERO- styret. Rammeavtalen skulle automatisk fornyes hvert femte år, med mindre det var enighet om reforhandling.

Opprettelsen var likevel ikke helt ukontroversiell. Det ble fremmet et alternativt stemmeforslag av to kollegiemedlemmer, Rasmus Benestad og Ulrik Sverdrup, hvor det ble lagt vekt på at senterets behov for ”fleksibilitet, autonomi og spesialgasjering” ikke var lett forenlig med universitetstilknytning. Enheten skulle befinne seg i et grenseland hvor akademiske styringsprinsipper, sterke politiske interesser og krav til inntjening alle hadde sin plass. Senteret måtte heller ikke ta plass eller ressurser fra grunnenhetene. Hvis så skjedde, måtte UiO ”tilføres ekstra midler for å dekke opp disse utgiftene”³¹. Forslaget falt, men protokolltilførselen er et tegn på at motstanden mot senteretableringer nå var økende i fagmiljøene, som del av mobiliseringen mot det som ble oppfattet som en overkjøring av universitetets nedfelte styringsprinsipper fra universitetsledelsens side. Det var for øvrig ikke bare ved UiO det fremkom kritikk mot planene om å legge CICERO så nært opp til Universitetet. Også i instituttsektoren var det kritiske røster,

³⁰ Sakset fra en pressemelding 7.3.1990.

³¹ Referat fra kollegieprotokoll juni 1990.

representanter fra både Fridtjof Nansens Institutt (FNI) og Senter for økonomisk analyse (ECON) var blant av dem som mente tilknytningen til UiO burde være løserne. En av grunnene var nok at de opplevde at en konkurrent kunne oppnå fordeler av å være plassert midt mellom Norges politiske og vitenskapelige sentrum (Nilsen 2001:127).

Etableringen av senteret var resultat av en mer grundig politisk prosess enn tilfellet hadde vært med BiO. Et interimsutvalg hadde utredet mulige alternativer, og hadde sammen med myndighetene klargjort at en stiftelsesopprettelse i randsonen var ønskelig, klart avgrenset fra UiO rent styringsmessig. Det var ingen konkurrerende miljøer ved UiO som hadde den faglige bredden kombinert med den brukerkontakten som CICERO ble tiltenkt³². Protestene mot senteret bunnset skepsis mot den tette kontakten med brukere, som ikke ble opplevd av alle som forenlig med universitetets øvrige oppgaver. Argumentet har både en politisk og funksjonell side, men Universitetets indirekte involvering i senteret bidro nok til at CICERO- saken utløste relativt lite strid.

3.2.3 Sjelden bredde.

Resolusjonsteksten av 27 apr. 1990 fastslo senterets formål, ”å drive forskning, utredning, rådgivning og informasjon om klimarelaterte globale miljøspørsmål og internasjonal klimapolitikk, med sikte på å fremskaffe kunnskap som kan bidra til å løse det menneskeskapte klimaproblemet og å styrke det internasjonale klimasamarbeidet”. I tillegg til forskningen hadde altså senteret to tilstøtende oppgaver. Den ene var informasjon om klimaproblemet. Den andre var å drive utredning og rådgivning til beslutningstakere og næringslivet. Den utredende og rådgivende rollen hadde som forutsetning at senteret skulle opparbeide en kompetanse som kunne prege politiske og økonomiske beslutninger. Ambisjonene var omfattende, noe følgende utsagn illustrerer:

Klimaproblemene er nå inne i en fase hvor bare solid dokumentasjon holder mål. Vi må overbevise store og toneangivende land om at noe må gjøres, og vi må overbevise tunge miljøer som OECD, Verdensbanken og ledere for store konserner om at de må ta problemene inn over seg... Derfor må vi ha et arsenal av argumenter som kan belegges med harde fakta.³³

³² Et unntak er SUM, som ble opprettet på noe av den samme bakgrunnen som CICERO.

³³ Ted Hanisch, leder av Senter for internasjonal klimapolitikk, 1990. Uttalelsen var gitt til Uniforum, sitert i Aftenposten Aften 10.3.1991.

Den faglige kompetansen kom fra UiO. Det ble opprettet professor II- stillinger ved de tre samarbeidende instituttene, sosialøkonomi, statsvitenskap og geofysikk. Et professorat i jus var også tenkt knyttet til senteret, med dette ble ikke mulig av praktiske og økonomiske grunner³⁴. Det ble altså en virksomhet som skulle spenne over to fakulteter. Fra starten var senteret kun befolket av senterets leder og noen assistenter, i tillegg til bistillingene ved de tre instituttene. Professorene fikk seniorforskerstatus.

Senterets første direktør ble tidligere statssekretær for Gro Harlem Brundtland, og magister i sosiologi, Ted Hanisch. Han ble ansatt på grunn av den dyktigheten han hadde utvist som statssekretær, i dialog med miljøorganisasjonene (Nilsen 2001:127). I tillegg hadde erfaring som leder for Institutt for samfunnsforskning gjennom en smertefull omstillingsprosess for senteret i årene fra 1976 til 1986 (Engelstad (red) 2000:7). CICERO var en juridisk helt selvstendig enhet. Styret hadde ansvaret for ansettelse, budsjettering og strategi, og direktøren skulle følge opp styrets anvisninger. Senterleder var ansvarlig for rekrutteringsprosessen og den indre organiseringen av senteret. I startfasen var det imidlertid ikke mye å organisere, innenfor sparsomme lokaliteter, og med et beskjedent antall ansatte³⁵. Senterets styre hadde ekstern representasjon, men flertallet var tilsatt ved UiO.

CICEROs formål, korresponderte til forskning, formidling og ekspertvirksomhet. Det er verd å merke seg at informasjonsvirksomheten nok var tenkt bredere enn vanlig forskningsformidling, i det å ha en viss oversikt over klimafeltet i en større bredde enn det senterets forskning var ment å skulle dekke. Vekten på å informere bestemte brukergrupper introduserte også et nytt element i forhold til ”klassisk” formidling, og må karakteriseres som koblet til ekspertise. Målsettingen om å ”bidra til å løse klimaproblemet” indikerte at senterets aktiviteter, også forskningen, skulle ha en viss brukerorientering. Samarbeidet med UiO- miljøene skulle sikre at senterets kompetanse fikk en solid faglig forankring. Denne orienteringen peker på en viktig tvetydighet i forholdet mellom forskning og ekspertvirksomhet. Skulle senteret forske for å skape økt innsikt det menneskeskapt klimaproblemet? Eller skulle senteret bruke sin kombinerte ekspertise i klimaaktørers tjeneste? Slike målsettinger krevde jo også en bredere

³⁴ Jeg har ikke kunnet følge opp tråden med at jus ikke kom til å inngå i senterets fagportefølje. Det ble det ikke tid til innen rammen av undersøkelsen.

³⁵ Samtale med KAH, 19.4.04.

tverrfaglig forståelse. Den post- akademiske utfordringen ble å kombinere bred tverrfaglig relevans med vitenskapelig soliditet på et politisert kunnskapsfelt.

Resolusjonsteksten som lå til grunn for opprettelsen av CICERO viste at senteret hadde en formidabel tverrfaglig oppgave. En såkalt ”comprehensive approach” ble lagt til grunn for samspillet mellom klimaforskning og -politikk³⁶. Dette innebar at klimaendringer, måtte håndteres ved å se natur og samfunn i et samspill i sin fulle bredde. I vedtektene sto det at styret ”skal gis en sammensetning som avspeiler tverrfagligheten og de store samfunnsinteressene i senterets forsknings- og utviklingsarbeid”.

CICERO ble en i særklasse tverrfaglig enhet, og det var ikke noen tilsvarende historisk sammenfletting av ulike fagområder slik tilfellet hadde vært med BiO. Mens naturvitere befatter seg med objekter og prosesser i naturen, ser statsvitere på politikk og institusjoner, altså mennesker i samhandling. Økonomer arbeider hovedsakelig deduktivt fra modeller, men har likevel menneskelige handlinger som sitt utgangspunkt. Det dreide seg om faggrupper som stod langt fra hverandre både når det gjaldt begrepsapparat, metodebruk og grunnlagsproblemer, og det fantes ikke forskningsfellesskap som omfattet bredden på feltet. Like fullt var det åpenbart at klimaproblemets kompleksitet krevde et slikt tverrfaglig spenn, og mer til. Gitt at klimaendringer er menneskeskapte, vil det alltid være behov for å se samspillet mellom naturendringer og samfunnsendringer, med deres politiske og økonomiske implikasjoner.

3.3 Senter for Ibsen-studier: Et ”problembarn”

Henrik Ibsen (1828-1906) er den største norske dramatiker noensinne, en gigant også i verdensdramatikken. Bare Shakespeares skuespill spilles oftere enn Ibsens på verdens teaterscener. Det er betydelig nasjonal - og ikke minst internasjonal interesse for forfatterens liv og forfatterskap. Så sent som på slutten av 80- tallet var ikke denne interessen søkt imøtekommet, verken faglig eller servicemessig av noen instans her hjemme. Ibsen- samlingen i Universitetsbiblioteket var ikke systematisert. Det var

³⁶ Hanisch (Red), 1991. Nilsen (2001:142) oversetter ”comprehensive” med ”annengenerasjon”, for å vise til at det som det ble arbeidet for var en ny generasjon klimaavtaler. Ordet betyr også ”helhetlig” eller ”omfattende”, og viser at det som særpreget arbeidet med avtalene var en bred tilnærming.

riktignok flere litteraturvitere og teaterfolk med stor kompetanse på Ibsen rundt om i Norge, men forskningsmiljøet som befattet seg med Ibsen var spredt, med liten intensitet i kontakten mellom forskere. Dette var noe som særlig yngre Ibsen- forskere opplevde som problematisk³⁷. Det stod med andre ord ikke så bra til med den nasjonale forvaltningen av den store dikterens ettermæle. Internasjonalt var det flere tegn til øket interesse omkring store nasjonale forfatterskap på denne tiden, noe en ikke behøvde å dra lenger enn til våre naboland for å studere. Søren Kierkegaard- satsningen i Danmark³⁸ og en tilsvarende satsning i Sverige på August Strindberg³⁹ var ambisiøse løft for nasjonale forfattere. Dette var kanskje et noe overraskende trekk med tanke på åtti- og nittitallets fokus på globalisering og flerkultur.

Den forskningspolitiske nytteorienteringen hadde bidratt til å sette de humanistiske fagene i en problematisk situasjon ressursmessig, og vedtaket om å gjøre kultur- og tradisjonsformidlende forskning til et nasjonalt satsningsområde var uttrykk for en tverrpolitisk bekymring for dette (Mathisen 1991). Flere utfordringer ble fremhevet fra politisk hold i disse årene. Hernes- utvalget pekte på at de klassiske fagskillene i humaniora egnet seg dårlig til å belyse de kulturelle endringene som globaliseringens tidsalder medførte. Om disse fagenes spesielle dannelsesoppgave skulle svare til disse endringene ville brede tilnærminger være nødvendige (NOU 1988:28, s 190). NAVF hadde i tråd med den politiske satsningen på kultur- og tradisjonsformidlende forskning fra opprettet et program ved navn KULT, som var ment å skulle styrke den humanistiske forskningen i Norge (Mathisen 1991). Viktige målsettinger for dette programmet var å styrke samarbeidet mellom humanister i større prosjekter på tvers av fag- og institusjonsskiller, og å muliggjøre forskning rundt ”nye fenomener” som moderne medier og kulturmøter.

Det var betydelig lavere politisk og strategisk interesse for Ibsen- studier i Norge, sammenliknet med bioteknologi og klimaforskning. Dette er kanskje å forvente med bakgrunn i den mer pragmatiske vendingen som forskningspolitikken antok på åttitallet. Internasjonalt hadde imidlertid interessen for å ivareta og fremme nasjonale bidrag til verdenskunsten blitt fornyet, og det at Sverige og Danmark var kommet lengre på dette

³⁷ Samtale med VY 26.3.04.

³⁸ For mer informasjon om Kierkegaard- stiftelsen, se www.sk.ku.dk

³⁹ Nationalupplagan av Strindbergs skrifter har følgende url: <http://www.litvet.su.se/strb/index.htm>

punkt, var nok blitt lagt merke til i deler av fagmiljøene, blant litteraturvitere og bibliotekarer. På denne bakgrunn var det kanskje ikke overraskende at støtet til senteret kom ”nedenfra”.

3.3.1 Dyttet på plass

Ideen om et Ibsen- senter tok form under en samtale ved en større Ibsen-konferanse i Roma i 1988. De som snakket sammen var blant annet daværende riksbibliotekar Bendik Rugaas og professor Vigdis Ystad fra Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, under en nattevandring gjennom Romas gater⁴⁰. Behovet for et ”sted”, et ”miljø” som kunne ivareta faglige og servicemessige funksjoner i forhold til Ibsen var temaet som opptok bibliotekaren og litteraturforskeren. Spaserturen avfødte et formelt initiativ fra Riksbibliotekstjenesten (RBT) i 1988, en invitasjon til et møte hvor en skulle diskutere mulighetene for et å opprette et Norsk Ibsen- senter. Møtet ble avholdt tidlig i 1989, med representanter fra NAVF, Universitetsbiblioteket, Det historisk- filosofiske fakultet samt interesserte enkeltpersoner, og det ble langt fra noen suksess, i følge Vigdis Ystad:

... [D] et var ganske tung materie der, fordi alle var redde. De ville ikke ut med penger. Forskningsrådet mente at de ikke ville ut med penger, de ville ikke bli tatt på sengen, Fakultetet var reservert, Nordisk institutt var reservert, og sånn (...) vi kom ikke lenger med saken i den omgangen.

Saken så ut til å ha mistet sin dynamikk. RBT ville ikke gå videre med den alene. Forskerdeltakelse var helt nødvendig i en satsning på å skaffe oversikt over Ibsen- materialet. De andre partene som var tenkt aktuelle, hadde på dette tidspunktet fraskrevet seg ansvaret.

Saken kom imidlertid raskt opp igjen, denne gang på UiO. Senere samme år ble nemlig Vigdis Ystad innvalgt i Kollegiet. Hun fremmet spørsmålet der, om det ikke skulle være naturlig at UiO så det som sitt ansvar å bidra til opprettelsen av et slikt senter. Forslaget fikk positiv tilslutning og det ble nedsatt en tverrinstitusjonell arbeidsgruppe hvor blant annet prof. Ystad var med. Arbeidsgruppen leverte i 1990 en innstilling, og med bakgrunn i denne la universitetsdirektøren, fortsatt Kjell Stahl, samme år frem et notat, ”Etablering av senter for Ibsen- studier”. Det ble foreslått å opprette et ”senter

⁴⁰ Samtale med VY 26.3.04.

utenfor den ordinære fakultets- og instituttstrukturen, for å lette deltakelsen for andre interesserte institusjoner og organisasjoner”, gjerne med tilknytning til Universitetsbiblioteket. Finansieringen kunne realiseres dels ved at ”eksisterende ressurser knyttes sammen”, dels ved ”forskningsstimulerende midler” fra sentralt hold, og dels ved bidrag fra andre institusjoner. Videre så en for seg at det “i alle fall” måtte være 3-4 vitenskapelige stillinger knyttet til senteret, ”for å kunne ivareta en viss stabilitet og bredde i forskningen”⁴¹. Dokumentet la dermed opp til kombinasjon av et kompetansesenter som kunne betjene en bredere institusjonell flate og et forskningssenter til kvalitetssikring og kunnskapsutvikling.

Forslaget ble ikke tatt til følge. I stedet vedtok Kollegiet å skyve behandlingen frem i tid, til etter at innstillingen fra prosjektgruppen som skulle vurdere organisering av sentre og programmer forelå, eller i hvert fall til innholdet i innstillingen var kjent. Da saken høsten 1991 kom opp på ny, så vedtaket ganske annerledes ut enn universitetsdirektørens forslag. Kollegiet la seg nå på det som ble hovedkonklusjonene i innstillingen, nemlig at tverrfaglige tiltak skulle legges på laveste naturlige nivå i organisasjonen.

Sammensetningen av fagkompetansen i Ibsen- miljøet tilsa at Det historisk-filosofiske fakultet skulle ha ansvaret for senteret. Senteret ble vedtatt opprettet som et midlertidig tiltak, med virketid i utgangspunktet frem til 1997. Da dette var i strid med de opprinnelige anbefalingene, ble det også vedtatt at tilknytningsformen skulle vurderes spesielt etter disse årene.

Da Senter for Ibsen- studier endelig ble opprettet, var altså Universitetets senterpolitikk allerede utformet. Enheten ble vedtatt lagt til Det historisk filosofiske fakultet. Selv om det blant Ibsen- forskerne hadde vært snakket om behovet for et slikt senter⁴² kan det likevel tolkes som et vedtak ”ovenfra og ned”. Fakultetets representanter hadde allerede stilt seg negative til opprettelsen av et senter som dette, i forbindelse med møtet i 1989, og nå opplevde de å bli overprøvd av Kollegiet på behovsvurderingen. På toppen av dette fikk de så tildelt ansvaret for senteret.

⁴¹ Sitater fra Universitetsdirektørens notat 28. februar 1990. Behandlingen av forslaget i mai 1990 føyde seg muligens inn i rekken av låste konflikter den siste tiden. Stahl valgte å fratre som direktør i september samme år (Collett 1999:258).

⁴² Samtale med VY, 26.3.04

VY: Kollegiet ville ikke ha så mange enheter direkte tilknyttet seg. Dette hadde i og for seg ikke noe med Ibsen- senteret å gjøre, men mer generell politikk (...) men det var ikke heldig.

J: I ettertid så mener du det?

VY: Ja. Det mener jeg, fordi hvis du tenker på historien så hadde fakultetet vært reservert. (...) De hadde ikke lyst på noe senter, og oppfattet kollegievedtaket som et direktiv fra oven, tror jeg, en inngripen i deres selvbestemmelsesrett. Dermed var de reserverte da de fikk det (...) de så ikke verdien, de så bare problemene.

Senteret ble lokalisert inne på Nasjonalbiblioteket. Dette ble begrunnet med nærheten til samlingene, viktig for å kunne bedrive Ibsen- forskning på originalmaterialet, men også i og med den oppryddingsjobben som senteret var forutsatt å skulle få unna. Lokalene ble imidlertid ansett som lite hensiktsmessige for andre sider av virksomheten, bortgjemt som de var inne i Universitetsbiblioteket⁴³.

Etableringen skjedde på et tidspunkt hvor Universitetet var i ferd med å bli en forskningspolitisk aktør i det ledelsen tok ansvar for opprettelsen av et tiltak i utkanten av det forskningspolitiske interessefokus. På den ene siden ønsket en i Kollegiet å markere sin forskningspolitiske rolle, gjennom å synliggjøre at et forskningstema kunne svære verd spesiell satsning, uavhengig av om det fantes eksterne midler på rede hånd. På den andre siden måtte denne prosessen følge premissene i den nye senterpolitiske plattformen, noe som innebar å plassere senteret på et nivå som hadde vist motvilje mot opprettelsen, som en ny enhet på linje med instituttene. Det var nok et element av politiske innvendinger fra fakultetets side mot å bli overstyrt i en sak hvor fakultetet hadde markert seg i disfavør av opprettelse. At senteret fikk så sparsom bemanning og så begrensede ressurser til rådighet, kan sees i lys av mulige territorielle innvendinger. En sterk satsning fra fakultetets side, eller Kollegiets, som tok midler fra fakultetets budsjett, ville kunne bli oppfattet som illegitim av de andre miljøene, forsterket av fakultetets dårlige økonomi.

3.3.2 Et tverrfaglig potensial?

Senterets formål ble ”å legge forholdene til rette for forskning og kunnskapsformidling om Henrik Ibsen og hans forfatterskap, med sikte på en styrking av Ibsen-studiene i nasjonal og internasjonal sammenheng” (Vedtekter, 1991:§2). I tråd med

⁴³ Universitetsbiblioteket var navnet på biblioteket på Solli plass i Drammensveien, og heter i dag Nasjonalbiblioteket. Denne utskillingen skjedde i forbindelse med UBs flytting til det nybygde Georg Sverdrups hus på Blindern.

Senterinnstillingens anbefaling om ”klart strategisk siktemål” fikk senteret et mandat for den første perioden. Hovedvekten av senterets virksomhet skulle konsentreres rundt dokumentasjonsoppgaven, forstått som kartlegging, fremskaffing, og tilgjengeliggjøring av Ibsen- materiale, og ”kompetanseoppbygging” (UiO 1995:8-9). Det dreide seg om å få oversikt over Ibsen- samlingen i Universitetsbiblioteket, samle inn og registrere annet primær- og sekundærmateriale om Ibsen. Senteret fikk én faglig stilling, samt midler til å ansette en bibliotekar. Senterleder, førsteamanuensis Astrid Sæther, tilsatt i 1993, hadde bakgrunn som lektor i nordisk litteratur fra Københavns Universitet. Hun var fra starten av den eneste faglig ansatte ved senteret, sammen med en bibliotekar.

Senterets formål omfattet også flere læreprosesser i kombinasjon.

Dokumentasjonsoppgaven, vedtatt som primæroppgave den første perioden, var nært forbundet med forskningen i litteraturfag. Ibsen- forskningens ”primærmateriale” er det som Ibsen selv har skrevet og det som er skrevet om ham. Uttrykket ”feltarbeid i biblioteket” sier noe om hvorfor dette er viktig i disse fagene (Kalleberg 1982). I tillegg ble det viktig å bygge opp elektroniske databaser som omfattet Ibsen- materiale, og styrke dokumentasjonen rundt områder som biografiske opplysninger, Ibsen i bilder og teatervirksomhet. Dokumentasjonen var sånn sett både relatert til forskning og ekspertvirksomhet, som en ny forholdsvis ny og uprøvd organisatorisk kobling, klart post- akademisk. Å legge forholdene til rette for forskning og kunnskapsformidling var en noe mer uklar oppgave. Hva innebar dette, i og med de erkjente behovene for å bygge broer mellom Ibsen- forskningen og et større lesende og teaterinteressert publikum?

Ibsen- senteret var, som nevnt, allerede fra starten av forutsatt å være et tverrfaglig senter, om enn et enfakultært sådant. Det var tre institutter som ble ansett som mest relevante i Ibsen- sammenheng, nemlig instituttene for nordistikk og litteraturvitenskap, musikk og teater, og medier og kommunikasjon. Disse ble representert i senterets styre, som skulle ha ansvaret for senterets strategivalg innen rammen av mandatet gitt av Kollegiet. Innholdet i instituttsamarbeidet var imidlertid ikke spesifisert ut over dette. Ibsen- senterets styre skulle rapportere til fakultetsledelsen, som på sin side hadde arbeidsgiveransvaret for de to ansatte. Styrets oppgave var å sette ut i livet den strategien som Kollegiet hadde vedtatt. Daglig leder fikk igjen ansvar for å sette styrets vedtak ut i livet.

På hvilke måter var så fagfeltet ”Ibsen- studier” tverrfaglig? Kanskje først og fremst gjennom hovedpersonens sentrale rolle både i norsk litteratur- og teatervitenskap. Hans skuespill har, siden først ble fremført, vakt diskusjon og provosert mange. De reflekterer sentrale aspekter ved den tiden han skrev i. I tillegg har Ibsen belyst temaer av allmennmenneskelig karakter som fortsetter å være viktige. Hans betydning for nasjonal identitetsdannelse kan være et annet tema. Alt dette peker mot koblinger til fagområder som historie, idéhistorie, filosofi, psykologi og sosiologi, for å nevne noen muligheter. I tillegg muliggjør ny kommunikasjonsteknologi nye møter med Ibsen, både globalt og gjennom nye medier. I realiteten var imidlertid litteraturforskerne dominerende i Ibsen-forskningens fellesskap, slik at det transfaglige var underutviklet⁴⁴. Selv om litteraturforskere har vært lite dogmatiske i sin bruk av teoretiske perspektiver, har forskningen i stor grad vært. Alt i alt plasserer nok likevel Ibsen- forskningen seg i forlengelsen av utfordringene for Humaniora, slik de ble uttrykt av Hernes- utvalget, som eksempel på et tema hvor fag- og institusjonsskiller opprettet i en annen tid kan stå i veien for nytenkning og samarbeid. Post- akademiske utfordringer, om enn i noe svakere form, gjorde seg med andre ord gjeldende også her.

Den faglige bredden ble dermed relativt beskjedent sammenlignet med de to øvrige. Innholdet i det institusjonelle samarbeidet mellom de tre instituttene var ikke spesifisert.. Det ble lagt vekt på at dokumentasjons- og kartleggingsarbeidet skulle stå i fokus den første perioden, og at dette skulle berede grunnen for en mer omfattende forskningssatsning senere. Dokumentasjonsoppgaven skulle løses gjennom et samarbeid mellom en litteraturviter og en bibliotekar. Deres respektive ekspertise skulle kombineres for å få til en litteratur- og bibliotekfaglig oppbygging av dokumentasjonen. Ibsen- studier var ikke brukerorientert på samme måte som de øvrige sentrene. Men her ligger det en flertydighet, i og med at ”det å legge til rette for Ibsen- forskning” godt kan betraktes som en strategisk målsetting.

⁴⁴ Flere samfunnsvitere har riktignok gitt bidrag til Ibsen- forskning, deriblant sosiologene Fredrik Engelstad og Helge Rønning.

4. Motsetninger.

Senteretableringene var som vi har sett i stor grad preget av forventninger om at nye organiseringsformer kunne åpne opp arenaer for samhandling mellom universitetsfagene og samarbeidende aktører i det omkringliggende samfunn. Men det fantes få oppskrifter for hvordan dette nye skulle komme i stand. Hva skjedde egentlig videre? De relativt vage mandatene, kombinert med tverrfaglighet og brukerorientering reiste flere spørsmål om hvordan sentervirksomheten skulle foregå i praksis. Nye og utradisjonelle oppgaver skulle ivaretas. Utradisjonelle samarbeidsrelasjoner måtte pleies i et institusjonelt arrangement som var preget av forventninger og eksisterende praksiser. Kombinasjonen av disse betingelsene kom til uttrykk i sentrenes institusjonsforvaltning. *Hva besto det mellominstitusjonelle samspillet i, og hvordan forløp det? Hvordan utformet sentrene sine operative prosesser?* Periodemessig strekker dette kapitlet fra opprettelsene og frem til og med 2002.

4.1 Bioteknologisenteret. Forskning i høysetet.

Bioteknologisenterets virkeperiode begynte i 1990, da de første forskergruppene startet innflyttingen i Forskningsparkens lokaler. Allerede det første året måtte én gruppe flytte tilbake til Det matematisk- naturvitenskapelige fakultet, da de ikke hadde greid å fremskaffe ressurser til å drive forskning ved senteret, mens en sjuende gruppe, som hadde fått tilslag, ikke fikk midler nok til å flytte inn en gang (BiO 1990). En gruppe, Erling Seebergs, kom fra Forsvarets Forskningsinstitutt i 1991. De øvrige gruppene, ledet av hhv. Hans Prydz, Jan Karlsen, Anne- Britt Kolstø, Bjørn Lindquist og Knut Sletten hadde vært der fra starten av. Jan Karlsens gruppe var med til 1992, mens Seebergs gruppe forsvant ut i 1995, etter at han fikk tilbud om professorat ved Det medisinske fakultet. Gruppeantallet varierte fra fire til seks gjennom nittitallet. Mellom 80 og 100 personer var kontinuerlig knyttet til senteret i årene som fulgte, med så mange som 19

nasjoner representert på det meste⁴⁵. Mellom 60 og 85 av disse personene var studenter, halvparten på hovedfag, den andre halvparten på doktorgradsnivå. Øvrig personell inkluderte teknikere, i alt 10,5 stillinger i 1995. Den administrative delen av senteret forble liten. Først i 1994 fikk senteret en administrativ medarbeider utenom senterleder.

4.1.1 Et komplisert arrangement.

BiO fikk en plassering som var ment å skulle kombinere god faglig kontakt med brukerorientering. Gruppelederne beholdt sine professorater ved instituttene, hvor de både drev undervisning og hadde administrative forpliktelser. Undervisningen dannet grunnlag for studentrekruttering fra fakultetene til senteret, etter spesielle retningslinjer. Senteret hadde også ansvaret for en del spesialkurs, i for eksempel bioinformatikk. BiO som helhet var det senterleder som representerte, som bindeledd mellom senter og senterstyre og i forholdet til eksterne deltakere. Mye av lederrollen utad dreide seg om å skaffe penger, til instrumenter og prosjekter, et møysommelig men nødvendig arbeid gitt de høye kostnadene ved bioteknologi, og nødvendigheten av å holde seg teknologisk oppdatert i et felt i rivende utvikling.

Rotasjonsmodellen var først og fremst ment å skulle kombinere gode vitenskapelige betingelser for gruppene med en klar brukerorientering gjennom å opprettholde en faglig gruppering av de ansatte gruppelederne ved deres respektive institutter og en ny brukerrettet gruppering av bioteknologiforskere i senteret samtidig. I praksis innebar en utskilling av rollene knyttet til forskning, forskeropplæring og ekspertise fra universitetsstrukturen. Dette kan betegnes som en *halvpermanent matrisestruktur*, et forsøk på å tilpasse virksomheten til både hva markedet, brukere, vil ha, og de behov som organisasjonen krever for effektiv drift (Mintzberg 1983:87). Denne organiseringsformen skulle vise seg å få blandet suksess for BiO.

Etter den turbulente oppstarten senteret fikk, ble det en viktig symbolsk oppgave for de ansatte å engasjere seg som del av universitetssamfunnet. De meldte seg frivillig til utvalg og oppgaver, og holdt seminarer og konferanser hvor fagmiljøene var representert. Senteret tok imot skoleklasser og var engasjert i arrangementer som f. eks. faglig-pedagogisk dag. Administrasjonskostnadene ble søkt holdt på et minimum for ikke å gi

⁴⁵ Samtale m HP: 6.2.04.

kritikere av ressursbruken vann på mølla⁴⁶. Skepsisen til senteret så imidlertid ut til å vedvare. Det dreide seg for det første om en relativt åpen kritikk av ressursbrukens konsekvenser, særlig fra Mat.nat. Styret ved Biokjemisk Institutt Tordis Beate Øyen uttalte for eksempel til Uniforum i 1995 at ”for det faglege miljøet ved instituttet ville det vore ynskjeleg om den aktiviteten som no er utplassert, kunne tilbakeførast” (UniForum 1995). Også i senterstyret var disse oppfatningene til stede. Andre holdninger var mer skjult, og bidro til det som fra senterets side ble opplevd som misstemning. Hans Prydz husker tiden som preget av

(...) mye misforståelser med hensyn til hva vi fikk av ressurser, folk hadde de merkeligste vrangforestillinger om at vi hadde et sugerør inne i universitetskassen (...) som ikke var riktige i det hele tatt, men det var veldig vanskelig å overbevise om at dette ikke var korrekt.

Slike holdninger var åpenbart et problem all den tid at samarbeidet med basismiljøene var så viktig for senterets legitimitet og funksjonsmåte.

I 1995 nedsatte Kollegiet et utvalg som skulle ”vurdere organiseringen av BiO i lys av senterets formål og rammebetingelser”. Særlig skulle en se på hvilken rolle senteret spilte som ”samhandlende enhet overfor universitetsinstitutter og – miljøer”⁴⁷. På bakgrunn av intervjuer med de ulike aktørene konkluderte også utvalget med at samarbeidsrelasjonene mellom senteret og toneangivende miljøer og personer var modne for forbedringer. Tilknytningsformen burde imidlertid ikke røres, påpekte utvalget, på grunn av misnøyen, men også på grunn av at det her så muligheten til å pålegge senteret ”et spesielt ansvar for å samarbeide med andre institutter og institusjoner ved UiO”, noe som ville styrke UiOs forskning på området (UiO 1995:7). Samarbeidet med fagmiljøene skulle primært bedres gjennom å håndplukke ny styreleder, med faglig legitimitet i alle leirer, som kunne være brobygger mellom senteret og de øvrige universitetsmiljøene. Dette skjedde selv om gamle styret i liten grad vedkjente seg den negative holdningen (UiO 1995:5).

Da BiO ble vedtatt videreført av kollegiet i 1996. Ny styreleder ble professor i matematikk Jens Erik Fenstad, prorektor i tiden da senteret ble opprettet. I tillegg fikk

⁴⁶ Samtale m HP 6.2.04, Annual report 1992.

⁴⁷ ”En organisasjonsevaluering av Bioteknologisenteret i Oslo”, 2.3.1995. I utvalget satt en medisiner, en sosiolog og en fra administrasjonen.

senteret fra nå av ekstern styrerepresentasjon. Ifølge utvalget skulle dette bidra til å fremme en ”konstruktiv arbeidsmåte i styret”, samt tale for den ”allmenne interesse i spørsmål der disse er i strid med snevre gruppeinteresser” (s. st. s.10). Samarbeidet i styret ble bedre etter dette, dels gjennom utvikling av samarbeidsklimaet, dels ved at nye medlemmer ble oppnevnt⁴⁸.

I litteraturen påpekes det at en organisasjon gjennom en matrisestruktur kan bli i stand til å tilpasse seg dilemmaer som følger av behovet for åpenhet mot markedets behov og tilpasning til funksjonelle behov. Slik organisering er imidlertid ikke problemfri. Styringsproblemer grunnet det store behovet for informasjon, konflikter, og høyere administrasjonskostnader for å øke informasjonsflyten er fremhevet som vanskeligheter (Mintzberg 1983:88-89). Utsiftingen av styreleder var et forsøk på å få aktørene rundt senteret til å trekke i samme retning, og bedre det overordnede samarbeidsklimaet. Spørsmålet er om ikke problemene ved senteret stakk dypere enn det som en slik endring ville innebære. Matriser av denne typen kan få et kunstig preg i universitetsorganisasjoner, fordi grupperingen av fagutøvere i utgangspunktet er faglig og brukerrettet på en gang (s.st, s.193). Det var jo ikke bare ”brukerorientert” arbeid som ble lagt til senteret, men også forskningen for øvrig, og de kontaktene hver enkelt gruppeleder hadde.

Den utadrettede virksomheten var ment å skulle bidra til innovasjon og næringslivskontakt. Senteret mottok betydelig støtte fra forskningsrådsprogrammet Forskningsbasert nyskaping (FORNY), opprettet i 1995 med det formål å støtte nyskappingsprosjekter som falt utenfor industriens egne, fordi de var for risikable eller på siden av etablert industri. Dette gjaldt både prosjektstøtte og støtte til formålstjenlig utstyr. Det viste seg imidlertid vanskelig å oppnå industrielt anvendbare resultater og stabile kontakter mot næringslivet, selv med plasseringen i et innovasjonsrettet miljø som Forskningsparken AS. Flere grunner til det kan nevnes. Det var som kjent en begrenset bioteknologisk industri å bygge på i Norge. Hydro og Nycomed Pharma bidro lite etter engangsbevilgningene i 1990. Hans Prydz hadde heller ikke spesielt stor interesse for slikt arbeid⁴⁹. Legitimitetshensyn kan også ha spilt en rolle – senteret hadde noe

⁴⁸ Samtale m HP 6.2.04

⁴⁹ Samtale m HP 6.2.04

oppdragsforskning de første årene, og i senterets første årsrapport ble det presisert at de privatfinansierte prosjektene var ”scientifically interesting in their own right” (Annual report 1991). Slike presiseringer peker på at forholdet mellom grunn- og oppdragsforskning var spenningsfylt, også innen anvendte fag som bioteknologi.

Noen forsøk ble likevel gjennomført. I det første virkeåret inviterte senteret ulike bedrifter på ”auksjon”, der løpende informasjon om pågående og planlagte prosjekter ble auksjonert bort. Dette brakte inn en halv million kr.⁵⁰ Tiltaket fikk mye publisitet i pressen, men det ble ikke gjentatt. Ved ett tilfelle ble et amerikansk firma invitert til å utføre sin forskning i senterets lokaler, assistert av medarbeidere ved senteret. Dette ble i utgangspunktet et fruktbart samarbeid, men det viste seg å slå tilbake på senteret da firmaet gikk konkurs. Senteret ble dermed påført et tap. Firmaet ble senere refinansiert, og meldte på ny sin interesse for et samarbeid, denne gang uten hell. ”De etterlot seg en gjeld da. Syns de kunne betale den før de tok ny kontakt.”⁵¹

Eksemplene illustrerer problemet med å finne arenaer for kontakt mellom næringslivet og senteret. Det var ingen klare kjøreregler for hvordan forbindelser mellom næringsliv og universitetet skulle komme i stand. Å hjelpe små firmaer på denne måten kunne nok bidra til å understøtte innovasjon, men det var også risikabelt, og måtte balanseres mot behovet for å konsentrere seg om forskningsaktiviteten, som jo sikret prestisje, studenter og finansiell støtte fra forskningsråd og fonds. Næringsrelatert virksomhet, ikke spesielt lønnsom for senterets grupper, var bare en av mange oppgaver. Alt i alt ble senterets kontaktflate mot universitetsmiljøene den dominerende faktoren i Bioteknologisenterets institusjonelle omgivelser, både på grunn av gruppeledernes tilknytning, og Kollegiets betoning av BiOs rolle i universitetsstrukturen.

I 2001 ble senterets fremtid igjen løftet opp på Universitetets dagsorden. Det ble nedsatt et utvalg som skulle se på den fremtidige organiseringen av hele molekylærbiologi- og bioteknologiområdet ved UiO, herunder BiO⁵². Senteret ble vedtatt lagt under en faglig styringsgruppe for all molekylærbiologi og bioteknologi ved UiO, EMBIO. Denne nyskapingen var et svar på universitetets koordineringsvansker på feltet og en kraftig satsning på funksjonell genomforskning for å kanalisere midler til

⁵⁰ Samtale m HP 6.2.04

⁵¹ HP 6.2.04

⁵² EMBIO (2001): Plan for reorganisering av Bioteknologisenteret.

universitetet fra forskningsrådets storstilte FUGE- program (UiO 2001:12, NFR 2003, Gorzinka og M. Larsen 2004). EMBIO skulle bestå av forskere fra fagmiljøene, som skulle se på fagfeltet under ett, og kanalisere midler og stillinger dit hvor det

Utvalget pekte på at rotasjonsmodellen skapte unødige ressurskonflikter mellom institutter og senteret, og bidro slik til at BiO fikk en utydelig rolle i forhold til grunnene. Rotasjonsmodellen skulle derfor erstattes med en nyrekrutteringsmodell, hvor lovende forskere ble rekruttert utenfra og ansatt for en 5-10 års periode, med startpakker til lønn og etablering. Etter at disse forskerne hadde bygd seg opp, skulle de kunne søke stillinger ved instituttene. Også senterets rolle i undervisning måtte vurderes nøye, mente utvalget. Studentrekrutteringen fra UiO- instituttene var en kilde til vedvarende spenning. Sist kom den til uttrykk i den tidligere omtalte rapporten fra Fenstad- utvalget. I disse fagene er det konkurranse om studenter: ”Hovedfagsstudenter er en ressurs som instituttene ikke uten videre gir fra seg” (UiO 2001:19). Utvalget anbefalte at senteret ikke skulle ha status som egen undervisningsenhet, men at senteret likevel skulle ta imot interesserte, da særlig på det ”helt avgjørende” stipendiatnivået. Likedan skulle senterets nye gruppeledere fortsette å ha noe undervisning, selv om omfanget ikke måtte gå ut over ”senterets primære oppgave som intensivt forskningssenter” (s.st.). Konsekvensene av reorganiseringen faller utenfor mine rammer, men de omfattende grepene kan tolkes som indikasjon på at spenningene knyttet til rotasjonsmodellen vedvarte gjennom alle de årene min undersøkelse omfatter.

4.1.2 Intern organisering: Sterke forskergrupper, svak ledelse.

På senteret drev de ansatte sin forskning, den avanserte undervisningen av rekrutterte kandidater og den tekniske laboratorieopplæringen. Dette arbeidet fant sted i senterets operative grunnheter, *forskergruppene*. Størrelsen på gruppene varierte mellom 5 og 35 personer, ansatte og studenter. De delte laboratoriearealet og hovedansvaret for hver enkelt av servicefunksjonene mellom seg. De var autonome i den forstand at lederne og i noen tilfeller andre gruppemedlemmer var lønnet av instituttene, og at de selv skaffet finansiering til egne aktiviteter.

Gruppene hadde navn etter gruppelederne. Gruppelederne hadde sine egne nettverk og samarbeidspartnere ved norske og internasjonale institusjoner. De var selv nødt til å skaffe midler til å drive egen laborativirksomhet. Dette skjedde ved å søke om midler

til ulike eksterne aktører, som for eksempel forskningsråd, fond og humanitære organisasjoner. Det var kun gruppelederne hvis interesser både gjaldt laboratoriet som helhet og alle de prosjektene som inngikk i det. Som uttrykt i internasjonale erfaringer: ”If anything integrates a laboratory, it’s the laboratory leader” (Knorr- Cetina 1999:217). Lableder er ofte den eneste som hentet krysser grensene mellom laboratoriet og omgivelsene (s. st, s. 224). I forhold til organisasjonsteoretiske begreper kan vi si at gruppelederne på senteret hadde individuell autonomi, med kontroll over egen forskning og forskergruppe, den klassiske samordningsbetingelsen i moderne universiteter.

Sammensetningen av gruppene varierte noe, men ved siden av gruppeleder var det gjerne en eller to postdoktorer, og et antall stipendiater og hovedfagsstudenter. En eller to teknikerstillinger var også vanlig. Større grupper kunne ha seniorforskere og dermed et større antall studenter. Laboratoriearbeidet var prosjektbasert, gruppene drev gjerne 2-4 prosjekter samtidig, med gruppelederen som hovedansvarlig for samtlige. En postdoktor kunne gjerne ha et større prosjekt, en stipendiat ville typisk ha ansvaret for ett prosjekt, og studenter på lavere nivå var i opplæring med en delundersøkelse⁵³. Det ideelle antallet medlemmer av en gruppe er vanskelig å anslå, men begrepet ”kritisk masse” refererer til at en slik gruppe trenger et visst antall personer med en sammensetning som gjør gruppen selvforsynt når det gjelder den teknologiske kompetanse som ver nødvendig for å drive i den nødvendige skala⁵⁴. Tung instrumentering krevde teknisk personell og gjennomføringen av eksperimenter var tidkrevende. Kritisk masse var også viktig for å hindre at større forskergrupper ved andre institusjoner som holdt på med tilnærmet det samme arbeidet kunne ”ta over” prosjekter og publisere resultater først⁵⁵. Lederen hadde interesse av å ha en serie prosjekter gående og til enhver tid sørge for en optimal kompetansesammensetning, et arbeid som innebar at rekruttering for å kompensere for avgang måtte vies mye oppmerksomhet. Dette hang igjen sammen med hvordan bioteknologifeltet ser ut internasjonalt, med knallhard konkurranse om ressurser og prestisje som gjorde det lett å bli satt på sidelinjen.

De interne prosjektene resulterte i publikasjoner. Det samme gjorde samarbeidet som gruppelederne hadde med andre forskere utenfor institusjonen. Enkelte nyvinninger

⁵³ Samtale m HP 6.2.04, KT 19.5.04.

⁵⁴ Samtale m HP 6.2.04.

⁵⁵ SAG report 1999, Samtale m HP 6.2.04.

resulterte i patentuttak, men hovedvekten lå på publisering av forskning. Sampublisering av artikler var regelen, både internt og i samarbeid med andre forskere. Spørsmålet om hvor reell denne samskrivingsprosessen er har riktignok vakt mye debatt. Først og fremst er det publikasjonene som utløser prestisje og ressurser, og gruppeledere deltar derfor som oftest, en tradisjon som vedfarer innen biomedisin (Lewonthin 2004). Jeg går ikke videre med dette. Til intern kvalitetskontroll hadde senteret en såkalt Scientific Advisory Group, SAG, bestående av fremtredende forskere fra det større transfaglige forskningsområdet som senteret var en del av. Disse sto for vurderingen av kvaliteten på senterets vitenskapelige virksomhet og ga råd om fremtidige veivalg og prioriteringer hvert andre år. Senteret var blant de aller første som tok i bruk denne formen for faglig vurdering.

Selv om den ”faglige” avstanden mellom gruppene var liten i og med at verktøyet var felles, var det lite forskningssamarbeid mellom gruppene som befolket senteret. Til det var fokuset for forskjellig. Samlokaliseringen og noe samarbeid om servicefunksjonene hadde likevel integrerende virkninger, særlig i form av det Hans Prydz kaller ”felles konsepter⁵⁶”. Slike effekter, muliggjort av det faglige slektskapet mellom gruppene, var opplevd som en viktig fortjeneste. Det var særlig det gode uformelle miljøet som bidro til dette. Evalueringsutvalget hadde notert seg at miljøet ved BiO var svært godt, at de ansatte og studerende hadde utviklet en sterk identitetsfølelse (UiO 1995:5). Fester og andre sosiale aktiviteter bidro til god stemning. Arkitekturen i Forskningsparken, med glassvegger og åpne flater hadde også stor betydning for mulighetene til å besøke og samarbeide med ”naboene” i de andre laboratoriene⁵⁷.

Den kanskje viktigste følgen av det gode uformelle miljøet var måten studentene styrket sentervirksomheten på. Studentene bidro til å gjøre ”life in research more rewarding”, som senteret skrev i en oppsummeringsrapport i 1999 (BiO Evaluation Report 1994-1999). De spilte også en avgjørende rolle i opplæringsarbeidet, både i gruppene og på tvers av dem, minnes Hans Prydz:

[Studentene] de har spilt en veldig stor rolle (...) Gruppelederne svevde litt over vannene og så var stipendiater og postdok'ene veldig hjelpsomme med hverandre. (...) det ble liksom en

⁵⁶ Samtale m HP: 6.2.04

⁵⁷ Samtale m HP: 6.2.04

god tone og man hjalp hverandre og tok tak for hverandre. Så var man villig til å bruke tid på å lære opp andre, si hvis én generasjon av stipendiater hadde lært seg noen ting så var de villige til å lære neste generasjon det (...)Det tror jeg var en av de mest positive opplevelsene og årsakene til den lille grad av suksess som vi eventuelt hadde.

Å hjelpe hverandre til å overføre og opprettholde kompetanse var en viktig læreprosess, som for øvrig ofte er vanskelig å få til i slike laboratorier. Fordi det kun er lederen som representerer laboratoriets interesser, blir de øvrige ansattes tid på opplæring tatt fra tiden de kan bruke på egen karriere (Knorr- Cetina 1999: 237).

Senterlederens rolle i virksomheten dreide seg om administrasjonsarbeid. Slikt arbeid grunnet var omfattende grunnet den store gjennomstrømningen av midlertidig ansatte på prosjekter og papirarbeidet som fulgte med dette. I tillegg hadde han en rolle i tilretteleggingen av sosiale aktiviteter⁵⁸. Gruppeorganiseringen kombinert med den indirekte finansieringen av senteret hadde imidlertid satt senterleder i en situasjon hvor han hadde liten eller ingen samordningsmulighet når det gjaldt arbeidet som ble utført i gruppene. Han var selv gruppeleder, på lik linje med sine kolleger, og ut over dette hadde han lite formell makt:

HP: For det første hadde jeg ikke noen innflytelse på hvem som ble valgt til å komme. Det var ikke noen systematisk plan i rekrutteringen... For det andre så hadde jeg ingen penger å dele ut, å styre ved hjelp av å dele ut penger det er jo en effektiv og lite kontroversiell måte å styre på. Jeg hadde ingen, nesten ikke driftsmidler og innsatsmidler til internt bruk.

J: Så det var ingen midler...

HP: Jeg hadde ingen styringsmidler, kan du si.

I praksis fikk senterleder rolle som ligner en tillitsvalgt, hovedsakelig på grunn av den begrensede formelle makten han hadde over rekruttering og strategi. Senterets styre hadde representanter fra konkurrerende miljøer og var underlagt Kollegiet.

Samarbeidsproblemene de første årene hadde svekket senterstyret, og bidro til den lite helhetlige styringen. Det hadde fra starten av ikke ligget klare strategiske overveielser bak sammensetningen av senteret, og denne situasjonen vedvarte. Strukturendringer måtte i realiteten opp i Kollegiet, noe som gjorde at slike endringer skjedde svært sjelden og ikke uten en viss treghet. Senterets strategiske kjerne befant seg altså et godt stykke

⁵⁸ Samtale m HP 6.2.04.

unna realitetene ”på bakken”, oppe i universitetshierarkiet. Helhetlig faglig ledelse ble vanskelig.

Etter hvert ble imidlertid senterets behov for mer selvstendighet erkjent. Kollegiet gikk inn med en såkalt ”startpakke” til senteret i 1996, som skulle brukes til å hente inn nye forskere utenfra, i forbindelse med at Seebergs forskergruppe forlot senteret for et professorat på Det medisinske fakultet. Disse ble brukt til å hente inn Farat Saatciglou i 1996 og Michael Koomey i 1998, to unge og lovende amerikanske forskere som gikk inn som gruppeledere.

På tross av slike grep gikk senteret fra 1999 inn i en nedgangsperiode, som følge av flere sammenfallende prosesser. Hans Prydz hadde signalisert at han ønsket avløsning som senterleder fordi han snart skulle gå av med pensjon. At det ikke ble satt i gang noe arbeid for å finne en etterfølger skapte uro både blant gruppeledere og studenter, særlig i og med at den andre femårsperioden gikk mot slutten. Videreføring av senteret ville kreve et nytt vedtak. Studenttallet gikk nedover. Det fantes etter hvert flere konkurrerende utdanningstilbud, samtidig med at det var en viss bedring i markedet for arbeid i privat sektor (SAG 1999:2). Dette fikk konsekvenser for aktivitetsnivået i laboratoriet. Det lille som var igjen av Bjørn Lindquists gruppe trakk seg ut av senteret, etter flere år med stadig mindre finansiering og aktivitet. Kolstø- gruppen delte seg, slik at en del var på farmasøytisk institutt og en del forble på senteret. De to nyetablerte gruppelederne hadde større problemer enn først antatt med å skaffe til veie finansiering, og dermed bemanning. Saatciglous gruppe flyttet våren 2002 over til Biologisk institutt, hvor han fikk tilbud om et professorat. Det var flere som hadde sett for seg ham som ny leder ved senteret etter Prydz’ avgang (SAG report 1999:3).

Senteraktiviteten var nå blitt markert lavere enn i ”glansperioden”⁵⁹, både i laboratoriet og utenfor. På nittitallet var det jevnlig møter, seminarer og kongresser i regi av senteret. Senteret avholdt minst én stor internasjonal konferanse (i betydningen mer enn 50 eller flere deltagere hvert år), i tillegg til tallrike mindre seminarer, 18 i 1996 (Annual Report 1996). Denne aktiviteten avtok i årene etter 1999⁶⁰. Det var riktignok

⁵⁹ Samtale m HP 6.2.04.

⁶⁰ Samtale m HP 6.2.04

økende aktivitet på enkeltområder. Senteret overtok blant annet ansvaret for det såkalte ”laksegenomprosjektet” i 2001.

Utvalget som utredet ny organisasjonsmodell for BiO slo fast at styringssituasjonen trengte justering. Ny senterleder skulle få arbeidsgiveransvar for de øvrige gruppelederne. Dermed ville leder kunne få en mer aktiv rolle i rekruttering og forhandling med nye gruppeledere, og dermed styrke det potensielle samarbeidet ved at det tematiske fokuset for forskergruppene kunne knyttes opp til senterleders eget⁶¹. Dette skulle bedre vilkårene for samarbeid på tvers av gruppene på gruppeledernivå. Leder skulle videre ha et tett samarbeid med EMBIO. BiO skulle etter reorganiseringen i større grad betraktes som ett laboratorium snarere enn flere, ved at senterleder skulle få i hvert fall noen av de funksjonene for senteret sett under ett som gruppelederne til nå hadde hatt for sine respektive forskergrupper. Dette ble intensjonen ved reorganiseringen.

4.2 CICERO: Et faglig- politisk minefelt.

Ciceros første driftsår var 1990. På dette tidspunktet var der tre seniorforskere ansatt ved senteret i Professor II- stillinger: økonomen Michael Hoel, statsviteren Arild Underdal og geofysikeren Isak Isaksen. Senterets øvrige besetning besto av direktør Ted Hanisch og to forskningsassistenter, en sivilarbeider samt en kontorsjef, Kjell Arne Hagen, som ble ansatt dette året⁶². Fra da av begynte arbeidet med å få tilført forskere med kompetanse på de fagområdene som CICERO skulle ha hånd om. Dette førte til en temmelig sterk ekspansjon i de første årene. Ved utgangen av 1992 var 19 personer knyttet til senteret: 8 forskere, 6 assistenter og stipendiater og 5 i administrative stillinger⁶³. Senteret flyttet i 1994 fra Biologibygningen over i dets nåværende lokaler i Sognsveien, for øvrig i samme bygg som Senter For Utvikling og Miljø (SUM). I 1996 var antallet ansatte kommet opp i 31 personer, i 1999 33, med omtrent den samme fordelingen som i 1992⁶⁴. I løpet av

⁶¹ Samtale m KT 19.5.04. Arbeidet med denne omleggingen tok ikke til før i 2003.

⁶² Samtale med KAH 16.4.04. Arbeidet med denne omleggingen tok ikke til før i 2003.

⁶³ Inkluderer direktøren og en miljøpolitisk rådgiver. Forskerstillingene varierte fra 1/5 til fulle stillinger (Årsrapporter 1991 og 1992).

⁶⁴ Annual report 1996, 2000.

1990- tallet hadde senteret tre direktører. Statsviteren Helga Hernes, som i likhet med Ted Hanisch hadde bakgrunn som statssekretær i Brundtland- regjeringen, etterfulgte denne i 1992, og satt som direktør frem til 1996. I 1997 gikk denne stillingen til Knut Alfsen, fysiker, med bakgrunn fra statistisk sentralbyrå.

4.2.1 Selvstendighet.

CICEROs organisatoriske arrangement gjorde enheten selvstendig, juridisk, og overfor andre aktører. Det formelle samarbeidet med UiO ble begrenset, regulert gjennom de inngåtte avtalene for rammer og drift. Senterets ledelse skulle i tillegg ha møte med universitetets ledelse en gang årlig, i praksis skjedde det sjeldnere. Forholdet til UiO administrativt ble preget av ryddighet og distanse. Avtalen om tjenesteytelser mht data-informasjon og innkjøp innebar ”en vesentlig kostnadsbesparelse i forhold til om senteret skulle løst oppgavene innen egen administrasjon enn si om tjenestene skulle vært kjøpt på det kommersielle marked” (Årsrapport 1995:6). CICERO hadde en annen ledelsesform, med administrerende direktør og styre oppnevnt i statsråd. Ledelsen hadde arbeidsgiveransvar for de ansatte ved senteret.

Den generelle kritikken mot senteretableringer på begynnelsen av nittitallet hadde rammet også CICERO, særlig innledningsvis⁶⁵, men på grunn av distansen mellom senteret og universitetet rent formelt var det lite av denne uviljen som manifesterte seg i driften. Det faglige samarbeidet med UiO- instituttene ble tilrettelagt for gjennom toerstillingene, i form av individuelle avtaler. Disse dannet et viktig rekrutteringsgrunnlag for senteret. Den vanligste rekrutteringskilden var UiO, hvor stipendiater ble hentet inn via instituttsamarbeidet med toerstillingene⁶⁶. Her hadde senteret muligheten til å hente inn personer i ferd med å innhente fagkompetanse, også med interesse for og kjennskap til klimaspørsmål. Noen forskere ble rekruttert fra arbeidslivet og andre institusjoner, men alt i alt var Universitetet den viktigste kanalen for nyansettelser gjennom hele perioden⁶⁷.

CICEROs faglige tilknytning er vel verd en sammenlikning med BiOs matrise. Her var ikke en reell utskilling av forsker- og ekspertrolle fra de øvrige rollene som ved BiO,

⁶⁵ Samtale m KAH 16.4.04.

⁶⁶ Samtale m KAH 16.4.04

⁶⁷ Samtale m JSF 24.6.04

da det meste av deres forskning fortsatt foregikk i tilknytning til instituttene. Ordningen var stort sett ukontroversiell, og kan snarere tolkes som et forsterket forskernettverk. Toerstillingene ga faglig tyngde og rekrutteringsmuligheter til en selvstendig enhet, samt at det antakeligvis var av betydning for de samarbeidende instituttene at høyeregrads studenter gjennom rekrutteringen hadde en potensiell arbeidsplass ved senteret etter studiene.

Selvstendigheten gjorde at senterets forhold til andre institusjoner ble av stor betydning. Årene etter 1990 var svært aktive år rent klimapolitisk i Norge. Etterarbeidet med Brundtlandkommisjonens rapport var omfattet med stor miljø- og næringspolitisk interesse (Nilsen 2001:kap 4). En oppfølgingskonferanse skulle avholdes i Rio i 1992, og mange tok til orde for at muligheten som her åpnet seg til å lage internasjonale klimaavtaler måtte gripes. Norske aktører la ned mye prestisje i dette forarbeidet på grunn av den gryende oppfatningen av Norge som miljønasjon, men det var også egeninteresser inne i bildet knyttet til olje- og gassproduksjonens betydning. Ted Hanisch brukte det meste av tiden som senterleder til utadvendt virksomhet nettopp på dette området. Arbeidet mot politiske aktører og næringslivet både innenlands og utenlands var i tråd med senterets innretning mot rådgivning og informasjon.

Senteret så det som en oppgave å inneha en koordinerende rolle på området klima- og energipolitisk forskning i Norge (Årsrapport 1992:3). I forskermiljøene var det imidlertid skepsis knyttet til CICERO. Hanisch redigerte en rapport på bakgrunn av en klimaforskerkonferanse i Oslo i 1991 (Hanisch (red.) 1991). Konklusjonene og sammendraget fra denne konferansen var noe Hanisch laget selv, uten at det ble avklart med de enkelte forskerne, eller at de ble informert (Nilsen 2001:142). Hans kortversjon av konferansen skapte inntrykk av mer konsensus og handlingsiver enn det som bidragsyterne selv hadde gitt uttrykk for i sine teoretiske bidrag. Norges syn, ført i pennen av Hanisch, ble ensbetydende med ekspertenes syn (s.st, s.150).

CICERO var ifølge Nilsen kjernen i det nettverket som la premissene for norsk politikk på dette området i perioden fra senterets opprettelse i 1990 og frem til 1993, et handlekraftig og premissdannende nettverk (s. st, s.152). Den vitenskapelige kompetansen som var virksom i dette nettverket var ekspertise snarere enn forskning. De var ”kjennere av feltet”, mer enn ”kjennere av faget”, i den grad at det første fikk prioritet

(s.st.). Den store usikkerheten og faglige bredden på feltet skapte en uoversiktlig epistemisk situasjon. Det var flere standarder for hva som var god kunnskap i klimaspørsmålet, og følgelig ikke noe transfaglig forskningsfelleskap hvor slike standarder kunne brytes mot hverandre. Det fellesskapet som understøttet CICERO ble dermed en type problemløsningsfelleskap, hvor det å ha kjennskap til dynamikken på klimafeltet og relasjoner til sentrale aktører ga CICERO en nøkkelrolle.

Enda et eksempel kan belyse problemene. I forbindelse med et debattmøte på Vettre, diskuterte Hanisch og statsviteren Helge Ole Bergesen, den gang forsker på FNI, forholdet mellom klimaforskning og politikk. Mens Bergesen la vekt på farene ved samrøre, påpekte Hanisch nødvendigheten av at forskningsresultater kom til sin rett i ”den virkelige verden”⁶⁸. CICEROs orientering og plassering utfordret det som ble oppfattet som naturlige skillelinjer mellom vitenskap og politikk, og dette skapte debatt på en arena hvor de politiske og økonomiske interessene og konfliktene var så tydelige. Det kan synes som om CICEROs politiske ”ekspertrolle” de første årene overskygget den faglige legitimitet som UiO- tilknytningen var ment å skulle ivareta.

Etter at Hanisch sluttet som senterleder, tok statsviteren Helga Hernes over direktørjobben i 1992. Hun hadde, i likhet med Hanisch, bakgrunn som statssekretær, men i hennes direktørtid gikk senteret gjennom et skifte, hvor profilen forandret seg (Nilsen 2001: kap. 4). Hernes sa fra seg plassen i den norske klimaforhandlingsdelegasjonen i 1993. Det ble nedsatt et integritetsutvalg som skulle vurdere hva som kunne gjøres for å kvitte seg med ”lobbyiststempelet” det hadde fått som senter i et klimapolitisk nettverk⁶⁹. I 1994 gjorde senteret et symbolsk navneskifte, bokstaven E i akronymet, som hadde stått for ”energy” skulle fra da stå for ”environmental”, altså miljøforskning. Prosessen hadde virkninger: ”... alt i alt fremsto CICERO med en mer genuin miljøpolitisk betydning fra annen halvpart av 90- tallet” (s.st, s. 233).

CICERO- nettverket hadde vært knyttet til Hanisch, og det var vanskelig for Hernes å innta den posisjonen i nettverket som han hadde hatt. Men også andre utfordringer meldte seg. Veksten i antallet ansatte ved CICERO hadde ikke ført til noen økning i de

⁶⁸ Samtale m KAH 16.4.04

⁶⁹ Samtale m KAH 16.4.04, Nilsen 2001:xx.

bevilgninger senteret mottok over statsbudsjettet. Dermed gikk det mot en forverring i senterets økonomiske situasjon. Hernes måtte rundt i departementskontorene og ”tigge småpenger”⁷⁰. Dette bidro til å sette et fokus på organisasjonen som helhet, og utløste spørsmål om hvilken rolle senteret skulle spill. Betydningen av senteret som forskningsinstitusjon og de mulighetene som lå her ble aktualisert. Dette krevde også en legitimitet som senteret måtte vinne tilbake.

Innholdet i den utadrettete virksomheten endret seg gradvis i samme periode. Justeringen bort fra den politiske ekspertrollen reiste spørsmål om hvilken rolle senteret nå skulle ha i den voksende miljøforskningssektoren. Senteret skulle jo være mer enn en forskningsinstitusjon, det skulle også ha en vidåpen dør mot opinionen og beslutningstagerne. Svaret lå i mandatets vektlegging av informasjon, en virksomhet som nå ble trappet opp. I 1992 ble tidsskriftet *Cicerone* etablert, et navn foreslått av en av stipendiatene ved senteret, Janne Haaland Matlary⁷¹. Til å begynne med var utgivelsen av bladet en administrasjonsoppgave, bladet hadde mer form av et vanlig informasjonsblad, der senteret presenterte egen aktivitet, men etter hvert gikk det mer og mer over til å bli et tidsskrift for presentasjon av resultater, klimarelatert nyhetsformidling og drøfting av problemstillinger, dog uten fagfelleevaluering. Senteret fikk sin første informasjonsmedarbeider i halv stilling i 1995. Samme år begynte oppbyggingen av senterets hjemmesider på Internettet, som fikk en utpreget nyhets- og informasjonsprofil⁷². Dette arbeidet ble trappet opp, og snart ble en egen informasjonsavdeling skilt ut, som våren 2002 omfattet tre og et halvt årsverk. Rapporteringen fra andre forskningsmiljøer og overvåkingen av klimapolitikk og nyheter hadde klare paralleller til journalistikk og avisredaksjonelt arbeid. Stortingets energi og miljøkomité slo i 2001 fast at CICERO hadde en ”spesiell nasjonal oppgave for informasjon og formidling av klimaforskning”⁷³. Dette var en bredere utadrettet rolle, og en som hang tett sammen med senterets hamskifte og forholdet til andre institusjoner.

Den økonomiske situasjonen bedret seg gradvis på annen halvpart av 90- tallet. Delvis var dette på grunn av økende etterspørsel etter forskning og utredning på ulike felt

⁷⁰ Samtale m KAH 16.4.04

⁷¹ Samtale m KAH 16.4.04.

⁷² www.cicero.uio.no

⁷³ Sitert fra Styrets beretning 2002,s.3, vedlegg til Årsrapport.

i forbindelse med Kyoto- protokollen i 1997, men den viktigste årsaken var at midlene til klimaforskning økte og senterets aktive innsats for å profilere seg som forskningsinstitusjon. Forskning i skjæringsflaten mellom energi og miljø ble et nasjonalt satsningsområde i 1999 (st. meld 39, 1998-1999). Det ble opprettet flere programmer, som SAMRAM, og KLIMATEK. SAMSTEMT tok over for SAMRAM i 2000, og sørget for at samspillet mellom miljøer og forskningsstrategier fikk kontinuitet.

Da forskningsrådet satte i gang SAMRAM, i 1996, var det med en klar tilleggsmålsetting om å knytte de ulike delene av klimaforskning tettere sammen. CICERO fikk ansvaret for koordineringen av dette programmet. CICERO måtte forholde seg til andre tunge aktører i klimaforskningen, som Det Norske Meteorologiske Institutt, Fridtjof Nansens Institutt, Norsk Institutt for Naturforskning og Frisch- senteret. Senteret tok i samarbeid med SAMRAM initiativ til samarbeid om presentasjon av forskningsresultater i *Cicerone*. Til å begynne med var det en viss skepsis fra de øvrige institusjonene til å skulle bidra i en annen forskningsaktørs blad. Men etter hvert ble dette forholdet enklere. Både CICEROs mer avklarte rolle som ikke- politisk aktør og senterets klare tverrfaglige profil kan ha gjort dette lettere. CICERO ble et naturlig midtpunkt for samarbeid særlig på grunn av sin tverrfaglige orientering og fikk en bred kontaktflate, ”den av institusjonene som samarbeider mest i hele klimaforskningen”⁷⁴. Fremhevingen av CICERO som en tverrfaglig institusjon gjorde at senteret fant en klar nisje blant de tunge fagmiljøer som befant seg på feltet⁷⁵

Annen utadrettet virksomhet var mer direkte orientert mot brukere. Næringslivet og politikere ble søkt involvert gjennom diskusjonspanelet *Klimaforum* i 1994. Dette diskusjonsforumet skulle være et møtested for diskusjoner om klimaendringer og mulige løsninger på dem, bedrifter og institusjoner kunne tegne medlemskap i dette konsortiet. Forumet hadde møter 2 – 3 ganger årlig, og tok opp ratifiseringer, politikkforslag og rapporter⁷⁶. Noe oppdragsvirksomhet foregikk enda, hovedsakelig utredningsarbeid. Men denne delen av virksomheten ble sideordnet, i og med at finansieringen var mer kortsiktig og at senterets omlegging til en viss grad krevde at denne rollen ble tonet ned⁷⁷.

⁷⁴ KAH 16.4.04.

⁷⁵ Samtale m KAH 16.4.04, JSF 24.6.04.

⁷⁶ www.cicero.uio.no/about/klimaforum.html

⁷⁷ Det var andre utredningsinstitusjoner som vant frem i denne perioden, blant dem ECON (Nilsen 2001).

Norsk forskningsråds foretok en evaluering av CICERO i 2000, som en del av en større vurdering av miljøforskningssektoren⁷⁸. Denne skulle ta utgangspunkt i den Kongelige Resolusjon som lå til grunn for opprettelsen for å vurdere hvorvidt senteret fungerte som et tverrfaglig senter for kompetanse og forskning. Evalueringsutvalget berørte senterets tilknytning til UiO som ett av flere punkter, og konstaterte at

[a]vhengigheten av sterke forskere ved UiO har vært positivt de første årene ved at de enkelte forskningsarbeidene har høy klasse, men avhengigheten kan utgjøre en hemmende faktor ved videreutviklingen av CICEROs strategiske forskningsområder og gjøre det vanskelig å utvikle en egen identitet (NFR 2000:18).

Tilknytningsforholdet forble imidlertid uendret, også i årene etter evalueringen. Ved senteret var erfaringene med UiO- tilknytningen gode, både når det gjaldt rekrutteringen, hvor det å få tak i kjennere av klimafeltet med tung faglig kompetanse har vært så viktig⁷⁹. Kontakten med de tunge fagmiljøene ga også en trygghet og representerte en kvalitetssikring for den enkelte⁸⁰. Dette endret seg lite med veksten av senteret, og den endrede utadrettede rollen, snarere tvert imot.

4.2.2 Forskersamarbeid.

Utviklingen av CICEROS interne struktur skjedde langsomt, uten den klare arbeidsdelingen som vi så ved BiO. Den første fasen ble i senterets egen vurdering betegnet som ”søkende”. Forskerne som først kom til senteret var etablerte, med egne prosjekter, noe som jo hadde vært et poeng ved opprettelsen. De ble gitt ”betydelig spillerom til å gjøre ferdig sine egne arbeider og fortsette på egne spesialfelt (...) gjerne (...) litt perifere i forhold til CICEROs oppgaver” (NFR 2000:9). Også igjennom de første årene måtte nyansatte forskere få en viss frihet til dette. På denne måten kunne senteret tiltrekke seg nye ressurspersoner til senteret⁸¹.

Etter hvert som flere forskere kom på plass ved senteret, oppstod et samordningsbehov, personalmessig og tverrfaglig. Forskerne grupperte seg i en naturviter-, en statsviter- og en økonomigruppe fra 1993. Gruppene var demokratisk

⁷⁸ NFR (2000) CICERO - En evaluering. Utvalget bestod av anerkjente forskere fra et bredt spekter av institusjoner i Sverige og Norge, samt en rådgiver fra miljødepartementet.

⁷⁹ Samtale m KAH 16.4.04.

⁸⁰ Samtale m forskningsleder Jan S. Fuglestedt 24.6.04

⁸¹ Samtale m KAH 16.4.04.

oppbygd, stipendiaten kunne like gjerne som seniorforskeren bli ”gruppeleder”, en tittel som var beheftet med få byrder eller rettigheter⁸². For å gi aktiviteten ved senteret retning og profil ble det i 1991 vedtatt at virksomheten skulle konsentreres innenfor tre tverrfaglige satsningstemaer, nemlig 1) kostnadseffektivitet, energipolitiske og fordelingsmessige virkninger av ulike avtaler og tiltak, 2) internasjonale institusjoner og forhandlingsprosesser og 3) modellering av antropogene endringer i atmosfæren som grunnlag for politiske beslutninger (Årsrapport 1992). Disse programmene markerte senterets profil både internt og overfor andre. Det ble imidlertid tidlig klart at faggruppene stod svært langt fra hverandre, ikke bare tematisk og metodisk, men også rent språklig. Det var vanskelig å forstå hva andre fagfolk drev med og rent faktisk snakket om⁸³. Dermed gikk samarbeidet trått.

Resultatene av Wisted og Mathisens undersøkelse fra 1994 kan tjene som illustrasjon. Senterforskerne ga uttrykk for at det *var* et gryende tverrfaglig samarbeid, som ble gradvis bedre, enda det ikke fungerte optimalt, og flere sider ved forskernes situasjon ble trukket frem. Forskerne definerte seg og andre i stor grad etter faglig bakgrunn. Styrke i eget fag ble regnet som en forutsetning for tverrfaglighet, og denne måtte vedlikeholdes. Men dette førte igjen til et ”disiplinært trykk”, en opplevelse av viktigheten av å tilpasse seg disiplinens normer med hensyn til hva som er gode spørsmål og tilnærminger (Mathisen 1995).

Kontakten mellom forskerne internt bar preg av å være et faglig diskusjonsforum. Balanse mellom faggrupper ble fremhevet som viktig, og sårbar. Sentertilhørigheten gjorde at man hadde ”andre fags synsvinkler i bakhodet”, uttrykte en av informantene (Wisted og Mathisen 1995: 38). En målsetting for forskerne var mer systematisk sammenkobling av perspektiver gjennom, såkalte ”integreerte klimamodeller”. Disse var imidlertid ikke på plass enda. Naturvitere og økonomer kommuniserte bedre seg i mellom, statsvitere mindre godt med begge. Dette ble delvis forklart med faglig selvtilit: Naturvitere og økonomer kunne lettere flytte fokus fra grunnlagsproblemer til problemløsning (s. st.). En alternativ forklaring kunne være bruken av matematikk som ”felles språk” for naturvitenskaper og økonomi. Matematikken holdt for øvrig

⁸² Samtale m KAH 16.4.04.

⁸³ Samtale m JSF 24.6.04.

naturvitergruppen sammen, som jo etter hvert også var tverrfaglig: både geofysikere og kjemikere arbeidet der. Disse hadde en rekke felles kurs fra studietiden på Mat.nat, for eksempel, som ga felles holdepunkter⁸⁴.

Alt i alt fremsto senterets interne forskerfellesskap som flerfaglig og lite integrasjonspreget. Selv om det aldri hadde vært meningen at forskergruppene skulle være bestemmende for hvem den enkelte skulle samarbeide med internt, var det enighet om at en mer aktiv holdning måtte til om samarbeidet skulle bli bedre⁸⁵. Faggruppene ble erstattet med programmer i 1998, etter at Knut Alfsen var på plass som direktør. P1 var et program bestående av både naturvitere og samfunnsvitere, mens P2 var en samfunnsvitergruppe med dominert av økonomer med noen statsvitere (Annual report 1998). De skilte seg fra hverandre med hensyn til hva som var fokus for forskningen. Mens P1 hadde klimaendringer og klimapolitikk som fokus var P2 innrettet mot analyser av kostnadseffektivitet, noe som i stor grad tilsvarte to av de opprinnelige programområdene. Samordning av forskerprogrammene ble imidlertid ikke senterleders oppgave. Det ble ansatt forskningsledere med seniorforskerstatus for hvert av programmene skulle fremme samarbeidet og fokuseringen i og mellom gruppene. Disse ble kjemikeren Jan S. Fuglestvedt (P1) og Økonomen Asbjørn Torvanger (P2) Arbeidet dreide seg om å utvikle og tilrettelegge for samarbeid, inspirere og skaffe oversikt over det som ble gjort innenfor programmene og støtte og fremme dette arbeidet i møte med senterets ledelse, og eksterne samarbeidspartnere og oppdragsgivere⁸⁶.

Organiseringen av CICERO fikk dermed et helt annet forløp enn ved BiO. Innledningsvis var grupperingen funksjonell. Det tverrfaglige fokuset ble uttrykt gjennom tematiske forskningsområder. Prosjektene liknet matriser, hvor gruppetilhørighet ikke skulle ha betydning. Dette var *vekslende*, eller prosjektbaserte matriser (Mintzberg 1983:88), i motsetning til Bioteknologisenterets mer formaliserte og eksternt koblede variant. Dette arrangementet ga ikke de ønskede resultater for senteret, mye på grunn av de kommunikasjonsproblemene som forskerne hadde seg i mellom, som gjorde fagfeller til mer naturlige partnere også i de prosjektene som ble utarbeidet. Omorganiseringen til tverrfaglige programmer midt på nittitallet, medførte en tettere sammenveving av ansatte

⁸⁴ Samtale m JSF 24.6.04.

⁸⁵ Samtale m JSF 24.6.04.

⁸⁶ Samtale m JSF 24.6.04.

på tvers. CICERO gjenoppfant skillet mellom faglig og administrativ ledelse på et lavere nivå, med innføringen av forskningsledere, til å håndtere de store informasjonsstrømmene som slik organisering krever, såkalte *integrasjonsledere* (s.st, s. 91). Dette var et kostnadskrevende, men nødvendig, grep. Samarbeidet mellom ledelsesnivåene gikk lettere når samtlige posisjoner inngikk i enheten. Sammenlignet med BiO befant den strategiske kjernen seg mye nærmere de operative prosessene.

De store tradisjonsforskjellene og det tematiske spriket forskerne imellom gjorde det nødvendig å finne sammen på et tidlig stadium i undersøkelsesprosessen. Ulike arrangementer gjorde slik samhandling mulig. Felles lunsj skapte en sosial ramme for senterforskerne og de øvrige ansatte. Disse samlingene ble et naturlig utgangspunkt for *lunsjseminarer*, der hvor forskere kunne legge frem egen forskning eller presentere prosjektforslag. Utfordringen ved slike seminarer var å greie å snakke til et bredere publikum enn faggruppen, og det å *lære om andre fagområder og å kunne kommunisere innsikter* til et bredere fagfellesskap var noe som individer tilegnet seg som en mellommenneskelig læringsprosess (Wadel 2001). Senteret måtte være ramme for et åpent og inkluderende miljø, hvor tillit var opparbeidet, og hvor det var lov å stille seg uforstående til hva andre fagfolk drev med⁸⁷. Resultatet av slik uformell kontakt kunne så bli *prosjektutvikling* i mindre grupper, en mer fokusert form for samhandling hvor prosjektsøknader kunne utformes og en felles plattform for samarbeidet kunne opparbeides⁸⁸.

En viktig målsetning for CICERO ble å kunne presentere genuint tverrfaglige publikasjoner, samskrevne av forskere med ulik fagbakgrunn. Dette var svært problematisk i starten, ikke bare på grunn av det vanskelige samarbeidet, men også fordi det eksisterte få tidsskrifter som tok inn slike publikasjoner (Mathisen 1995). Dette bedret seg i løpet av nittitallet, med fremveksten av flere tidsskrifter som hadde det tverrfaglige som forutsetning⁸⁹. Det vokste med andre ord frem et trans- eller i hvert fall tverrfaglig forskningsfellesskap rundt det menneskeskapte klimaproblemet i den samme perioden som forskerne strevde med å finne fellesnevnerne.

⁸⁷ Samtale m KAH 16.4.04, JSF 24.6.04.

⁸⁸ Samtale m JSF 24.6.04.

⁸⁹ Samtale m JSF 24.6.04.

Informasjonsarbeidet ga den tverrfaglige profilen et viktig løft på samarbeidssiden. Hvem kunne kvalitetskontrollere en type tverrfaglighet i senterets bredde, når de vitenskapelige arenaene for denne typen bredestudier var så lite utviklet? I arbeidet med å skrive artikler og ytringer kunne senterets ansatte etter hvert trekke på et tverrfaglig fellesskap i arbeidet med å tolke forskningsresultater utenfor eget fagområde, og utvikle relevante innsikter basert på kilder fra et større fagområde. Å følge opp senterets tverrfaglige profil og sammenholde resultater fra ulike fagfelt og gi dem en språkdrakt som gjorde dem forståelige for politikere og opinion ga grobunn for et internt samarbeid. Forskere søkte sammen for å kvalitetssikre sitt eget informasjonsarbeid⁹⁰. Fremveksten av en egen informasjonsavdeling medførte ikke noe brudd med denne prosessen, å skrive i *CICERONE* forble langt på vei en faglig oppgave for senterets ansatte.

Gjennom tett uformell kontakt og økende samarbeid på tvers innarbeidet senteret en sterkere vekt på *gjensidig tilpasning* som samordningsmekanisme (Mintzberg 1983: 4). Ved slik samordning samarbeider organisasjonsmedlemmer om gjennomføringen av organisasjonens arbeidsoppgaver, en vanlig post- akademisk arbeidsmåte drevet frem av det som kan kalles ”kollektivisering” av vitenskapelige problemstillinger (Ziman 2000:80-81). Måten senteret brukte gjensidig tilpasning som en måte å drive tverrfaglig på minner om måten såkalte innovative organisasjonsformer arbeider på (Mintzberg 1991). Samarbeid mellom profesjonelle er regnet som en meget god problemløsnings- og innovasjonsmetode, i dette tilfellet knyttet til forskning og formidling. Men problemet med arbeidsformen, i og med at den har et demokratisk og utforskende preg, er at de ofte er meget tids- og ressurskrevende. Mange ”gode forsøk” ender som lite produktive, i tillegg til at en på mange måter trår ukjent land i slikt samarbeid (Mintzberg 1983:278).

Forskningsleder Jan S. Fuglestad oppsummerer det menneskelige aspektet samarbeidet har vist seg å få:

JF: Tverrfaglighet tar tid. Og det krever en ganske stabil stab, hvis folk bare går inn og ut her så vil det jo aldri utvikles noe tverrfaglig samarbeid.

J: Der har vel Cicero vært ganske heldig?

JF: Vi har hatt en veldig stabil stab ja. (...) det tar så lang tid før personene forstår hva de andre fagene snakker om, hvis de da bare slutter når de begynner å forstå det så har jo veldig

⁹⁰ Samtale m KAH 16.4.04, JSF 24.6.04.

mye gått tapt. Det er ikke noe som de lett kan legge igjen på pulten til nestemann. Det tar lang tid for den enkelte. En investering.

Produktiviteten gikk ned i perioden fra 1998 til 2000 på grunn av personellmessig frafall, dette bedret seg etter hvert som nye grupper var på plass⁹¹. Senteret ble sårbart gjennom denne spesialiseringen, fordi den unike, uformelle kompetansen som ble opparbeidet på denne måten ble svekket hver gang en vitenskapelig ansatt sluttet ved senteret. Så individavhengig ble den.

Tverrfagligheten ved CICERO måtte imidlertid kontinuerlig balanseres mot andre hensyn, det være seg administrative så vel som faglige. Administrativt var det viktig å ha en grupperingsform som ga mest mening i forhold til programmer og midler. Faglig var det viktig å ta vare på forskernes fagbakgrunn også, det være seg gjennom kollokvier eller kontakt med universitetsmiljøene⁹². En viktig fare med slike brede programmer, som kontinuerlig måtte holdes i sjakk, var fragmentering⁹³, at orienteringen til forskerne som deltok ble så ulik at det vanskeliggjorde felles retning på arbeidet. Slik fragmentering var en større trussel for CICERO- miljøet enn BiO på grunn av at den store faglige bredden omfattet kulturforskjeller så vel som temaforskjeller. I tillegg var CICERO avhengig av å nyttiggjøre seg tverrfagligheten på grunn av mandatet og konkurransesituasjonen med tunge enfaglige miljøer. Slike problemer la likevel klare begrensninger på muligheten og ønskeligheten av faglig integrering ved senteret.

Ved senteret ble en etter hvert opptatt av at det utfordrende i tverrvitenskapelige arbeidet som forskerne bedrev var undervurdert og lite verdsatt, av både politikere og forskningsråd. Dette fikk Jan S. Fuglestedt og P1 – kollega Kristin Aunan til å skrive en artikkel i bladet 'Forskningspolitikk'⁹⁴ Her stilte de spørsmål ved hvorfor tverrfaglighet var nødvendig innenfor miljøforskningen. Det var ikke et mål i seg selv, men et "middel til å gi bedre og mer utfyllende svar på komplekse problemstillinger". Særlig var det et viktig element i politiske beslutningsprosesser, ikke som erstatning for politikeres vurderinger, men som bidrag "til et sterkere beslutningsgrunnlag". De opplevde at tverrfaglighet ble et hult honnørord i forskningspolitiske kretser, som ikke ble fulgt i

⁹¹ Samtale m KAH 16.4.04.

⁹² Samtale m KAH 16.4.04, JSF 24.6.04.

⁹³ Strategiplanen 2003- 2007.

⁹⁴ Aunan, Kristin og Jan S. Fuglestedt (1999): "'Tverrfarlige' forbindelser". *Forskningspolitikk*, nr. 3.

praksis med penger og ressurser. En ”enfaglig tankegang” preget programkomiteene og det var manglende kontakt mellom naturvitenskapelige og samfunnsvitenskapelige programmer. Departementene hadde etter deres mening ikke den nødvendige langsiktigheten som måtte til for å understøtte et slikt fellesskap. Forfatterne konkluderte med at ”gode tverrfaglige miljøer, enten de er samlokalisert eller ikke, trenger tid på å utvikles”, og at det dreier seg om en krevende og kostbar prosess. Dette, mente de, var en klar forskningsstrategisk utfordring (s.st.).

Det tverrfaglige samarbeidet ble altså bedre over tid, som en mellommenneskelig læringsprosess, støttet opp av en forholdsvis stabil arbeidsstokk og et godt uformelt miljø, kombinert med informasjonsvirksomheten. Både begrepsnyvinninger og relevante resultater kom ut av slikt samarbeid selv om de integrerte klimamodellene lot vente på seg (NFR 2000). Selv om senteret søkte å legge opp til samarbeid måtte det hele tiden skje i kombinasjon med den standardisering av ferdigheter, og balanseres mot de avveininger som det å sikre kontakten med basisfagene krevde. Dette var tydelig i rekrutteringsprosessen, hvor det å ha faglig trygghet var et viktig krav. Ambisjonen og motivasjonen var likevel klar, i følge Kjell Arne Hagen:

Det er jo vårt konkurransefortrinn å jobbe på tvers. Så dette må bare understrekes hele tiden at det er sånn en jobber. Glem hvor du hører hjemme, finn de du vil jobbe sammen med... Når du jobber, jobber du i stor grad på tvers. (...) Nei, får ikke vi til dette, så er det ingen som får det til, for å si det sånn.

4.3 Senter for Ibsen- studier: Støtte og kompetanse.

Ibsen- senterets første driftsår var 1993. I tillegg til daglig leder Astrid Sæther og en bibliotekar, var det fra starten av to hovedfagsstipendiater ved senteret. Dette var studenter ansatt for å arbeide som assistenter ved siden av å skrive hovedoppgave⁹⁵ Flere bibliotekarer var ansatt på timebasis de første årene. Senteret fikk en toerstilling allerede i 1994, men den ønskede professor, Asbjørn Aarseth fra Universitetet i Bergen, kunne ikke tiltre før i 1996. I 2001 overtok Atle Kittang, også fra UiB, denne posisjonen. Begge

⁹⁵ Årsrapport 1993. Ordningen med slike stipendordninger for hovedfagsstudenter falt for øvrig bort fra midten av nittitallet.

disse var litteraturvitere. I 1997 ble også Vigdis Ystads stilling ved INL midlertidig overført til senteret som leder for Henrik Ibsens skrifter, et prosjekt som i dag involverer 50 personer totalt inkludert styrings-, redaksjons-, og kommentarfunksjoner, og et titalls stillinger⁹⁶. Prosjektet ble administrativt knyttet til senteret. Et stadig økende antall gjesteforskere fra ulike land, samt noen få hovedfagsstudenter og stipendiater var tilknyttet enheten i kortere eller lengre perioder. Senteret fikk faglig leder, Knut Brynhildsvoll, knyttet til et professorat i 2000. Han kom fra stillingen som professor i nordisk ved Universitetet i Köln. Samme år flyttet senteret ut av Nasjonalbibliotekets lokaler og over til den gamle Observatoriebygningen. Den administrative staben omfattet i 2002 3 personer, og antallet bibliotekarer var nå 2.

4.3.1 Flerinstitusjonelt samarbeid.

Det historisk- filosofiske fakultet var senterets hovedfinansieringskilde og administrative forankringspunkt. Det meste av lønns- og driftsmidler kom derfra, svært begrensede midler i første omgang. KULT – programmet for kultur- og tradisjonsformidlende forskning – ble avviklet samme år som Senter for Ibsen- studier ble opprettet. NAVF hadde heller ikke i utgangspunktet vært overbegeistret for tanken om et slikt senter. Det fantes ingen fondsmidler som kunne brukes til å initiere egne prosjekter⁹⁷. Det var de første årene en del skuffelse over de betingelsene senteret fikk av fakultetet, både på senteret og i senterets styre⁹⁸.

Tilknytningsformen innebar at det på mange måter var en enhet på linje med de øvrige instituttene på fakultetet. De ansatte hadde egne stillinger, utskilt fra instituttene. Dette var det eneste senteret hvor de formelle bindingene mellom senteret og instituttene på personalsiden nærmest var ikke- eksisterende. Leder for Utgaveprosjektet, Vigdis Ystad, med sitt professorat ved INL, og Professor II- stillingene med forankring ved UiB, ble unntak. Det ble ikke inngått noen formelle samarbeidsavtaler mellom senteret og instituttene gjennom perioden.

Organiseringen av styret ved senteret, med representanter fra de tre instituttene var ment å skulle fremme dette samarbeidet, i tråd med den tverrfaglige forutsetningen: “Det

⁹⁶ www.ibsen.uio.no/his/hjemmeside/presentasjon

⁹⁷ Samtale m VY 26.3.04.

⁹⁸ Samtale m AS 27.1.04.

er jo disse instituttene vi er pålagt å samarbeide med”⁹⁹. Men hva samarbeidet skulle bestå i ut over dette, var ikke klarlagt. Gjesteforskere og senere professorene knyttet til senteret hadde undervisnings og veiledningsansvar ved fakultetet i forbindelse med Ibsen- kurs på høyere grad (UiO 1997). Det ble tidlig fremmet forslag om at det skulle opprettes et studietilbud i Ibsen ved senteret, noe som ville måtte bli et samarbeidsprosjekt med instituttene, siden bare disse hadde sertifiseringsretter. Universitetsfagenes monopol på utstedelse av grader gjorde dette nødvendig. Fakultetet ville imidlertid ikke bevilge midler til senteret for å sette dette i gang, og de samarbeidende instituttene så seg heller ikke i stand til å bidra med lønns- eller driftsmidler til et slikt tiltak¹⁰⁰.

Problemet med å få til instituttsamarbeid kan tolkes på bakgrunn av de kompliserte ansvarsforholdene rundt senteret, med fakultetet som ansvarlig for både senteret og instituttene. De knappe ressursene ved fakultetet ville raskt føre til territorielle innvendinger. Det fantes ingen fond senteret kunne nytte til finansieringen av egne prosjekter. Den geografiske separasjonen fra universitetsinstituttene ga få treffpunkter for det uformelle samarbeidet i hverdagen¹⁰¹. Senteret knyttet imidlertid omfattende uformell kontakt med ulike fag- og forskningsmiljøer, og ble et ”sted å være”, og aktivt tilretteleggende i det Ibsen- nettverket som vokste frem utover i senterets virksomhetsperiode. Denne veien var det et godt samarbeid også med instituttene.

Senteret hadde også et samarbeidsansvar utover instituttene på fakultetet, primært med Universitetsbiblioteket, som for øvrig skiftet navn til Nasjonalbiblioteket i 1999, om utføringen av dokumentasjonsarbeidet. Samarbeidet var formalisert i en løs avtale mellom HF og biblioteket. De ansatte fikk lite å gå på når det gjaldt håndteringen av det konkrete samarbeidet og de utfordringene som meldte seg. Det bibliotekfaglige samarbeidet mellom dem ble vanskelig. De som faktisk skulle samarbeide, senterets ansatte og folk ved biblioteket, hadde veldig lite konkrete retningslinjer å gå ut fra når materialet skulle katalogiseres, noe som gjorde at arbeidet ble tidkrevende. En løs og lite konkret avtale mellom fakultetet og biblioteket skapte uklare ansvarsforhold og samarbeidsvansker. Bibliotekfaglige uenigheter om fremgangsmåten gjorde ikke saken

⁹⁹ Samtale m AS, 27.1.04.

¹⁰⁰ Samtale m AS, 27.1.04.

¹⁰¹ Samtale m AS 27.1.04.

lettere. Biblioteket hadde rettighetene til samlingen, og ønsket kontroll med katalogiseringen. Senteret brakte inn andre standarder, basert på tilgjengelighet for forskere og interesserte, og la dermed føringer på dette arbeidet som ikke alltid harmonerte med bibliotekets¹⁰². Den flerinstitusjonelle delen av dokumentasjonssamarbeidet tok dermed tid.

Det foregikk også et samarbeid med Humanistisk datasenter ved Universitetet i Bergen, som hadde opparbeidet seg en betydelig kompetanse i forbindelse med oppretting av en Grieg- database, dette fikk betydning for utformingen av Senterets databaser¹⁰³.

Andre utadrettede oppgaver sto også i kø, særlig gjaldt dette de aktivitetene som har blitt sortert under ”formidling” i senterets egenrapportering. Senteret ble lansert med pressemelding, og ganske raskt begynte henvendelsene å komme inn til senteret. Å betjene disse, skriftlig og muntlig, tok mye tid (Årsrapport 1993). Det dreide seg om henvendelser fra pressen i forbindelse med Ibsen- relaterte arrangementer eller - artikler. Teaterinstitusjoner ønsket assistanse og konsulenthjelp i forbindelse med Ibsen- oppsetninger. Slike forespørsler kom fra både inn- og utland. Også Utenrikstjenesten hadde et samarbeid med Ibsen- senteret, der både aspiranter og ansatte fikk opplæring i Ibsen. I tillegg ble det avholdt populærvitenskapelige foredrag. Astrid Sæther hadde sterk personlig interesse av denne aktiviteten¹⁰⁴, og understreket at den var vitenskapelig forsvarlig: ”En kan ikke drive formidling om Ibsen uten at en kan sin Ibsen” (UiO 1997). Senteret fikk raskt en posisjon som kilde i Ibsen- spørsmål, særlig i medie- og teatermiljøer.

Senteret hadde en aktiv, utadvendt profil også mot forskningsmiljøene, med seminarer og konferanser. Disse møtene var av svært ulikt slag, noen av dem var bredt anlagte tverrfaglige diskusjons- og dialogforum, mens andre kunne være mer fokusert på eksempelvis bibliotektekniske problemstillinger. Samarbeidet med instituttene, lite formalisert, dreide seg først og fremst om deltakelse ved seminarer¹⁰⁵. Andre deltakere var Ibsen- forskere fra andre universiteter, nasjonalt og internasjonalt. Senter for Høyere

¹⁰² Samtale m AS 27.1.04, UiO 1996:11,24.

¹⁰³ Samtale m AS 27.1.04.

¹⁰⁴ Samtale m AS 27.1.04

¹⁰⁵ Samtale m AS 27.1.04.

Studier hadde fra 1994 til 1996 et spesielt fokus på Ibsen, med Vigdis Ystad som koordinator, noe som bidro til høyere aktivitet på dette området med internasjonalt besøk og flere konferanser. Gjesteforskere og høyere grads studenter fra inn- og utland hadde opphold ved senteret, og ble en del av dette miljøet. Den svenske teaterprofessoren Egil Törnqvist var knyttet til senteret høsten 1993, det samme var litteraturviter Erik Østerud var på senteret i 94- 95. Det vokste langsomt frem et Ibsen- nettverk som del av det tverrfaglige forskerfellesskapet med Ibsen- studier som anliggende, med sentrum i hovedstaden. Samhandlingsfrekvensen mellom forskerne ble høyere.

Kollegiet nedsatte allerede i 1996 et utvalg som skulle vurdere Ibsen- senterets arbeid og institusjonelle plassering, samt komme med anbefalinger i forhold til en eventuell videreføring¹⁰⁶. Å vurdere hvordan tilknytningen hadde fungert var et av utvalgets viktigste oppgaver, i og med at fakultetstilknytningen hadde vært et stridstema ved opprettelsen. Erfaringene med fakultetstilknytningen, mente utvalget, hadde vært gjennomgående dårlige. Det ble pekt på at senteret havnet i *konkurranse* med instituttene på fakultetet om både ressurser og stillinger. Forholdet mellom senteret og fakultetet ble vurdert som dårlig. Samarbeidet med andre institusjoner, særlig biblioteket, ble også opplevd som skrantende.

Styret fikk hard kritikk for manglende strategisk ledelse av senteret, for at en ikke hadde tatt ”konsekvensene av manglende ressurser”, men isteden drev en ”etter måten ekspansiv virksomhet”.

En egen dynamikk i noe av virksomheten rundt IS synes også å ha satt styret på sidelinjen, slik at aktiviteter plutselig vedtas, uten at prosessen bak kan spores i styredokumentene (UiO 1997:19).

Det var særlig at en hadde valgt å fokusere på ”formidlingsarbeid” som falt utvalget tungt for brystet, i og med at de begrensede ressursene tilsa stram prioritering. Senteret hadde ikke fått en egen vitenskapelig profil, dette bidro til å undergrave legitimiteten til de øvrige oppgavene, særlig ”formidlingsarbeidet”, som ikke ble forskningsbasert. Dermed kunne senteret lett bli et rent servicesenter, noe ingen ville være tjent med (s.st, s.12). Utvalget anbefalte at senteret i neste planperiode ble lagt under Kollegiet, for å

¹⁰⁶ UiO 1997: ”Evaluering av Senter for Ibsen- studier”, s. 5. Utvalget besto av en litteraturviter fra UiO (Hans H. Skei), en forsker fra Kierkegaard- stiftelsen og en ansatt ved Nasjonalbiblioteket.

unnslippe de territorielle problemene. Stiftelsesform kunne også vurderes, eventuelt et ”felles eierskap mellom fakultetet og Nasjonalbiblioteket” (s.st, s.31-32).

Anbefalingene ble ikke tatt til følge. Fakultetsstyret og universitetsdirektøren (Tor Saglie), argumenterte for at virksomheten var ”enfakultær”, når det gjaldt fagene som var involvert, og at plasseringen var i tråd med UiOs vedtatte retningslinjer for senterorganisering. I tillegg hadde departementet en restriktiv praksis med hensyn til stiftelser¹⁰⁷. Det ble imidlertid gitt tilslutning til en styrking av samarbeidet mellom HF og Nasjonalbiblioteket, gjennom at biblioteket fikk styrerepresentasjon og dermed et visst medansvar for virksomheten.

Utvalgets konklusjoner kan med letthet tolkes dit hen at ”alt” ville være bedre for senteret enn fakultetstilknytning. Hvorfor ble ikke da tilknytningsformen endret, eller i det minste gjort til gjenstand for en mer grundig diskusjon? Etter min mening er det tre grunner. For det første var forslagene til endring i organisasjonsmodell svakt begrunnet. Ikke på noe sted i rapporten ble det vist til erfaringer eller fremført resonnementer som kunne vise hvordan en alternativ modell ville kunne løse de problemene det ble pekt på¹⁰⁸. Kollegiet hadde ikke hadde foreslått flere midler til senteret enn det som hadde kommet fra fakultetet, ble det fremhevet. For det andre hadde den formaliserte senterpolitikken nok redusert handlingsrommet i dette spørsmålet. Kun tverrfakultære tiltak skulle i utgangspunktet vurderes for Kollegietilknytning.

For det tredje ble deler av evalueringsrapporten opplevd som usaklig av de ansatte ved senteret, gitt de ressursmessige og bibliotekfaglige problemene. Utvalget baserte sine vurderinger på 3 års reell drift, faktisk to år mindre enn det som var forutsatt som mandatets ”første fase”. Kritikken av senterstyret ble oppfattet som uklar og tendensiøs, og utløste formelle tilsvarende fra daværende styreformann, professor Otto Hageberg (INL), og daglig leder Astrid Sæther. Kritikken ble nok sett på som mer personrettet enn rettet mot betingelsene styret hadde fått. Også metodisk var det innvendinger. Astrid Sæther kommenterte i svarbrev til kollegiet i forbindelse med behandlingen av innstillingen at ”det hadde (...) vært en fordel om de ulike aktørers ståsted og faglige posisjoner hadde

¹⁰⁷ Framleggsnotat fra Universitetsdirektøren: ” Evaluering av Senter for Ibsen- studier”, 15.9.97

¹⁰⁸ Brev fra Astrid Sæther til Fakultetsstyremøte, 3/97.

kommet fram i rapportens kartlegging...” At så ikke ble gjort ”... skapte en ubehagelig undertone i rapporten ...” (Brev til Fakultetsstyremøte 3/1997).

Senteret ble vedtatt videreført for en ny femårsperiode, med nytt overordnet mandat. Nå var formidling lagt inn ved siden av forskning og dokumentasjon. Kollegiet forutsatte at særlig forsknings- og dokumentasjonsvirksomheten skulle styrkes i årene som fulgte¹⁰⁹. Formidlingsarbeidet ble erkjent som verdifullt, og Kollegiet vedtok at Sæthers stilling skulle omdefineres til ”formidlingsleder” så snart ny senterleder var utpekt.

4.3.2 Et kompetansesenter med forskningsambisjoner.

Den interne organiseringen av Ibsen- senteret de første årene var svært enkel. Den oppgaven som krevde mest tid og ressurser ved senteret var dokumentasjonsarbeidet, utført i samarbeid mellom daglig leder og bibliotekar, som individuelt ekspertsamarbeid. To bibliotekarer ved nasjonalbiblioteket deltok også, i tillegg til bibliotekarstudenter (Årsrapport 1993). Det store prosjektet de skulle i gang med var ”den internasjonale Ibsen- bibliografien”, en katalogisering av all Ibsen- litteratur, samtlige utgaver og oversettelser. Dokumentasjonsarbeidet var et samarbeid mellom bibliotekarer og litteraturvitere. De ansatte forholdt seg til hverandre som individuelle eksperter, i tillegg til sine respektive faggrupper, i senterstyret og i Universitetsbiblioteket. Andre prosjekter, som manuskriptprosjektet, kom til etter hvert.

”IKT- revolusjonen” inntraff omtrent samtidig som innsamlingen av materialet var kommet i gang, og betydde mye for den formen dokumentasjonsarbeidet fikk. På den ene siden ble det mye prøving og feiling rundt den nye teknologien. Senteret fikk blant annet midler fra Kulturrådet til å utgi en billedsamling på CD- rom. Denne ble nærmest ubrukelig, fordi den ble utformet før teknologien var standardisert. På den andre siden så en store muligheter når det gjaldt geografisk spredning og anvendbarhet¹¹⁰. Digitaliseringsarbeidet kunne imidlertid ikke erstatte den viktige prosessen med å gå i biblioteket, ” ha bøkene for hånden”¹¹¹. Arbeidet ble en litteraturfaglig og bibliotekfaglig utfordring.

¹⁰⁹ Langtidsplan 1999- 2003.

¹¹⁰ Samtale m AS 27.1.94.

¹¹¹ Samtale m AS 27.1.94.

Den første tiden gikk det med mye tid til problemløsning og diskusjoner. Den tverrinstitusjonelle konteksten kombinert med behovet for å se flere faggruppers behov i sammenheng krevde smidighet, diplomati og evne til å arbeide på tvers av vante skillelinjer. Dokumentasjonsarbeidet ble samordnet gjennom gjensidig tilpasning, ikke et forskersamarbeid som ved CICERO, men et ekspertsamarbeid, hvor styring og arbeid ble ett (Mintzberg 1983: 257). Særlig i den innledende fasen tok det tid å finne velfungerende løsninger. Dette er i tråd med erfaringer fra organisasjonslitteraturen (s.st, s. 277). Arbeidet ble i tillegg vanskeliggjort av at senteret skulle operere mellom to profesjonelle organisasjoner, et universitetsfakultet og et bibliotek, store og komplekse organisasjoner som bare meget langsomt kunne fornye etablerte arbeidsmåter. Etter hvert som arbeidet skred frem la kruttrøyken seg, og arbeidet ble mer rutinepreget, knyttet til oppdatering og vedlikehold. Den innovative strukturen stabiliserte seg (s.st, s. 272). Senteret hadde da fått en posisjon som forvalter av Ibsen- samlingen. Dette førte til en overgang til individuell autonomi som samordningsmekanisme, med et service- innslag overfor senterets brukere: Forskere, studenter og allmennheten. Da Ibsen- bibliografien var ferdig utformet overtok senterets sjefbibliotekar ansvaret for oppdateringen.

Bemannings- og ressursituasjonen tillot ikke egen forskning de første årene. De øvrige oppgavene tok for mye tid, men noe forskningsrelatert arbeid ble det likevel rom for. Senteret tok over redaksjonsansvaret for utgivelsen av tidsskriftet *Contemporary Approaches to Ibsen* i 1996, et tidsskrift for Ibsen- forskning. Dette skiftet navn til *Ibsen-studies* i 2001. Tidsskriftet henvendte seg både til Ibsen- forskere og den interesserte allmenhet, og var tverrfaglig ”in nature”, som synopsisen fremhever¹¹². Skriftserien *Acta Ibseniana*, skulle ta opp brede tverrfaglige temaer i forbindelse med konferanser, og kom ut med første nummer i 2001. Å utgi tidsskrift kan karakteriseres som en spesialisert støttefunksjon for det tverrfaglige forskerfellesskapet med Ibsen som anliggende, en svært viktig oppgave for at den interne offentligheten rundt et tema skal kunne fungere. Dette kan karakteriseres som en ekspertfunksjon, men redaksjonsarbeidet kan også knyttes til den faglige institusjonsforvaltningen av det større forskerfellesskapet, hvor Ibsen- senterets forskere inngikk som individer.

¹¹² <http://www.tandf.co.uk/journals/titles/15021866.asp>

Et viktig tilleggsformål ved en del forskerseminarene var å bruke dem som grunnlag for å skrive prosjektskisser til søknader til NAVF. Det var i en slik forbindelse at ideen om en ny og forbedret vitenskapelig utgave av Ibsens skrifter ble konkretisert¹¹³. Med dokumentasjonsarbeidet godt i gang, ble mulighetene synliggjort for forskningsstrategene. Prosjektet fikk støtte fra Forskningsrådet fra 1998, og mottok tilleggsfinansiering fra Universitetene i Oslo og Bergen, Høgskolen i Sør-Trøndelag og Nasjonalbiblioteket¹¹⁴. Vigdis Ystad ble frikjøpt fra INL i fra 1997 for å ta fatt på arbeidet med utgaveprosjektet. Mye av det edisjonsfilosofiske grunnarbeidet med å utforme retningslinjer for føringen og kommenteringen, måtte gjøres ferdig før arbeidet med tekstene begynte. Senteret det administrative ansvar for forvaltningen av prosjektstillinger og drift. Studenter og assistenter ansatt i prosjektet kom hovedsakelig fra kursene i edisjonsfilologi avholdt av Vigdis Ystad ved UiO¹¹⁵.

Forskningen ved senteret var hovedsakelig individuell, og ikke underlagt noen videre samordning. Dette er med andre ord den tradisjonelle arbeidsformen i akademiske grunnenheter, bortsett fra at forskerne involvert i senteret hadde institusjonell tilhørighet andre steder. Også utgaveprosjektet forble faglig løsrevet fra senteret, med eget styre. I 2002 begynte senteret å arrangere interne seminarer som et tilbud til studenter og forskere om et forum for å diskutere egne erfaringer eller tilnærminger til Ibsen. Dette kan tolkes som et forsøk på sterkere integrering av miljøet og forskningen ved senteret.

I evalueringsrapporten ble behovet for en sterkere faglig ledelse av senteret vektlagt, som ledd i å skaffe senteret en tydeligere profil som forskningssenter. Det ble imidlertid advart mot å la utgaveprosjektet danne kjernen i Ibsen-senteret, da dette prosjektet hadde en for avgrenset vitenskapelig profil. Isteden burde en satse på en mer tverrfaglig tilnærming. Komiteen foreslo å styrke forskningsaktiviteten og – profilen ved senteret gjennom å opprette et professorat, som kunne prege senteret faglig (UiO 1997:29).

Forslaget om faglig leder ble tatt til følge, men Knut Brynhildsvoll var altså ikke på plass før i 2000, samtidig som senteret flyttet over i Observatoriet. Ved åpningen av senteret falt det for øvrig fra talerstolen en del harde ord om måten senteret var blitt

¹¹³ Samtale m AS 27.1.04. Ideen ble første gang diskutert på en internasjonal konferanse i 1993. Vigdis Ystad hevder hun lanserte ideen om en slik utgave allerede på 70-tallet, men på denne tiden opplevde hun at dette forslaget nærmest ble feid til side (samtale 26.3.04).

¹¹⁴ www.ibsen.uio.no/his

¹¹⁵ Samtale m VY 26.3.04

behandlet på av Universitetet sentralt. En hadde følt seg både uønsket og mer bevisst motarbeidet av krefter i Universitetsmiljøet. Uttalelsene var såpass skarpe at mediene fattet interesse, og Astrid Sæther og Vigdis Ystad ble kalt inn til møte med Rektor Kaare Norum kort tid etter. Det gikk i etterkant av møtet ut en pressemelding hvor det ble forsikret om at alle parter var enige om viktigheten av et oppegående Ibsen- senter, referert i Aftenposten¹¹⁶.

Ved Brynhildsvolls tiltredelse trådte Astrid Sæther over i rolle som ”formidlingsleder”, det vil si at hun skulle fokusere på de oppgavene som var knyttet til det utadvendte arbeidet. Brynhildsvoll tok også over de administrative lederoppgavene, som ble flere etter hvert som senteret og virksomhetsområdet vokste i størrelse. Lederstillingen fikk mer til felles med en administrativ enn en faglig lederstilling, i hvert fall til å begynne med¹¹⁷. Men i 2001 kom senterets første forskningsprosjekt i gang, om utenlandsk Ibsen- resepsjon, med støtte fra NFR. Planleggingen av dette prosjektet fant sted i forbindelse med møter i Norge og ute, hvor prosjektet og mulige innfallsvinkler ble drøftet. Prosjektet viste seg å være så omfattende at en begrenset seg til en svensk Ibsen- resepsjon, planlagt utkommet i forbindelse med hundreårs- jubileet for unionsoppløsningen med Sverige i 2005. I møtet med internasjonale Ibsen- forskere på Lysebu ble behovet for å ”styrke de tverrfaglige og multimediale andelene i prosjektet”¹¹⁸ påpekt. Ibsen- fellesskapet virket altså i epistemisk bevegelse mot større grad av tverrfaglig deltakelse. Dette var også Vigdis Ystads mening, at andre faggrupper i sterkere grad var på vei inn i Ibsen- forskningen. Forskningsplanleggingen ble hovedsakelig et nettverksarbeid, utformet for å få nettverksdeltakere i Norge og Sverige til å lage egne bidrag til en bok, som skal redigeres ved Senteret. Prosjektet viser en viktig forskjell mellom Ibsen- senteret og de andre sentrene – i og med senterets manglende forskningsressurser måtte senteret aktivere forskere i andre miljøer til egne prosjekter.

¹¹⁶ ”Norum vil legge Ibsen bak seg”. Aftenposten 23.11.2000.

¹¹⁷ Årsrapport 2002, årsplan 2003.

¹¹⁸ Årsrapport 2002.

5. Sammensatte sluttprodukter.

I foregående kapittel så jeg på institusjonsforvaltningen ved hvert enkelt av sentrene i perioden fra deres opprettelse og frem til og med 2002. Organiseringen ble på flere måter motsetningsfylt, både i forhold til andre aktører og internt. Forholdet til og orienteringen mot eksterne brukere var ikke uten videre forenlig med sentrenes faglige oppdrag, ressurs- eller legitimitetsmessig. Tverrfaglighet på sin side hadde forskjellig betydning og betingelser ved de tre sentrene. Særlig var betydningen av samarbeid varierende, og støtte mot tradisjonelle former for akademisk selvstyring.

I dette kapitlet skal jeg forsøke å dokumentere hva hvert enkelt senter har oppnådd, gjennom en analytisk- systematisk kartlegging av de sluttprodukter hvert enkelt senter har stått for i tidsrommet som inngår i min undersøkelse: forskning, utdanning, formidling og ekspertvirksomhet. *Hvilken kunnskapsproduksjon har disse enhetene frembrakt fra deres opprettelse og frem til og med 2002? Kan utfordringer knyttet til tverrfaglighet og brukerorientering spores i disse?* Målet er verken en fullstendig eller detaljert kartlegging, snarere en beskrivelse av sentrenes produksjon basert på typologien, sentrenes egenrapportering, og vurderinger, egne og andres, som kan kaste lys over de erfaringene som hittil har fremkommet. For å få et bedre bilde av brukerorienteringens betydning, undersøker jeg i tillegg finansieringen av sentrene mer detaljert.

5.1 Bioteknologisenteret: *Forskning først og fremst*

BiO hadde et formål og et mandat som dekket alle de fire læreprosessene, med en vektlegging av næringslivsretting kanskje særlig innenfor ekspertvirksomhet. I praksis kom imidlertid de basalvitenskapelige aktivitetene til å stå i fokus, da særlig forskning og undervisning. I forrige kapittel pekte jeg på flere mulige årsaker til dette, som for eksempel gruppeledernes personlige interesser og faglige legitimitetsspørsmål, kombinert med strukturelle problemer med lite bioteknologisk industri og manglende tilrettelegging. Det tverrfaglige samarbeidet hadde vært betraktet som lite utviklet, på grunn av forskergruppens autonomi og de tematiske forskjellene mellom gruppene. Kan de konkrete sluttproduktene og vurderingen av dem kaste lys over disse observasjonene?

5.1.1 Et forskningscenter.

I perioden fra 1991 til 1998 publiserte medarbeidere ved Bioteknologisenteret i alt 367 vitenskapelige artikler i velrenommerte tidsskrifter¹¹⁹. Dette tilsvarer i gjennomsnitt 45 artikler årlig. I forbindelse med nedbyggingen har dette tallet blitt noe lavere, 29 artikler i 2002 (Annual report 2002). 4 av 5 publikasjoner har vært basert på samskriving, enten som resultat av et internt laboratoriearbeid eller av et eksternt samarbeid med ulike samarbeidspartnere nasjonalt og internasjonalt. Det eksterne samarbeidet har foregått mellom gruppeledere, i noen tilfeller med hjelp av en seniorforsker, og forskerkolleger ved andre universitetsmiljøer, sykehusmiljøer og private laboratorier. De artiklene som ble skrevet som et samarbeid mellom forskere var fra Kolstø- og Prydz- gruppen. De hadde et større samarbeidsprosjekt, "Molecular biology of tissue factor" som engasjerte forskere fra begge gruppene, samt en stipendiat som hadde plass på begge grupper.

Tabell 1. *Publiseringssamarbeid, vitenskapelige artikler, ved BiO, tre utvalgte årstall. Antall artikler. Eksternt forskersamarbeid. Internt laboratoriesamarbeid, herav samarbeid på tvers av grupper i parentes. Tallene omfatter om lag 80 % av samlet forskningsproduksjon disse årene. (Annual report 1991, 1996 og 2002).*

	1991	1996	2002
Eksternt samarbeid	24	23	17
Internt samarbeid	21 (4)	18 (5)	12

Publikasjonsproduksjonen understreker inntrykket fra forrige kapittel om laboratorielederes sentrale stilling, i tråd med erfaringer fra internasjonale studier (Knorr-Cetina 1999:kap.9). Det ser ut til å ha vært noen grad av samsvar mellom intern og eksternt publiseringsaktivitet. Gruppeledernes status som samarbeidspartnere var muligens avhengig av en laboratoriegruppe av en viss størrelse.

Forskningsproduksjonen har vært en av grunnpilarene i senterets virksomhet siden starten. Evalueringsutvalget fra 1995 poengterte at gruppene lokalisert ved BiO hadde hatt en "spesielt god utvikling, og sannsynligvis... dratt stor nytte av nærheten mellom gruppene i en og samme bygning..." (s.4). SAGs konklusjoner med hensyn til senterets

¹¹⁹ BiO Evaluation Report 1994- 1998, s. 2.

forskning har jevnt over vært fordelaktige: ”BiO is a successful and important resource for biomedical research in Norway (SAG 1999:2)”. Også i den nasjonale evalueringen av biologiske fagområder ble senterets forskning vurdert som av høy kvalitet¹²⁰.

Konferanse- og seminarvirksomheten ble likeledes fremhevet som betydningsfull og noe som utløste god omtale for senteret (SAG report 1999). I denne sammenhengen må det nevnes at Hans Prydz ble utnevnt til ridder av St. Olavs orden i 2001, for sin innsats for bioteknologi, som forsker og leder for senteret (Uniforum 5.6.2001).

Samarbeid mellom gruppene ble, med noen få unntak, i liten grad synlig på publikasjonsnivået. I de tilfeller dette skjedde, var samarbeidet neppe noe som voldt store problemer på grunn av de mange felles forutsetningene som senterets personell delte. BiOs tverrfaglige sammensetning kan dermed vanskelig spores i senterets publiseringsmønstre. En innholdsanalyse av publikasjonene ville kanskje ha gitt andre resultater, men i og med erfaringene fra forrige kapittel synes tolkningen å reflektere de faktiske forhold. Fra flere hold ble det antydnet at flere av gruppenes orienteringer var for brede både internt og gruppene imellom, noe som kunne bli et strategisk problem (ibid). Internt var dette tydeligvis erkjent allerede: ”The areas of research covered by the projects at BiO are still too broad and our projects may be too diverse”, skrev senteret i sin årsrapport i 1995. Utvalget som vurderte reorganisering av BiO i 2001 la likedan vekt på at sammensetningen av senteret ikke hadde gjort det mulig å få mange ”synergieffekter” ut av samlokaliseringen¹²¹. Forskningen ved BiO var regnet som en suksess uten at samlokaliseringen har gitt særlig synlige resultater for forskersamarbeidet, eller tverrfaglig forskning. Brukere var også i liten grad til stede som deltakere i forskningsprosessen, selv om de i noen grad bidro ressursmessig, noe jeg skal se på i underavsnittet om finansiering.

Kjernefasilitetene var i utgangspunktet en del av virksomheten som det ble stilt store forventninger til, i og med at de var en del av den faglige begrunnelsen for opprettelsen av senteret. Proteinsekvenseringstjenesten som Sletten- gruppen var ansvarlig for hadde vært en tjeneste med mange brukere, og denne delen av virksomheten fikk god omtale i

¹²⁰ Samtale m HP 06.2.04.

¹²¹ Samtale m KT 14.5.04.

UiO- evalueringen¹²². Fasilitetenes betydning som kontaktskapende og samarbeidsfremmende fikk imidlertid mindre betydning enn først antatt. En grunn til det var antakelig at andre institusjoner skaffet seg slike apparater når de trengte det, via NFR og Kreftforeningen, slik at det ikke oppsto noe institusjonelt samarbeid av betydning rundt service- fasilitetene. En annen grunn var at NFR insisterte på at senteret skulle ta seg betalt for disse tjenestene¹²³. Dette hadde antakeligvis ingen god klang i forskningsmiljøer, hvor forskningssamarbeid ”betales” med krediteringer og ikke med penger. Tjenestene til industribedriftene, vasking, sterilisering og autoklaving har forblitt en liten aktivitet ved senteret, uten stor finansiell eller operativ betydning. I fremtiden ønsket EMBIO at to service- fasiliteter skal ivaretas av BiO, som del av en større arbeids- og ressursfordeling i UiOs molekylærbiologiske miljøer (EMBIO 2001: 19).

5.1.2 Transfaglig arbeidskraft og kompetansegjennomstrømning.

BiO hadde en vesentlig utdanningsoppgave nedfelt i mandatet og de forskningspolitiske forventningene, som vi så i kapittel 3. Senterets ”andre grunnpilar” var utdanningen av forskere og profesjonelle til opprustningen av molekylærbiologi og bioteknologi i Norge. Profileringen som ledd i en nasjonal kompetanseoppbygging for Bioteknologi gjorde studentgjennomstrømning til et viktig mål på suksess. Det dreide seg om høyere grads studier, på hovedfags- eller doktorgradsnivå. Studenter kom fra så vel UiO- institutter som fra andre norske og utenlandske institusjoner, og bidro til det internasjonale preget senteret fikk. Fra utlandet kom de via samarbeidsavtaler og de internasjonale forbindelsene som var opprettet. Det har vært en viss grad av tverrfaglighet i studentmassen, særlig på hovedfags- eller masternivået. Prydz- gruppens studentmasse besto for eksempel midt på nittitallet av hovedfagsstudenter innen biokjemi, farmasi og genetik¹²⁴. I alt 24 doktorgrads- og 68 hovedfagsstudier ble gjennomført ved senteret i perioden 1991 til 1998¹²⁵. Antallet studenter gikk noe ned i årene som fulgte, som konsekvens av den lavere aktiviteten ved senteret. Industrien finansierte en liten håndfull stipendiater i denne perioden.

¹²² UiO 1995a, s. 5.

¹²³ Samtale m HP 6.2.04.

¹²⁴ Annual report 1997.

¹²⁵ BiO Evaluation Report 1994- 1998, s. 2.

Uteksaminerte kandidater fra BiO arbeider nå ved UiO, Landbrukshøgskolen, universitetssykehusene og ellers ved en rekke andre institusjoner rundt om i Norge. Senterets betydning for bioteknologiområdet i Norge kan vurderes på bakgrunn av dette¹²⁶. Her har senteret hatt suksess, som del av oppgaven med å bygge opp molekylærbiologisk kompetanse og kunnskap¹²⁷. Studentenes bidrag til senterets funksjonsmåte ble dokumentert i forrige kapittel. At senteret lyktes med en slik kunnskapsoverføring, og at stipendiatene ”var villige” til å drive slik overføring er noe senterleder var godt fornøyd med. Det odontologiske fakultet ga en meget positiv vurdering av samarbeidet med BiO, på basis av erfaringer med at studenter fikk opplæring ved senteret (UiO 1995:4).

Den høye stipendiatandelen ved senteret ga for øvrig et vesentlig bidrag til den totale forskningsproduksjonen gjennom sin rolle i prosjektene. Nedgangen i antallet studenter ble dermed hengende tett sammen med tap av ressurser og mindre publisering. I molekylærbiologilaboratorier er studenter viktige av en helt spesiell grunn, nemlig som epistemisk arbeidskraft i prosjekter (Knorr- Cetina 1999: 224- 231). Å basere seg kun på ansatte postdoktorer er en mulighet, men studenter er en billigere og kan hende mer fleksibel kilde til kompetanse, som i tillegg har en risikovilje en ikke finner hos mer etablerte forskere (s.st). Dette kan altså være en viktig kilde til forståelse av både BiOs faglige suksess og det vanskelige forholdet til instituttene.

5.1.3 ”Klassisk” formidling

Formidlingsvirksomhet var senterets tredje klassiske arbeidsoppgave i betydningen ”nedfelt i universitetsloven”, ”UiOs egne retningslinjer” og ”tradisjonell vitenskapelig selv- organisering”. I og med den sterke interessen omkring bioteknologi var det mange forespørsler. Noen populærvitenskapelige artikler er dokumentert av senteret, som del av gruppenes rapportering. Senterets gruppeledere, og særlig senterleder, hadde foredragsvirksomhet for eksempel ved faglig- pedagogisk dag, og opptredener i massemediene,¹²⁸. I forbindelse med debatten rundt utkastet til ny Bioteknologilov i begynnelsen av nittiårene var Hans Prydz en ivrig deltaker, i egenskap av senterleder ved

¹²⁶ Samtale m HP 6.2.04.

¹²⁷ UiO 1995a, SAG 1999.

¹²⁸ Samtale m HP 6.2.04.

BiO. Ett av hans hyppigst markerte standpunkter i det offentlige ordskiftet var at genteknologidiskusjonen var for polarisert, og ikke på en sakssvarende måte tok opp de faktiske forhold og utfordringer som denne teknologien representerte (Prydz 1990, 1991).

Noe tverrfaglig formidling fant sted i samarbeid med andre fagmiljøer. Senter for Teknologi og Menneskelige verdier, senere TIK, og etikkmiljøer var beskjeftiget med problemstillinger rundt bioteknologi og utgjorde sporadiske samarbeidspartnere ved seminarer og konferanser. Delegasjoner fra politiske miljøer var også på besøk. I 1991 var i alt åtte skoleklasser på omvisning i senterets lokaler (Annual report 1991:7). Dette var noe senteret fortsatte med¹²⁹, selv om det ikke er dokumentert.

Hans Prydz forteller at senterets vilje til å ha skoleklasser og biologilærere på besøk i senterets lokaler var noe som ”overasket folk” som kom til senteret, men som ble sett på som viktig, også med hensyn til fremtiden.

... mange begynner lett å snakke om at de skal ha penger for det og sånne ting. Men vi har sett det som en måte å få rekruttering av ungdommer til bioteknologi, kan du si.

Formidlingsvirksomheten ble altså sett på som en viktig del av senterets virksomhet i hvert fall av senterleder. Det finnes ikke en eneste referanse til Bioteknologisenteret som formidlende enhet, verken i Kollegiets evaluering fra 1995, eller i de faglige evalueringene. Dette er ikke spesielt for dette senteret, men kan kanskje tolkes som en underbygging av erfaringen av at formidlingsvirksomhet er relativt svakt institusjonalisert ved mange universiteter (Kalleberg 2000a). Formidlingsvirksomhet hadde en viktig rekrutterende funksjon ved senteret, overfor skoleelever. I og med at skoleelever må velge fordypning i naturvitenskapelige områder rundt 15- års alder, var dette en viktig strategisk oppgave. Omfanget av formidlingen finner jeg det ikke meningsfullt å fortolke, i og med det spinkle grunnlaget.

5.1.4 Ekspertise: vanskelig avgrensbar

Utadrettet ekspertvirksomhet dreide seg om bidrag til vasking, autoklivering og sterilisering for spesialiserte firmaer situert i Forskningsparken. I tillegg utførte forskningsgruppene konsulenttjenester for firmaer på områder hvor deres spesialistkompetanse var etterspurt, i form av avtaler og såkalte ”confidentiality

¹²⁹ Samtale m HP: 6.2.04

agreements”. Universitetets grunnenheter og andre forskningsinstitusjoner ble imidlertid de største brukerne av senterets tjenester.

Bidrag til innovasjon og nyskaping er vanskelige å måle, på grunn av det flerinstitusjonelle preget, og den lange og lite studerte veien mellom grunnforskning og innovasjon (Kallerud (red.)1998:12). Så også ved BiO. Noen patentsøknader ble levert inn. Av disse ble noen innvilget, uten at det lyktes meg å finne et eksakt tall. Det dreide seg om mindre enn ett patent årlig. Et annet mål for dette er såkalt ”spin- off”, eller avleggervirksomhet, firmaopprettelse med basis i arbeid ved senteret. I alt tre firmaer hadde sin tilblivelse som følge av arbeid knyttet til BiO¹³⁰, det mest kjente av disse er selskapet Affitech AS (1996) som ligger i Forskningsparken. Den mest suksessrike forskergruppen med hensyn til avleggervirksomhet var Lindqvist- gruppen. I tillegg til Affitech ble Oligon AS også etablert i 1996 av denne gruppen. Dette hadde imidlertid få gunstige finansielle virkninger for gruppen, som jo innstilte driften i 1999 fordi de eksterne midlene tørket ut.

De uløste utfordringene på dette feltet ble uttrykt av hovedkomiteen for den nasjonale evalueringen av biologi: ”To remain internationally competitive in making and then commercializing new discoveries, it will be essential to develop methods to facilitate the rapid transfer of technology *from the research bench to industry*” (NFR 2000b:12, min uth.). Utsagnet peker på et organisatorisk problem med teknologioverføring og kommersialisering. I og med den individuelle autonomi som var rådende i disse laboratoriene, hvordan skulle en klare å tilrettelegge for den typen gjensidig tilpasning som ville måtte prege et innovasjonssamarbeid med næringslivets aktører? Oppgaven kunne neppe løses ved ensidig tilrettelegging fra forskningsmiljøenes side. EMBIO understreket også at hovedutfordringen for BiO i fremtiden måtte være forskning, men at fremgang for innovasjonsvirksomheten var avhengig av bredere strukturelle grep enn de som BiO for egen maskin kunne igangsette. En pekte på planer om opprettelse av en felles innovasjonsenhet for Biomedisinsk forskning som et lovende skritt for å bedre dette forholdet (EMBIO 2001: 20). Erfaring med og interesse for næringsutvikling ble trukket frem som et viktig kriterium ved tilsetting av ny senterleder.

¹³⁰ Evaluation Report 1994-1999, s. 3

5.1.5 Finansiering

Store deler av tiden har Universitetets bidrag til senteret ligget rundt 30 % av totalfinansieringen, hovedsakelig lønnsmidler til de ansatte gruppelederne og husleie, samt noe utstyr. Eksterne midler har kommet fra en rekke kilder. Særlig viktig har Forskningsrådsmidler vært, særlig gjennom programmet FORNY, startet i 1995. Mellom 30 og 50 % av midlene kom fra Forskningsrådet igjennom nittitallet. Disse midlene omfattet støtte både til forskningsprosjektene i gruppene og til instrumenter og utstyr. Den tredje større finansieringskilden var humanitære organisasjoner, ulike fonds- og legatsmidler, primært til medisinsk forskning. Kreftforeningen var en stor bidragsyter. Andelen eksterne midler gikk ned fra 1999. Som følge av dette var UiO- finansieringen på nesten 50 % i 2002 (Annual Report 2002, s. 52).

Industrifinansieringen forble lav gjennom hele perioden. I 1995 regnet Evalueringskomiteen som Kollegiet hadde oppnevnt for å vurdere BiOs organisering ut at senteret hadde hatt om lag 10 % industrifinansiering i årene som var gått. I 1991 var denne finansieringen på drøyt tre millioner, hvorav én million var bundet opp i prosjekter, dette tilsvarer knappe 25 % av totalfinansieringen det første året. Det var altså kun i denne innledende fasen at bidraget fra industrien var av betydning. I 1996 var andelen industrifinansiering nesten borte. Kun én stipendiat var delfinansiert av industrien, i tillegg til at Prydz- gruppen mottok 30000 i støtte¹³¹. I 2002 var det ingen slik finansiering bortsett fra service- aktivitetene. Industrien stod da for 4 % kjøp av slike tjenester¹³².

SAG pekte på at senterets ensidige avhengighet av prosjektmidler fra forskjellige aktører kunne legge en demper på gruppenes og senterets muligheter til å arbeide langsiktig (UiO 1995). Jaget etter kortsiktige midler var helt nødvendig, for at gruppene skulle forsvare sin plass ved senteret. De mekanismene som var assosiert med forskningskonservatisme var til stede ved BiO. Dette kan understøttes av det begrensede samarbeidet mellom gruppene. Den pressede ressursituasjonen gruppene bidro til at gruppelederne ikke tok sjansen verken på risikable faglige prosjekter i skjæringsflaten mellom gruppene, eller like risikable innovasjonsprosjekter ut av senteret. I 1995 hadde

¹³¹ Annual Report 1996. 1997.

¹³² Annual report 2002. Det dreide seg da om bedrifter i Forskningsparken A/S.

utvalget et ”håp” om at situasjonen med industrifinansiering skulle bedre seg i årene som fulgte, noe som ikke bare burde være senterets, men også industriens og statens ansvar (s.st). Så lenge både organiseringen og finansieringen og strukturene lå fast, ble det verken brukersamarbeid eller gruppesamarbeid.

Utvalget som utredet reorganiseringen i 2001 påpekte at senteret også i fremtiden skulle ”ha en aktiv holdning til kommersialisering og samarbeid med industri” (EMBIO 2001:5). De drøftet i liten grad spørsmålet om hvordan andelen industrifinansiering eventuelt skulle økes. En nøyde seg med å slå fast at senteret etter at FUGE- programmet ble avsluttet mest sannsynlig ville bli en satsning med ”samfinansiering basert på offentlig og privat kapital” (s.st.17). For å lokke lovende forskere til senteret ble det vedtatt å innføre romslige ”startpakker” til nye forskere til senteret. Disse skulle reduseres gradvis gjennom de neste årene og erstattes av eksterne midler etter hvert som forskergruppene fikk etablert seg.

5.2 CICERO: Tverrfaglige anslag og brukerdilemma

CICERO hadde et mer spesialisert formål enn BiO, med forskning, formidling og ekspertvirksomhet som dominerende læreprosesser. Mandatet gjennomgikk en nytolkning i forbindelse med omleggingen i månedsskiftet 1992/93, hvor særlig ekspertrollen ble tonet ned. Den tverrfaglige utfordringen var spesielt stor på grunn av den faglige bredden som lå til grunn for senterets kompetanseområde. Kan senterets kunnskapsproduksjon bidra til å kaste lys over strategiendringen, og over i hvilken grad en lyktes med å fremskaffe en tverrfaglig integrasjon?

5.2.1 ”Flerfaglig forskningscenter”

Ved CICERO har det utkommet fire ulike typer forskerproduserte publikasjoner siden starten. I tillegg til vitenskapelige artikler utga senteret såkalte arbeidsnotater (”working papers”), rapporter og policynotater (”policy notes”) som interne publikasjoner. Samarbeid har vært kultivert gjennom konferanser og deltakelse i samarbeidsprosjekter, men i likhet med BiO også betydelig sampublisering og et skille mellom internt og eksternt generert publisering. Vi skal se litt nærmere på disse sammenhengene, og i hvilken grad samarbeidet er tverrfaglig.

Tabell 2. *Publiseringssamarbeid og tverrfaglighet ved CICERO, tre utvalgte år. Artikler og interne publikasjoner. Antall sampublikasjoner av totalen, herav tverrfaglig samarbeid i parentes. (Årsrapport 1991, Annual report 1996, 2002).*

	1991	1996	2002
Vitenskapelige art.		13 av 18 (0)	14 av 21 (4)
Notater, rapporter	0 av 3	8 av 14 (5)	5 av 10 (?)

Samskrivingen forble hovedsakelig enfaglig også her. Fremveksten av nye tidsskrifter bidro nok til å svekke en av barrierene som Wisted og Mathisen hadde påpekt både som generell og CICERO- relatert, mot tverrfaglig forskning. Likevel gikk den tverrfaglige integreringsprosessen åpenbart svært sakte. Situasjonen bedret seg gradvis gjennom perioden. Det at senteret hadde tilbakeslag med hensyn til tverrfaglighet i forbindelse med forskeravgang bekrefter på at det interne forskerfellesskapet utgjorde et læringsfellesskap. Kombinasjonen av et bedret samarbeid og flere tidsskrifter som åpnet for tverrfaglige perspektiver gjorde at en fikk en økning i slike publikasjoner.

CICERO har hatt to viktige målsettinger for forskningsaktiviteten. Det ene er minst én publikasjon i tidsskrifter med fagfelleevaluering for hvert forskerårsverk årlig. Dette ble ikke oppnådd. Den andre målsettingen har vært å kunne utferdige av integrerte klimamodeller til å styre forskningen og det tverrfaglige samarbeidet. Heller ikke dette skjedde i løpet av perioden. Senterets forskning fikk god omtale i evalueringen av CICERO i 2000 (NFR 2000). Den ble regnet som kvalitetsmessig høy, riktignok med varierende produktivitet (s.24). Utvalget hadde likevel kritiske bemerkninger til noen forhold. For det første ble de fleste publikasjonene skrevet av et mindretall av forskerne, og de fleste av disse lå tematisk nær de samarbeidende instituttenes publikasjoner. For lite tverrfaglig samarbeid på forskersiden ble kommentert. Etter ti år kunne en muligens ”vente en større andel tverrvitenskapelige rapporter innenfor de fagområdene som formålsparagrafen angir”. En viktig mulighet for senteret var å skape vitenskapelig ”merverdi” gjennom tverrfaglig befruktning, og dette burde det satses enda hardere på (s.17). Utvalgets vurderinger på dette punktet ble i all hovedsak beskrevet som korrekte og betimelige i senterets årsrapport fra 2001.

Utvalget tok for øvrig opp tråden fra artikkelen Aunan og Fuglestad hadde skrevet i *Forskningspolitikk* (1999), nemlig spørsmålet om tverrfaglig samarbeid skulle være mer ressurskrevende enn tradisjonelt akademisk arbeid. En sa seg enig i at det i en oppbyggingsfase nok ville være mer arbeidskrevende å arbeide tverrvitenskapelig. ”Etter hvert bør det i økende grad bli et metodespørsmål” (NFR 2000:26). Utsagnet målbærer en forventning om at det tverrfaglige samarbeidet skulle kunne formaliseres i bestemte verktøy.

Slike vurderinger kan ikke sies å stemme godt med CICEROs egne, hvor vi så at tverrfaglighet ble betonet mer som en interindividuell læringsprosess. Utvalget hadde her en forståelse av gangen i tverrfaglig forskning som baserte seg på at det kunne være mulig å finne metoder som integrerte klimafeltet, nærmest på en transfaglig måte. Det utvalget ikke så, var at den faglige avstanden og kontinuerlige strømmen av nye resultater ikke åpnet for en form for ”profesjonalisering” av arbeidsprosessene ved senteret uten å henfalle til individuell autonomi. Samarbeidet måtte forbli basert på i det minste et element av gjensidig tilpasning i forskningsprosessen. Den kollektiviseringen som klimaspørsmålet gikk igjennom ved senteret lot seg neppe helt redusere tilbake til tradisjonelle individuelle akademiske arbeidsformer.

5.2.2 Rekruttering og kompetanseoppbygging

Produksjon av doktoravhandlinger og hovedoppgaver har ikke vært blant senterets programfestede oppgaver. I alt 7 personer forsvarte sin doktoravhandling etter opphold ved senteret frem til og med 2000 (NFR 2000:23). I tillegg har noen hovedoppgaver vært utført ved senteret, gjerne av forskningsassistenter i engasjementstilling. Det har vært toerstillingene med lenken til forskerutdanningen ved UiO som har vært basisen for stipendiatene, som har vært knyttet opp til doktorgradsprogrammene ved universitetsinstituttene. Stipendiatene har inngått i prosjekter, eller de har hatt egne, og utført sin forskning i samråd med sine respektive veiledere. I 2002 var det 3 stipendiater knyttet til senteret (Annual report 2002). Langt de fleste av senterets stipendiater og studenter har senere opprettholdt et samarbeid med CICERO.

Som rekrutteringsbase har senterets utdanningsfunksjon vært av stor betydning for senteret. Den har muliggjort en tidlig kontakt med aktuelle kjennere av klimafeltet og

kommende fagfolk gjennom UiO- instituttene¹³³. En fordel ved at studenter på avansert nivå var knyttet til senteret var at det ble et godt samspill mellom faglig skolering og det å befinne seg i et tverrfaglig miljø (NFR 2000:26.) NFR- evalueringen pekte imidlertid på at CICERO også som studiested har spilt en vesentlig rolle som bidragsyter til ”oppbyggingen av den tverrfaglige klimakompetansen i Norge” (NFR 2000:28). Den sterke prosjektbaseringen ble trukket frem som et problem, miljøet ble dermed preget mindre stabilitet enn det som kunne være ideelt for en stipendiat (s.st). Også ved CICERO kunne altså prosjektfinansieringen fremskaffe post- akademiske spenninger.

De fleste stipendiatene som har hatt opphold ved senteret opprettholdt samarbeidet i etterkant, noe som underbygger at senterets utdanningsfunksjon mer entydig førte til å bygge opp senterets kompetanse enn tilfellet var ved BiO¹³⁴. Kontinuiteten måtte sikres fordi senteret langsomt ekspanderte, men også på grunn av forskeravgang. Rekrutteringen skjedde imidlertid langs enfaglige linjer, dels av formelle grunner, men også fordi denne basiskompetansen var så viktig for senteret. Selv om utdanningen i utgangspunktet var enfaglig ble det altså likevel en introduksjon til det tverrfaglige arbeidsmiljøet.

5.2.3 Formidling i mange kanaler.

Informasjonsvirksomheten har vært betegnet som CICEROs ”andre grunnpilar”. Det er vanskelig å trekke et klart skille mellom formidling og ekspertvirksomhet når det gjelder CICERO, fordi så mye av formidlingen gikk på å bygge opp informasjonskanaler og spesialiserte tjenester for kunnskapsspredning. Likevel må informasjonsvirksomheten for en stor del sies å ha vært formidlingsvirksomhet, særlig den som har fremkommet gjennom CICERONE og gjennom deltakelsen i den offentlige debatt. Siden 1992 har senteret gitt ut informasjonsbladet Cicerone, 4 ganger årlig siden 1993. I 1999 hadde senterets ansatte til sammen 52 bidrag i dette tidsskriftet (NFR 2000:46). Annen formidlingsvirksomhet er fagbokskrivning, variert foredragsvirksomhet og deltakelse i massemediene. I 1996 bidro senterets forskere til 10 bokkapitler og 3 bøker. 2 av bøkene var tverrfaglige, i betydningen resultatet av et samarbeid mellom forfattere fra ulike fagområder. Et stort antall innlegg og foredrag, i alt 60, ble holdt, 9 konferansepapirer ikke inkludert. 11 avisartikler, 11 ordinære artikler og eksterne rapporter samt en rekke

¹³³ Samtale m KAH: 16.4.04.

¹³⁴ Samtale m KAH: 16.4.04.

intervjuer kom i tillegg.¹³⁵ I 2002 omfattet informasjonsvirksomheten omtrent de samme aktivitetene.

Senterets nettside har vært sterkt preget av nyheter og informasjon om klimaspørsmål, og den inneholder i tillegg lenker til andre institusjoner og informasjonskilder på klimaområdet¹³⁶. CICERONEs abonnementsliste var kommet opp i 3400 abonnenter i 2000, fordelt på institusjoner og privatpersoner. 5 bokartikler ble skrevet, to var tverrfaglig produsert. I alt 22 avisartikler og eksterne rapporter ble publisert dette året. Sammenlignet med BiO ser vi et CICERO har forholdt seg svært aktivt utadvendt, med et aktivitetsnivå på dette arbeidet som burde ligge skyhøyt i sammenligning med hva andre akademiske grunnenheter på tilsvarende størrelse, selv om jeg må ta et forbehold om at dette kun er et inntrykk, og ikke er belagt. .

Informasjons- / formidlingsvirksomheten har vært problematisk å vurdere, fordi det ikke foreligger noen klar metode for å kvalitetssikring og vurdering, slik det gjøres i forskertidsskrifter, med fagfellevurdering som kontrollmekanisme¹³⁷. Å tolke Cicerones betydning på grunnlag av abonnementsantallet er for eksempel problematisk, i og med at avisen er en gratisavis.

Internt på senteret har informasjonsvirksomheten spilt en meget viktig rolle, som tverrfaglig samarbeidsfremmende. Som Kjell Arne Hagen fremhever:

Fra det å snakke litt sammen til det å publisere det er et langt sprang. Og der har nok informasjonsvirksomheten vært fantastisk nyttig, for det er en mye mindre barriere. Hvis en statsviter og en naturviter skal sette seg ned og skrive en artikkel til Cicerone så er det enklere (...) du kan få en kvalitetssikring rundt om på huset her (...) men det har jo i neste instans avstedkommet publikasjoner i internasjonale tidsskrifter...

Informasjonsvirksomheten ble altså i praksis viktig for fremveksten av et fungerende tverrfaglig samarbeidsfellesskap, etter min mening et svært sentralt poeng som kun i liten grad kom frem i vurderingen av senteret. Dette kan skyldes at et slikt samspill ikke har vært dokumentert tidligere, og at utvalget dermed ikke hadde fokus mot dette forholdet. Som vurderinger flest så utvalget på aktivitetene hver for seg snarere enn i kombinasjon,

¹³⁵ Annual report 1996:23-27.

¹³⁶ www.cicero.uio.no Det må innrømmes at jeg personlig ikke har sett disse sidene før i 2002., og at de neppe er mulige å fremskaffes. Et mulig metodeproblem for fremtidens informasjonsforskere og web-sosiologer?

¹³⁷ For en kritisk diskusjon av fagfellevurdering som kontrollmekanisme, se Fuller (2002: Appendix).

en tilnæringsmåte som karakteriserer både departementer og forskningsråd i sin omgang med institusjonene og som påfører en sammenkoblende institusjon som universitetet en "Strukturell svakhet" (Fuller 2002).

5.2.4 Ekspertise: klart avgrenset

Ekspertvirksomheten ved CICERO har to komponenter. Den første gjelder senterets rådgivende og utredende rolle. Flere av senterets aktiviteter passer inn i denne kategorien. Rapporter og kanskje særlig policy notater (omtalt foran) har elementer av ekspertise ved seg, og utgivelsen av slike har holdt seg forholdsvis stabil gjennom de siste årene, til tross for veksten i antall forskerstillinger. Disse har hovedsakelig vært enfaglige, i betydningen skrevet av representanter fra ett fagområde. Noen eksterne utredninger ble utført hvert år, i forbindelse med FN- møter, klimakonferanser og slike tiltak, dette er typiske profesjonelle oppdrag. Utredningsarbeid har særlig funnet sted i forbindelse med nye avtaleverk og rapporter, som etter konferansene i RiO og Kyoto.

Senterets rolle som informasjonsspreder for NFR- programmer og andre forskningsinstitusjoner har etter min mening også en ekspertkomponent. CICERO fikk en klar profil som et kompetansesenter når det gjelder informasjon innenfor klimafeltet. Forskningsrådets SAMRAM- program ble koordinert fra CICERO¹³⁸. Øvrige institusjoner nøt godt av publiseringen i CICERONE, et arbeid i grenseland mellom ekspertise og formidling. Noe nettverksvirksomhet foregikk utover nittitallet. Senteret var blant initiativtakerne til *NORCE*, et diskusjonsforum for aktører i klimaforskningen som holder kontakt med hverandre, her inngår både ECON og FNI. Konsortiet *Klimaforum* hadde diskusjonsmøter til sammen 3-4 ganger årlig siden 1994 og talte i 2002 drøyt 20 institusjonsmedlemskap, bedrifter, forvaltningsorganer og fagaktører.

Andre sider av ekspertrollen har vært lite utviklet. Dette har vært en bevisst strategi, eller kanskje snarere en reservasjon fra senterets side, for å unngå at dette gikk ut over faglig integritet¹³⁹. Selv om senterets ansatte utvilsomt opparbeidet en viktig spesialkompetanse som brukergrupper og forskningsinstitusjoner kunne benytte i egen institusjonsforvaltning, ble den rollen senteret skulle ha som ekspertinstitusjon et stadig tilbakevendende dilemma for senterledelsen. Spørsmålet om legitimitet som

¹³⁸ Samtale m KAH 16.4.04.

¹³⁹ Strategisk plan for CICERO 2003- 2007, s. 5.

forskningsssenter har vært trukket frem som en viktig grunn til dette. Informasjon til opinionen og rådgivning til sterke brukergrupper var heller ikke nødvendigvis så lett å kombinere på det politiserte klimafeltet.

NFRs evalueringskomité ønsket en oppjustering av ekspertvirksomheten gjennom en sterkere orientering mot brukere. Den pekte på at det ikke nødvendigvis behøvde å være noe motsetningsforhold her, og at oppdragene, så lenge de lå innenfor programområder kunne være en faglig styrkende. Videre ville oppdrag kunne komme til å bli en viktig finansieringskilde i fremtiden, det var ventet en utflating i mengden ressurser til klimaforskning over NFRs budsjetter i de følgende årene (NFR 2000).

5.2.5 Finansiering

Senterets basisbevilgning utgjorde den første tiden om lag 90 % av finansieringen. Basisbeløpet har kun i beskjeden grad vært justert opp, i 2002 var det økt til 6 millioner, 30 % av totalfinansieringen (NFR 2000:26). En drøy million av kom fra Miljødepartementet, øremerket som støtte til informasjonsvirksomheten. NFR har stått for mellom 35 og 50 % av disse midlene de senere årene, både prosjektmidler og midler til stipendiater. Departementene har bidratt med noe prosjektmidler, det samme har EU. Andre nasjonale og internasjonale bidragsytere inkluderer Verdensbanken, Statens forurensningstilsyn, Direktoratet for naturforvaltning, og FN's miljøprogram (UNEP). Finansieringen fra private har vært beskjeden. I 1996 sto eksempelvis private for 2 % av senterets inntekter, hovedsakelig i forbindelse med foredrag og utredningsarbeid.

Senterets finansiering, delt mellom flere kilder, har vært positivt vurdert, selv om det har introdusert en del usikkerhet, særlig i forbindelse med veksten og den relative reduksjon i basisbevilgning i vekstperioden fra 1993- 1996¹⁴⁰. Men det å ha flere ben å stå på har tydeligvis vært opplevd som viktig, 50 % forskningsrådsfinansiering i perioder oppleves som noe ensidig¹⁴¹. Oppdragsfinansieringen sett under ett har imidlertid vært begrenset, noe som for CICERO følger av profilen som ”forskningsinstitutt” snarere enn ”konsulentbedrift” (NFR 2000:38).

Prosjektfinansieringen har hatt en sentral plass også ved CICERO. Selv om slik finansiering også skapte et miljø preget av mer kortsiktighet enn det som var ønskelig, ser

¹⁴⁰ NFR (2000:35), samtale m KAH 16.4.04.

¹⁴¹ Samtale m KAH 16.4.04.

det ut som en foretrakk disse midlene fremfor midler knyttet til oppdrag for brukere. Det var åpenbart snakk om grader av kortsiktighet her, hvor NFR – støtte var å foretrekke.

5.3 Senter for Ibsen- studier: Et knutepunkt.

Ibsen- senterets formål lå i skjæringsflaten mellom forskning, formidling og ikke minst ekspertise. Dets overordnede strategiske fokus ble vedtatt av kollegiet. De første fem årene var det dokumentasjon, deretter var det dokumentasjon og forskning. Tverrfaglig hadde det vært et uformelt samarbeid og nettverksdannelse, samt ekspertsamarbeid om bibliografien. Satte disse utviklingstrekk noe preg på senterets kunnskapsproduksjon?

5.3.1 Forskning: Et ”usynlig kollegasamfunn”

Forskningen ved Ibsen-senteret har i all hovedsak bestått av individuelt produserte publikasjoner uten samskriving, verken innen eget fagfelt eller på tvers av fagene, utført av ansatte og gjesteforskere etter egne interesser og spesialfelt. I senterets årsrapporter de senere år inkluderes gjesteforskeres bidrag også i publikasjonsstatistikken. I 2002 sto forskere tilknyttet Ibsen- senteret for i alt 23 publikasjoner registrert i publiseringsdatabasen ForskDok (Årsrapport 2002). Asbjørn Aarseth ga ut en bok om Ibsen i 1999 og Atle Kittang en annen i 2002¹⁴². Ingen av publikasjonene var basert på samskriving.

Publiseringsmønsteret reflekterer sånn sett arbeidsdelingen på forskningen ved senteret: hver sin forskning. Skrivestilen i de humanistiske fagene har historisk vært preget av mer individuelt arbeid, ”ensomhet og frihet” i ”rurale forskningslandskap”, noe både norske og internasjonale erfaringer ser ut til å underbygge (Mathisen 1991:32, Becher & Trowler 2001). Evalueringsutvalget påpekte fraværet av egen forskning ved senteret, og beklaget at senteret ikke hadde fått noen egen faglig profil (UiO 1997). Senteret fikk ingen egen forskning å vise til i årene som fulgte heller¹⁴³. Publikasjonene var og ble knyttet til enkeltpersoner og deres hjemmeinstitusjoner.

¹⁴² Disse er hhv. *Ibsens samtidsskuespill* og *Ibsens herosime*, begge skrevet i tilknytning til Senter for Ibsen- studier.

¹⁴³ Samtale m VY 26.3.04.

Publikasjonsvirksomheten alene gir imidlertid neppe et dekkende bilde av senterets betydning for Ibsen- forskningen. Dokumentasjonsvirksomheten har gjennom bevaring og samling konsentrert det mest opplagte ”empiriske materialet” og søkt å gjøre det tilgjengelig for Ibsen- forskere over hele verden. Dette materialet ble ”multi- medialt”, og har vært benyttet av forskere og studenter fra flere fagområder, en konsekvens av post-akademiske endringer også innen humaniora. Digitaliseringen av materialet har skapt et internasjonalt virtuelt knutepunkt. Dette bidro i sin tur til å trekke forskere til senteret i kortere eller lengre perioder.

Også som et mer håndfast vertskap for en internasjonal Ibsen- forskning har senterets betydning tatt seg kraftig opp gjennom årene, noe som reflekteres av det økende antallet gjesteforskere. I 1995 var én gjesteforsker til stede ved senteret. I 2002 var antallet gjesteforskere i kortere og lengre tid 20 (Årsrapport 2002). Det har vært lagt mye vekt på seminar- og konferansevirksomhet. Senteret har bidratt aktivt til, og medvirket ved, både tverrfaglige spesialiserte seminarer. Mellom 1993 og 1995 var det for eksempel 10 slike¹⁴⁴. Det internordiske Ibsen- nettverket er et resultat av slik virksomhet, og har utgjort en naturlig referanseramme for Ibsen- senterets første egne forskningsprosjekt, *Ibsen- resepsjonen*.

I sin analyse av etableringen av ISF på femti- og sekstitallet skriver Fredrik Thue at ”det som fremfor alt gjorde instituttet til et dynamisk sentrum i norsk og europeisk samfunnsforskning var det kontinuerlige nærvær av høyt kvalifiserte gjesteprofessorer” (2000:16.). Med alle mulige forbehold om forskjeller mellom samfunnsforskning på femtitallet og Ibsen- forskning på nittitallet kan slike observasjoner i hvert fall delvis bidra til å forstå senterets dynamiske betydning som et sted hvor gjesteforskere kunne samles. Slike ”usynlige kollegasamfunn” har betydning i en mellomstilling mellom det lokale fag- og det globale forskerfellesskapet og ble tidlig observert innen naturvitenskapene (Price 1963:90, Crane 1972:35). Samarbeidet kom også til uttrykk i det høye antallet seminarer senteret var delaktig i. Gjennom gjesteforskere og seminarer bidro senteret til et tverrfaglig nettverk av Ibsen- forskere.

Ibsen- senteret betjente det bredere forskerfellesskapet med å utgi et tverrfaglig fagtidsskrift, *Ibsen studies*, som har utkommet mellom én og to ganger årlig siden

¹⁴⁴ UiO 1997:14, samtale m AS 27.1.04

senteret overtok ansvaret for tidsskriftet i 1996. Redaksjonsarbeidet har vært en kilde til samarbeid ved senteret¹⁴⁵. Jeg har ikke vært i stand til å fastslå hvorvidt det tverrfaglige innslaget i tidsskriftet har blitt større med årene, selv om de muntlige utsagn kan synes å bekrefte at Ibsen- fellesskapet har hatt en åpenhet mot nye fagområder. Med åpent mener jeg ikke fritt for ”gnisninger”, også mellom representanter fra ulike fag, men at bidragene uten vanskeligheter kan bygge på hverandre, slik Atle Kittang bruker og kritiserer studier utført av samfunnsvitere i sin bok.. Her ser vi at den tematiske likhet mellom Ibsen- forskere gjorde integrerte perspektiver mulig uten at det var et felles paradigme underliggende, som i BiOs tilfelle. Dette kan være én mulig måte å lage et meningsfullt skille mellom tverr- og transfaglighet.

Hva er da en sober forståelse av Ibsen- senteret som forskningsinstitusjon? Kanskje må senteret som helhet primært forstås som forskningsunderstøttende kompetanse- og servicesenter for Ibsen- forskerne. Hans H. Skei skrev i en anmeldelse av Aarseths bok at

Selv om litteraturforskning som oftest viser seg å være en ensom beskjeftigelse har vi her et godt eksempel på samarbeid, inspirasjon og initiativ som videreføres av enkeltforskeren til en viktig og nyttig og leseverdig bok” (Aftenposten 30.8.1999).

Han siktet her åpenbart til betydningen av Aarseths opphold ved Senter for høyere studier og senere Ibsen- senteret for bokens vellykkede utforming. Tilsvarende påpekte den danske litteraturprofessoren Jørgen Dines Johansen i en anmeldelse av Kittangs bok den høye produktiviteten og kvaliteten på den norske Ibsen- forskningen sammenliknet med for eksempel danskernes forskning på egne klassikere. Han tilskriver Ibsen- senteret en viktig del av æren for dette. Det ”har fungeret som en dynamo for den norske Ibsen- forskning” (Edda 3/2003). I og med senterets begrensede forskning må det være kombinasjonen av dokumentasjonsstøtte og plass og utadrettet miljøskaping han sikter til, ikke mot brukere, men mot forskere. .

5.3.2 Studier: Litt av hvert.

Ibsen- senteret fikk ikke utdanning som del av sitt mandat. Likevel har noen hovedoppgaver og doktoravhandlinger blitt fullført som del av arbeid ved senteret opp gjennom årene, uten at det har lyktes meg å finne et nøyaktig tall. Våren 2002 hadde i alt

¹⁴⁵ Årsrapport 2003, Samtale: VY, 26.3.04.

tre stipendiater sitt arbeidssted der, en innenfor idéhistorie og to kinesiske studenter arbeidet med teatervitenskapelige temaer. I forbindelse med tverrfaglige kurs ved Det historisk- filosofiske fakultet har senterets professorer bidratt til å understøtte undervisningen på Universitetet. Utgaveprosjektet har rekruttert både hovedfagsstudenter og stipendiater, men da primært fra de videregående kursene i edisjonsfilologi som Vigdis Ystad holdt ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap.

Senterets bidrag til utdanning har i liten grad vært vurdert, verken i evalueringen eller i egenrapportering. Det har vært en felles forståelse mellom fakultetet og senteret at utdanning av studenter i større grad skulle bli en av senterets oppgaver, men til nå har det ikke skjedd noe i den forbindelse. Internt har det heller ikke vært enighet om studienes betydning. I planleggingen av året 2003 slo styret ved senteret fast at en ikke ønsket seg undervisningsoppgaver lagt til senteret, på grunn av manglende ressurser (Årsplan 2003). Astrid Sæther beklager likevel at det ikke har vært flere studenter i aktivitet ved senteret. Kontakten og kommunikasjonen med studentene opplevdes som dårlig. Avstanden mellom senteret og Blindern trekkes frem som en av grunnene: ” Det er mange studenter som ikke vet om oss”. En stipendiat ved senteret hadde foretrukket å sitte på Blindern snarere enn på senteret, fordi han opplevde det sosiale miljøet som bedre der¹⁴⁶. Vigdis Ystad var godt fornøyd med at flere av de studentene som fulgte undervisningen i edisjonsfilologi i forbindelse med Utgaveprosjektet nå er tilsatt ved dette¹⁴⁷.

Hvorfor var det viktig for Ibsen- senteret å ha kontakt med studentene, når undervisning ikke inngikk som del av senterets oppgaver? Som produktivitetsmål ville slik kontakt jo være mindre relevant. En bredere tolkning, eller flere tolkninger, må her legges til grunn. En økt interesse omkring senteret og Ibsen- forskning fra studenthold ville automatisk trekke til seg forskere, og synliggjøre mangelen på forskningsressurser knyttet til senteret. En annen og kanskje vel så interessant tolkning er at Astrid Sæther og andre sentrale personer knyttet til senteret har vært genuint opptatt av at etterveksten til Ibsen- forskningen måtte sikres. Igjen illustrerer dette senterets unike, støttende posisjon.

Ibsen- senterets ”studentproduksjon” hadde ikke en rekrutterende funksjon i forhold til senteret. Ingen av de hovedfagsstudenter eller stipendiater som senteret har bidratt til

¹⁴⁶ AS 27.1.04

¹⁴⁷ Samtale m VY 26.3.04

utdanningen av har fått vitenskapelig stilling ved senteret. Det er altså snakk om kompetanseoverføring om enn i beskjedne grad. Slik sett har senteret spredt kompetanse om Ibsen, snarere enn å konsentrere den i senteret. Unntaket var igjen de studentene som ble ansatt eller studerte ved Utgaveprosjektet. De ble rekruttert til prosjektet, og utgjorde en mer spesialisert gruppe studenter.

5.3.3 Formidling uten forskning

Senterets formidlingsvirksomhet var ikke ytterligere spesifisert i mandatet, og før 1996 var den "klassiske" formidlingsvirksomheten begrenset som følge av lite forskning. Forskere knyttet til senteret formidlet til enhver tid sine egne resultater og resonnementer. Men det ble også drevet formidlingsvirksomhet rettet mot et bredere publikum allerede fra starten. Forelesningsrekken "Lørdagsforum" inkluderte for eksempel en møteserie for det allmenne publikum om Ibsens forfatterskap som senteret i samarbeid med Institutt for nordistikk og litteratur og Senter for høyere studier (Årsrapport 1994). Sett på bakgrunn av den manglende forskningen ved senteret, var dette antakeligvis høy aktivitet.

I ettertid fikk dette arbeidet forgreninger, med introduksjonen av en ny skriftserie ved senteret, *Acta Ibseniana*. Acta- monografiene har vært typisk tverrfaglige formidlingsmedium. To nummer har hittil utkommet, ett om "Ibsen og Kunsten" og ett om "Ibsen på scene og i tekst". Begge numrene har kommet i forlengelsen av bredt anlagte konferanser om aspekter ved Ibsens diktning av tverrfaglig interesse.

Denne delen av senterets formidlingsvirksomhet ble ikke gjort til gjenstand for vurdering i forbindelse med evalueringen midt på nittitallet. Avstanden mellom formidlings- og forskningsaktivitet er liten i disse fagene, preget som de er av fenomener som er allemannseie. En slik nærhet mellom læreprosesser gjør det vanskelig for utenforstående å se forskjell på ulike aktiviteter, men også senteret selv hadde en terminologisk oppfatning som skilte seg fra den jeg har lagt til grunn. Senterets definisjon av formidlingsarbeid i årsrapportene inkluderer imidlertid den typen arbeid som jeg har valgt å sortere under ekspertvirksomhet. Til slike aktiviteter var evalueringskomiteen mer kritisk, som vi skal se nedenfor.

5.3.4 Et kompetansesenter

Senterets dokumentasjonsoppbygging ble i forrige kapittel tolket som et ekspert samarbeid mellom litteraturvitere og bibliotekarer. En rekke produkter kom ut av dette samarbeidet, både avsluttede og pågående prosjekter som vedrører samling og bevaring av Ibsen- relatert materiale i de fleste former. Senteret forvalter nå størstedelen av Nasjonalbibliotekets samling av trykt Ibsen- materiale, det vil blant annet si de dansk-norske utgavene, oversettelser til mer enn 60 språk, biografier, avhandlinger og sekundærlitteratur om Ibsen, samt ulike plakater og programmer fra teateroppsetninger fra innland og utland. I tillegg har senteret hånd om en stor samling av artikler og anmeldelser fra samlingsverk, tidsskrifter og aviser. Lydopptak og videogrammer eksisterer også. Alt materiale er registrert i den internasjonale Ibsen- bibliografien, som nå er så å si komplett med hensyn til kjent nåværende materiale. Det eneste som gjenstår er vedlikehold og oppdatering¹⁴⁸. Manuskriptene og brevene hans er også gjort digitalt tilgjengelige. Dette arbeidet retter seg naturligvis mot interesserte i Ibsen- relaterte temaer, men kanskje først og fremst mot forskere og studenter fra andre institusjoner i inn- og utland.

Flere andre typer profesjonell virksomhet har vært utført, mot ulike eksterne brukere, som mediene, enkeltpersoner, forvaltningen og ikke minst teatrene. ”En typisk henvendelse er Matergradsstudenten i USA som skriver etter analyser av et dukkehjem¹⁴⁹”. I 1993 leverte senteret materiale og konsulent tjenester til i alt 11 teatre i Norge og ellers i Europa¹⁵⁰. I 2002 inkluderte teatersamarbeidet et stort symposium på Vinstra. I tillegg kom et samarbeid med Nasjonalteatret om et seminar om Ibsen og hans russiske samtidige, Anton Tsjekhov, i sammenheng med Teaterfestivalen det året¹⁵¹. Samarbeid med utenriksdepartementet og ambassader som innbefattet kursvirksomhet, formidling av teaterkontakt og representasjon. Senteret har også gjennom perioden assistert ved ulike bokutgivelser.

Både senterets formidlings- og ekspertoppgaver har vært sett på som ”formidling” i senterets egen rapportering. Selv om evalueringsutvalget var imponert over senterets

¹⁴⁸ Årsrapport 2002.

¹⁴⁹ Astrid Sæther i intervju i Aftenposten, 12.3.2001

¹⁵⁰ Årsrapport 1993.

¹⁵¹ Årsrapport 2002

virksomhet på dette området slik den ble drevet hovedsakelig av daglig leder Astrid Sæther de første årene, uttrykte den bekymring over at dette hadde tatt for mye tid og ressurser særlig fra dokumentasjonsoppgaven (UiO 1997:16). Det andre som bekymret utvalget var at arbeidet i for liten grad var forankret i egen forskning (s. 17). Dermed stod senteret i fare for å bli et "service- senter", mente utvalget, både i forhold til eksterne brukere, men også i forhold til eksterne forskere (s.12). Det er særlig de oppgavene jeg her har behandlet som ekspertvirksomhet som ble drøftet i denne sammenhengen.

Astrid Sæther på sin side opplevde det som svært "naturlig" å betjene slike henvendelser, både til medier og til teatrene. Det var blant annet en viktig tverrfaglig begrunnelse for dette i hennes øyne: " Det er gjennom teatret man møter Ibsen i dag¹⁵²". Det er vel verd å spørre seg om det ikke er slik at de samme mekanismene som gjelder for forskning og formidling gjelder også med hensyn til ekspertise i humanistiske fag, at eksperten i sin brukerorientering formidler innsikt i Ibsen mye på samme måte som forskeren gjør i sin formidling. Evalueringsutvalget sluttet seg for eksempel prinsipielt til tanken om de tverrfaglige mulighetene som lå i samarbeidet med teatret (UiO 1997:30). Det er åpenbart en her nettopp refererte til det tverrinstitusjonelle samarbeidet og at et forskersamarbeid mellom teater- og litteraturvitere måtte komme på toppen av dette.

Ibsen- senterets profil som kompetansesenter gjorde det til et naturlig sted å henvende seg i Ibsen- relaterte spørsmål, ikke bare for forskere, men også andre brukergrupper og publikum. Hvorvidt dette har vært uheldig, slik utvalget syntes å mene, kommer i stor grad an på hvem som vurderer. Ut fra de opprinnelige intensjonene har det vært skuffende, likedan for den som hadde sett for seg senteret primært som et forskningssenter hvor et kompetent og tverrfaglig sammensatt fagmiljø sørget for å bringe norsk Ibsen- forskning helt i internasjonal front. Det var åpenbart et ønske i fagmiljøene og andre steder om å forvalte Ibsen- senteret mer som et forskningssenter enn et kompetansesenter.

5.3.5 Finansiering

Finansieringen av senteret har hovedsakelig vært basert på en grunnbevilgning med drifts- og lønnsmidler fra Det historisk- filosofiske fakultet. Ulike prosjekter og

¹⁵² AS: 27.1.04.

aktiviteter har vært delfinansiert av andre aktører, som Norsk Kulturråd, Nasjonalbiblioteket og ulike mindre stiftelser. Senteret mottok i 1994 drøye 290 000 i ekstern driftsstøtte, og 462 000 fra fakultetet, øremerket til utstillinger og gjesteforsker i tillegg til å dekke husleie og kontordrift¹⁵³. Kulturrådet har bidratt til bildedatabasen, og til det pågående manuskriptprosjektet. Senteret fikk først i 2001 forskningsstøtte fra Norsk forskningsråd til prosjektet ”Ibsen- resepsjonen”. Utgaveprosjektet fikk støtte fra Norsk Forskningsråd direkte, i tillegg til støtte fra en rekke forskningsinstitusjoner slik at det har et gjennomsnittlig årsbudsjett på 4,5 millioner kroner¹⁵⁴.

Også ved Ibsen- senteret hang var økt aktivitetsnivå koblet til prosjektfinansiering. Dette utløste både forskning og studier tydelig i forbindelse med Utgaveprosjektet. Ibsen-resepsjonen kom også i gang som følge av slik finansiering. Hvilke følger slik finansiering ville få er mer usikkert, all den tid det ikke finnes noe rimelig sammenlikningsgrunnlag å tolke dette finansieringsmønsteret mot.

Ressurssituasjonen ved senteret har ellers vært en kilde til konstant hodebry. Mangelen på eksterne sponsorer eller brukere av Ibsen- forskning utenfor de offentlige kanaler ga lite fleksibilitet og muligheter til å formulere egne satsninger. De ansatte har vært misfornøyde med senterets ressurssituasjon, fordi finansieringen etter deres mening ikke engang har reflektert de oppgavene senteret var satt til å gjøre¹⁵⁵. Særlig skuffelse har det vært over at politikere ikke viste vilje til å sikre Ibsen- senteret økonomisk støtte til å bli den ledende enheten for Ibsen- forskning i verden, med Norge i internasjonal forskningsfront. En slik satsning mener Vigdis Ystad ville betale seg i den anseelse og den interessen et slikt senter ville skape også utenfor landets grenser¹⁵⁶.

¹⁵³ Årsrapport 1994.

¹⁵⁴ www.ibsen.uio.no/his

¹⁵⁵ Samtale m AS 27.1.04, TE 28.1.04, VY 26.3.04.

¹⁵⁶ Samtale m VY 26.3.04.

6. Momenter til forståelse av en nyskaping

Etter tre kapitler med dokumentasjon av sentrenes oppkomst og virksomhet fram til og med 2002 er det på tide å vende fokuset tilbake på hovedspørsmålet for undersøkelsen, slik jeg la det frem i kapittel 1: *Hvordan gikk det med sammenkoblingen av vitenskapelige læreprosesser ved de tverrfaglige og brukerorienterte universitetssentrene?* Dette er spørsmålet jeg har samlet og bearbeidet erfaringer for bedre å kunne svare på. Jeg har gått svært bredt ut i denne undersøkelsen, og har derfor med meg mange momenter inn i avslutningskapitlet. Dette får naturlig nok konsekvenser for presisjonsnivået på konklusjonene mine. Det blir en like viktig del av dette kapitlet å se på hva vi *ikke vet*, som hva vi *vet*. Kapitlets tittel henspiller nettopp på de mange forbehold jeg må ta når jeg summerer erfaringene.

Kompleksiteten i læreprosessene og i deres virkninger krevde at jeg, som Burton F. Clark (1995), så etter denne sammenkoblingen over tre nivåer: Det flerinstitusjonelle, muliggjørende nivået representert ved politisk- strategiske føringer, det formative nivået bestående av universitetet og mer lokale brukerinteresser og det utøvende nivået, sentrene som bærende enheter for de operative vitenskapelige prosessene. For på denne måten å konkretisere hovedspørsmålet hadde jeg stilt tre underspørsmål, som til sammen skulle muliggjøre en bedre sosiologisk forståelse av de prosesser som omfatter senteropprettelser og -virksomhet. Jeg vil nå søke å besvare disse spørsmålene, med grunnlag i de innsiktene som fremkom i de tre foregående kapitlene. Dette danner bakgrunnen for den endelige konklusjonen.

6.1 *Hvorfor ble de opprettet slik de ble?*

I 1.1 og 2.1 la jeg ut en kontekst for denne oppgaven, en internasjonal tendens i retning av differensiering av universitetsorganisasjoner, i den hensikt å imøtekomme behovet for tverrfaglighet og tettere kontakt mellom universiteter og ulike ”brukere”, i lys av overgangen til post- akademisk vitenskap. Jeg pekte videre i kapittel 2 på noen momenter som var formende for fremveksten av senterdannelser ved norske universiteter. Særlig

tydelig i den norske konteksten, argumenterte jeg, var forskningspolitiske endringer. De politiske signalene, forsterket av forskningsrådenes mer aktive og selektive finansiering i programmer, var blant de viktigste årsaker til at så mange sentre ble etablert ved universitetene, UiO inkludert, på siste halvdel av åttitallet. Vitenskapens betydning for bedre å håndtere samtidige, komplekse utfordringer var erkjent hos beslutningstakere. Det samme var oppfatningen av at nye styringsgrep måtte tas for å kunne få dette til.

Etableringen av slike enheter ble gjensidig forpliktende for forskningsstrateger og universitetsadministratorer, et signal om at det var etablert en ”bro” mellom universitetet og samfunnet. Senteropprettelser kom på moten, som en formalisert respons på dette behovet, og flere fagmiljøer og enkeltpersoner i disse miljøene så her en karrieremulighet. De prinsipielle betenkelighetene, og ikke minst de praktiske problemene knyttet til dem, førte imidlertid til intense diskusjoner omkring universitetets rolle og oppgaver, og kulminerte i en senterpolitikk for UiO i 1992. I kapittel 3 analyserte jeg hvert enkelt senter i lys av denne historiske prosessen. Tre dimensjoner fremstår som særlig relevante for å forstå hvorfor senteropprettelsene ble som de ble, nemlig *temaområdets plass i det forskningspolitiske landskapet, tilblivelsesprosessens plassering på tidsskalaen i forhold til Universitetets senterpolitikk, og den tverrfaglige bredden de skulle ivareta.*

Bioteknologisenteret ble opprettet som følge av et erkjent behov for å styrke forskningen og utdanningen innenfor bioteknologi. Forskningsområdet var i sterk internasjonal vekst, det åpnet seg stadig nye samfunnsmessige implikasjoner av økonomisk og politisk karakter. Spesifikt var det et område av stor interesse når det gjaldt kommersialisering og industriutvikling. Universitetsledelsen var gjennom FOSFOR og Innovasjonssenteret involvert i satsningen i Forskningsparken, og var på leting etter initiativer som passet inn der. Ønsket om synlighet og kontakten med næringslivet førte til at senteret administrativt ble løftet ut av den vanlige universitetsstrukturen, noe som på samme tid sådde tvil om senterets rolle som en styrking av de eksperimentelle biologiske fag og bidro til konflikter.

Klimaforskning stod forholdsvis sentralt på den forskningspolitiske dagsorden på slutten av åttitallet, men enda sterkere på den miljøpolitiske. Regjeringen foreslo å opprette et slikt senter på bakgrunn av egen oppfølging av Brundtland-kommisjonens

rapport i tillegg til et forarbeid gjort i NAVF. CICERO oppsto i realiteten som følge av et politisk vedtak, som kom ”komplett” med finansiering. Interimsstyret hadde ønsket å plassere senteret under Kollegiet, men den sterke brukerinvolveringen som var ønsket i det kommende senterstyret, satte en juridisk stopper for dette. Randsonen fremstod som eneste alternativ. Med den tyngden som lå bak lanseringen fikk UiO i liten grad del i senteretableringen. Det kunne vært interessant å se denne prosessen i forhold til Senter for Utvikling og Miljø (SUM), som også ble opprettet med departementsmidler i kjølvannet av Brundtland- rapporten, men som fikk Kollegietilknytning. Hvordan skilte disse opprettelseshistoriene seg fra hverandre? Basert på erfaringene med BiO skulle en muligens vente noe høyere temperatur i opprettelsen av SUM.

Bildet av senteropprettelser som en formalisert differensiering – initiert av endringer i ekstern kontroll – passer nok best på Bioteknologisenteret og CICERO, som på hver sin måte tok bolig i nye institusjonelle rom som ble åpnet opp ved slike eierskapsendringer. Senter for Ibsen- studier hadde ingen tilsvarende forskningspolitisk forhistorie eller økonomisk satsning bak seg som de to andre sentrene hadde. Det var ingen som stilte i utsikt penger til økt satsning på Ibsen- forskning. Senteropprettelser var på dette tidspunktet i ferd med å gå av moten. Det var riktignok én type internasjonal trend som fikk betydning for opprettelsen av Ibsen- senteret, nemlig økt satsning på egne nasjonale kunstneriske storheter. Denne resonnererte imidlertid ikke politisk i Norge. Å befinne seg innenfor eller utenfor det forskningspolitiske/ -strategiske fokuseringsområdet fikk dermed store konsekvenser, i dette tilfellet som en forsterkning av forskjellene mellom humaniora og naturfagene, en trend observert også ellers i OECD - området (Clark 1995:141).

Jeg tolker opprettelsen av senteret først og fremst som ledd i utviklingen av Universitetet som en vitenskapspolitisk aktør. Forslagsstiller var både Ibsen- spesialist og kollegiemedlem, og saken utløste harde diskusjoner. Det kan synes som om argumenter, snarere enn penger og politikk, satte saken i bevegelse. Vi må likevel ikke underslå det faktum at Kollegiets vedtak om å utsette behandlingen til etter at innstillingen forelå, kan ha gitt en mulighet til å demonstrere en ny senterpolitikk. Universitetsledelsens plassering av senteret under et motvillig fakultet ble oppfattet som et politisk inngrep i fakultetets indre anliggender. Denne avhandlingen støtter opp under erfaringen av at

kunnskapsorganisering har en sterk politisk dimensjon ved universiteter (Mintzberg 1983:207).

Allerede i de forventningene som fremkom gjennom tilblivelsesprosessen og de mandater sentrene fikk, lå det en kime til flere læreprosesser i samspill. De tre sentrene fikk mandater som uttrykte at behovet for vitenskapelig kunnskap ikke kunne fremskaffes ved hjelp av forskning, studier, formidling eller ekspertise alene. BiO skulle løse sine primære oppgaver gjennom en sammenkobling mellom forskning, høyere grads studier og ekspertvirksomhet. CICERO skulle fokusere på forskning, formidling og ekspertvirksomhet. Senter for Ibsen- studier sprang ut fra et behov for koblinger mellom universitetet og bibliotekfaglig kompetanse, forskning og ekspertvirksomhet.

Tilblivelsen omfattet politiske eller institusjonelle føringer og forventninger om læreprosesser i kombinasjon i samtlige tilfeller. Også på samfunnsnivå kan "behovet" for vitenskap være basert på den typen generelle knipper som har kjennetegnet universitetsfag. Å kun definere og behandle fag eller kunnskapsproduserende enheter som enheter med bestemte funksjonelle behov kan medføre at dette poenget oversees. Diskusjonene gjengitt i kapittel 1 var preget av oppfatninger av at samfunnets behov ikke var tjent med fagenes måte å frembringe kunnskap på. Men samfunnet, eller ulike brukere, kunne trenge at koblingene i hvert fall delvis opprettholdtes, som et hjelpemiddel til å "forstå seg selv" (Habermas 1999:134), eller å løse bestemte arbeidsoppgaver. Forventninger eller krav om flere vitenskapelige læreprosesser, inngikk i sentrenes "muliggjørende og formative betingelser", som brede forventninger og mer universitetsnære føringer (Clark 1995: 212). Resultatene indikerer behovet for grundigere og mer detaljerte studier av de føringer som opprettelser har vært innleiret i, både fra myndigheters, forskningsrådenes, universitetsledelsens og fagmiljøers side.

Det som imidlertid *var* nytt var at forventningene i forskjellig grad la føringer på hvilke læreprosesser som trengte prioritet. I tillegg møtte disse overordnede føringene universitetspolitiske vurderinger og senterpolitiske vedtak på forskjellig måte. Dette hang sammen med graden av forskningspolitisk involvering. Ved CICERO ble sammenkoblingen av forskning, formidling og ekspertise, riktignok i vag form, fastlagt ved politisk vedtak, i samme åndedrag som brukerorientering og tverrfaglig fokusering. Her var det kort avstand mellom de formative og de muliggjørende betingelser. Ved BiO

var det universitetsledelsen som sammen med brukere og senterforskere utformet plattformen, og resultatet ble at brukerorienteringen, med fokus på samspillet mellom forskning og ekspertise kom i tillegg til de øvrige, basalvitenskapelige oppgavene som et slags utvidet mandat. Ibsen- senteret skulle prioritere dokumentasjon, forstått som en kobling mellom forskning og ekspertvirksomhet. Selve opprettelsen av senteret ble preget av en sterk nedtoning av forskningsaktivitetenes omfang, de formative betingelsene la ikke til rette for en satsning i det omfanget som det var uttrykt ønske om. De institusjonelle forventningene som lå til grunn for senteret ble ikke tatt til følge. Den svakeste institusjonaliseringen av sammenkoblingen skjedde dermed paradoksalt nok ved det senteret som lå tette opp til universitetsstrukturen. Dette skyldtes den spesielle kunnskapspolitiske situasjonen som preget senteropprettelsen.

De opprettelsene jeg har undersøkt i detalj fant sted i årene fra 1988 til 1993, altså den perioden da hektisk etableringsaktivitet utløste diskusjoner og en påfølgende senterpolitisk konsolidering. Hvordan foregikk senteretableringer etter dette? Hvis vi ser på antallet sentre ved UiO våren 2004 og deres plassering ser vi at så mange som 16 av 22 enheter har grunnstrukturtilknytning, altså på fakultets- eller instituttnivå. Hvorvidt dette har blokkert for faglig bredere satsninger er mulig, men ikke noe jeg har mulighet for å vite. Det kunne vært interessant å kartlegge noen nyere senteropprettelser for å se hvordan dette mønsteret utviklet seg i årene som gikk. Førte den senterpolitiske avklaringen til at senterspørsmål sluttet å skape uro? Kan det tenkes at eksterne initiativtakere gikk direkte i dialog med fakultetene snarere enn med ledelsen for å fremme senteropprettelser? Hva med egne senteropprettelser fra universitetets side, hvilket mønster fikk disse? En interessant kombinasjon jeg gjerne skulle sett mer på er nyere grunnstrukturtilknyttede sentre med mer solid ekstern finansiering, for eksempel ARENA- senteret for Europaforskning og Intermedia, et senter for studier av design, kommunikasjon og læring. På hvilke måter skiller deres erfaringer og produksjon seg fra Ibsen- senterets? Har disse enhetene større likheter med CICERO eller BiO¹⁵⁷?

¹⁵⁷ Kronologisk avslutter min avhandling i 2002. Fra dette året innførte UFD en ordning med såkalte Sentre for fremragende forskning (SFF). Forskningsinstitusjonene ble invitert til å søke om en betydelig andel penger, administrert over en fem- eller tiårsperiode for å styrke fremragende kjernemiljøer på ulike fagområder. UiO fikk tildelt tre slike sentre gjennom tildeling etter søknad til departementet, direkte plassert på fakultetsnivå: *Centre for Molecular Biology and Neuroscience* (Med.), *Centre for Physics of Geological Processes* og *Centre for Applied Mathematics* (begge Mat.Nat.). Denne ordningen skiller seg på

6.2 Hvordan forløp gjennomføringen?

I kapittel 2 pekte jeg på noen utfordringer og erfaringer knyttet til tverrfaglig samarbeid og brukerinvolvering, med utgangspunkt i to foreliggende studier av slik virksomhet. Dette ledet frem til et analytisk rammeverk til studiet av tverrfaglige enheter, konsentrert omkring spenningene mellom ekspertise og forskning, problemløsningsfellesskapet og det transfaglige forskerfellesskapet, og de organisatoriske utfordringene som kunne følge av balansegangen. I kapittel 4 dokumenterte jeg institusjonsforvaltningen av sentrene fra oppstart til våren 2002.

Videreføringen og utviklingen av de ulike læreprosessene ved sentrene hang i stor grad sammen med utviklingen av disse muliggjørende og formative betingelsene i årene som fulgte. Men nå meldte også den institusjonelle og fagspesifikke konteksten seg med full tyngde. Bioteknologisenterets vitenskapelige virksomhet ble tilpasset rammene av ett eller flere transfaglige forskerfellesskap, som allerede hadde deltakere fra flere eksisterende fagområder. Den matrisebaserte rotasjonsmodellen var ment å skulle kombinere forskernes behov for personlig sikkerhet og studenttilgang med nærhet til brukere. Samspillet med de øvrige universitetsenheter ble aktivt, senterets profil og aktiviteter gjorde det til et attraktivt lærested for studenter. Det var imidlertid lite å vinne for fagmiljøene på denne ordningen, særlig for de som hadde avgitt forskere og deretter måtte avgi studenter. Den utydelige rollen forble et problem, og den territorielle uviljen oppførte ikke selv om samarbeidsklimaet ble bedre.

BiOs videre utvikling ble preget av at senteret ikke fant stabile støttepunkter for brukersamspill innen rammen av de øvrige oppgavene som senteret ivaretok. At senteret måtte eksistere uten å finne systematiske holdepunkter i omgivelsene, forsterket tvilen på om senteret var mer enn et universitetsinstitutt. Sammenlignet med CICERO fantes det

flere punkter fra de konfigurasjonene jeg har studert i denne avhandlingen. Hvilke institusjonelle konsekvenser har en slik ordning fått for etablering av sentre, både med og uten SFF- status? Økes brukerinnflytelsen på fakultetsnivå med denne ordningen? Er fokuset på kvalitet et tegn på at forskningspolitikk og forskningspraksis i slike enheter gjør felles sak? Flere presserende spørsmål melder seg også i forlengelsen av denne politikkendringen, enda et eksempel på at faglige og politisk/administrative spørsmål flettes i hverandre.

ikke noe næringspolitisk nettverk eller et biomedisinsk problemløsningsfellesskap til å støtte opp om ekspert- og innovasjonsfunksjonen til senteret. Samlokaliseringen i Forskningsparken AS var utilstrekkelig når det gjaldt å bygge opp denne delen.

Den operative virksomheten foregikk som individuelt inndelte prosjekter under autonome gruppeledere. Den individuelle autonomien som fulgte av gruppeledernes posisjon og arbeidsoppgaver, gjorde det problematisk å samarbeide på tvers av gruppene. Tematiske forskjeller og prosjektenes midlertidige karakter virket forsterkende. Et godt uformelt miljø og en oppmuntrende arkitektur fremmet likevel et vist samarbeid, særlig mellom studentene, som på denne måten inngikk i integreringen av senteret, særlig på opplæringsiden. I og med gjennomstrømningen måtte studentenes bidrag fornyes konstant, via nye prosjekter. Noe felles konseptbruk utviklet seg, antakeligvis som en naturlig forlengelse av at senterets ansatte delte metodiske verktøy fra molekylærbiologi. Dette forsterker inntrykket av et bredere transfaglig fellesskap som ramme rundt bioteknologi, mer spesifikt molekylærbiologi..

Kombinasjonen av kollegietilknytning, et styre bestående av de berørte parter og sterke forskergrupper, gjorde senteret vanskelig manøvrerbart. Strategiske beslutninger ble noe fragmentert. Kollegiet hadde vært opptatt av at senteret fungerte som en integrert del av det bioteknologiske fagmiljøet. Senterstyret var preget av samarbeidsvansker og partsinteresser den første tiden. Forskergruppene ved BiO ble rekruttert fra ulike institutter ved to fakulteter, og fulgte i begrenset grad noen faglig plan. Antakelig var en slik rekrutteringsmåte viktig i og med konfliktene. ”Alle skulle få sjansen”, prosessen kunne ikke favorisere enkeltmiljøer. Forskergruppens autonomi vis a vis senterledelsen ble forsterket av gruppeledernes forankring i universitetsstrukturen, med professorater der. Dette ble problematisk for senteret da nedgangstidene begynte rundt 1999, fordi det ikke var noe strategisk kjerne på rede hånd som kunne ta tak i senterets problemer.

Innføringen av EMBIO fra 2001 reiser en rekke interessante spørsmål med hensyn til Bioteknologisenterets fremtid. Vil nyrekrutteringsmodellen, med strategiske ansettelser, avklart faglig profil og sterkere senterleder kunne fremme tverrfaglig samarbeid mellom forskerne og større grad brukerorientering? Hva blir konsekvensene av at båndene til universitetsinstituttene avklares? Hva med studentrekrutteringen? Den nye situasjonen påkaller flere interessante spørsmål i forlengelsen av de erfaringer en til nå har gjort seg.

CICEROs brede tverrfaglige utgangspunkt hadde ingen støttebjelke i ett forskerfellesskap, og må sånn sett karakteriseres som flerfaglig. Behovet for legitimitet og kvalitet hadde motivert ansettelse av forskere fra UiOs enfaglige miljøer. Men samtidig skulle senteret kombinere innsikter fra flere fagområder i sitt utadvendte mandat. Den første tiden fungerte CICERO, i hvert fall ledelsen, som en del av et større problemløsningsfellesskap med politikere, næringslivsfolk og klimaekspertise. Et slikt nettverk var unikt for CICERO sammenlignet med de øvrige sentrene. Senteret var premissleverandør, rådgivende og i tett samarbeid med beslutningstakere om utforming av klimapolitikk, en klar kompetansesenterrolle for senteret som helhet, med vekt på ekspertise som senterets fremste ressurs.

Den finansielle og administrative uavhengigheten hadde skapt en avklart situasjon i forholdet til UiO. Senteret trakk færre studenter ut av instituttene, og konkurrerte ikke om andre ressurser. Rollen som både faglig og politisk aktør medførte imidlertid legitimitetsproblemer overfor andre forskningsinstitusjoner, ikke ulikt den politiske uviljen som lå til grunn for opprettelsen av senteret. Etter hvert som antallet forskere ved senteret vokste, ble dette et problem, fordi det ble behov for å generere forskningsmidler utenfra som kunne brukes til å bygge opp senteret som forskningsinstitusjon.

Senteret gjorde en klar strategiendring på midten av nittitallet. I forhold til det analytiske rammeverket jeg introduserte i kap. 2.4 dreide det seg om en overgang fra fokusering på ekspertise til en fokusering på forskning. Nilsen legger på vekt den rollen Hanisch hadde, og at hans avgang lot andre aktører overta som ”problemløsere”. Hernes hadde nok en annen lederstil enn Hanisch, men avhandlingen min peker på flere andre momenter som også må tillegges vekt her.

Særlig fokuseringen på CICERO som forskningsinstitusjon ble betydningsfull. Den faglige bredden ved CICERO skapte utfordringer knyttet til tverrfaglig kvalitetsvurdering, som ikke kunne ivaretas av de enkelte fagene alene, ei heller overlates til eksterne brukere. Problemløsningsfellesskapet kunne ikke, for å sette det litt på spissen, løse senterets problemer på dette området. Senterets ansatte måtte dermed gjøre felles sak, og dette bidro til høyere grad av samarbeid, en form for gjensidig tilpasning. Resultatet ble etter hvert flere tverrfaglige prosjekter. Ansettelsen av forskningsledere og reorganiseringen i programmer ble nye grep som ble tatt parallelt med omleggingen av

senterets profil. Ledelse og operativ kjerne var mer samlet ved CICERO enn ved de øvrige enhetene. Samarbeidet om informasjonsvirksomheten ble forsterkende i denne prosessen. Det er verd å merke seg at disse prosessene måtte balanseres mot mer tradisjonelle akademiske arbeidsmåter. Sterk basiskompetanse og kontakt med enfaglige miljøer ble regnet som viktig, med sikte på egen forskerkarriere og nødvendigheten av oversikt på det mer spesialiserte klimafeltet.

Senterets lokale forskerfellesskap utgjorde et bindeledd mellom problemløsningsfellesskapet og de tunge enfaglige forskerfellesskapene, men også en buffer mot disse, som kunne ivareta senterets unike behov for flerfaglig forskning og flerinstitusjonelt samarbeid. Hva skyldtes behovet for en slik balansegang? CICERO hadde helt spesielle post- akademiske utfordringer knyttet til behovet for faglig bredde på et område uten klar konsensus, preget av sterke politiske og økonomiske interesser. En sammenligning med andre problemløsningsfellesskap kunne kanskje brakt mer klarhet i de særegne utfordringene CICERO hadde her. I hvilken grad er instituttsektoren involvert i kontroversielle temaer, og hvilke strategier for ”gyldiggjøring” finner vi innefor hhv. tverrfaglige enheter som f. eks. Arbeidsforskningsinstituttet og mer faglig avgrensede enheter som f. eks. ECON?

Ibsen- studier ble, i likhet med bioteknologi, rammet inn av et akademisk forskerfellesskap. Samarbeidet kom til uttrykk i flerinstitusjonelle tverrfaglige seminarer samt med forskere som gjestet senteret. Det var snakk om en type nettverkssamarbeid, hvor det tematiske preget gjorde det tverrfaglig. Men senterets kobling til dette fellesskapet ble mer uklart, på grunn av mandatet og fraværet av forskning. Driften var mindre kontroversiell enn i BiOs tilfelle, som ventet på grunn av den begrensede tilflyten av stillinger og ressurser. Fakultetstilknytningen skapte en lite fleksibel situasjon, hvor alle forsøk på å gjøre uformell kontakt mer forpliktende måtte gå via fakultetet. Det institusjonelle samarbeidet som ble søkt igangsatt mellom bibliotek og forskningsmiljøer åpnet opp for brukerkontakt, noe som ble mer kontroversielt i deler av fagmiljøene.

Dokumentasjonsvirksomheten var de første årene preget av gjensidig tilpasning mellom eksperter og problemløsning. Dette noe ad- hoc pregede arbeidet involverte Biblioteket og Fakultetet. Den fikk noe mer rutinepreg fra begynnelsen av 2000 etter hvert som databasene var ferdig utformet, i motsetning til forskersamarbeidet ved

CICERO. Implikasjonene av dette er i denne konkrete sammenhengen at problemrelatert, målrettet ekspert samarbeid har en "løsning", mens forskning ofte går ut på det motsatte, nemlig generering av nye problemer. I CICEROs tilfelle var disse like tverrfaglige som de som de forrige. I realiteten ble dermed Ibsen- senteret et kompetansesenter, ikke bare for brukere, men også forskere, hvor litteraturfaglig og bibliotekfaglig ekspertise møttes.

Hva så med Ibsen- senterets strategier? Det var daglig leder som skulle ivareta det daglige arbeidet. Styret skulle implementere den, slik den var gitt etter vedtak fra Kollegiet. Dette ga en svært utydelig strategisk kjerne for senteret, på samme måte som tilfellet var med BiO, plassert over samtlige av universitetets nivåer. Strategien var nedfelt i Kollegievedtak, i forlengelse av mandatet. Parallelt med den vedtatte strategien utviklet det seg også en mer implisitt strategi, rettet mot brukere, medier og teatre. En korrigerende av den ble uttrykt gjennom at Kollegiet forutsatte en styrking av "forskning- og dokumentasjonsvirksomheten". Ekspertvirksomheten ble imidlertid tatt til etterretning og integrert i mandatet for videreføring, som eksempel på hvordan ledelse av kunnskapsorganisasjoner også er en type *fortolkende* ledelse. Sentervirksomhet innen rammen av Universitetet støter i min undersøkelse mot problemet med overgripende strategier i kunnskapsorganisasjoner.

Tittelen på kapittel 4, "Mellom motsetninger" uttrykker et viktig fellestrekk ved de tre sentrenes virksomhet. Ved alle de tre sentrene var det å søke å tilrettelegge for utveksling med eksterne brukere og fagmiljøer, deriblant universitetsinstituttene, noe som opplevdes motsetningsfylt i praksis, på grunn av strukturelle forhold, arbeidsmengde og legitimitetsspørsmål. Det institusjonelle landskapet sentrene var omgitt av bidro til motstridende forventninger. Mens Ibsen- senterets utadvendthet ble kritisert fordi den manglet forskningsforankring, ble BiOs manglende utadvendthet tilsvarende kritisert fordi senteret i for stor grad ble en ordinær universitetsenhet. CICERO, som manøvrerte fra brukerorientering til forskning, ble også kritisert for å ha manglende brukerorientering i 2000- evalueringen. Sentrene forble inneklemt mellom fagfellesskap og brukere, men særlig forskerfellesskapene fikk større institusjonell tyngde enn de administrative forhold alene skulle tilsi. Dette var noe som overrasket meg.

6.3 Hva har de oppnådd?

Det siste spørsmålet jeg stilte i denne oppgaven gjaldt måter sentrenes tverrfaglighet og brukerorientering kom til uttrykk i selve produksjonen av kunnskap ved sentrene. I de to første kapitlene pekte jeg på at vitenskapelig virksomhet historisk har etablert seg som knipper av læreprosesser, med universitetsfagene som det fremste eksemplet. Jeg gjorde dette til innfallsport også til studiet av vitenskapelige virksomheter som går ut over faggrensene, eller som omfatter andre styringsmekanismer enn ”tradisjonelle” akademiske. I kapittel 5 foretok jeg så en kartlegging av hvilke kunnskapsprodukter virksomheten har resultert i ved de ulike sentrene.

BiO oppnådde gjennom sin intense forskning å bli et anerkjent forskningscenter i perioden jeg tok for meg. Publikasjonsanalysen viste at forskergruppene bare i liten grad søkte sammen, på grunn av organisatorisk og tematisk avgrensning. De forholdt seg til forskningsledernes egne nettverk og de større, tverrfaglige forskningsfelleskap som feltet består av. Brukergrupper bidro til forskningsfinansieringen, og forsterket i praksis gruppens autonomi. Dette kan ha preget forskergruppens strategier, men forskningsresultatene ble uansett prøvet i et forskningsfelleskap.

CICERO ble også et produktivt og anerkjent forskningsmiljø, selv om produksjonen rent kvantitativt var mindre enn BiOs. Forskningen baserte seg på et internt og eksternt samarbeid, også det som ved BiO. Andelen tverrfaglige publikasjoner økte gjennom perioden. Det hadde utviklet seg et forskningsfelleskap i skjæringsfeltet mellom ulike disipliner, som i hvert fall hadde noen grad av tverrfaglig integrasjon. Selv om antallet tverrfaglige publikasjoner var få også her, tolker jeg denne mengden som mer betydningsfull nettopp på grunn av den store bredden mellom fagområdene. Brukerfinansieringen av forskning ble her mer begrenset, selv om samspillet mellom programmer og forskning både på klima- og bioteknologiområdet kunne være verd en undersøkelse.

Forskningsproduksjonen ved Ibsen-senteret har det meste av undersøkelsesperioden vært så liten at senteret neppe kan kalles noe forskningscenter. Det eksterne forskersamarbeidet avstedkom ingen sampublikasjoner. Denne situasjonen så ut til å

vedvare. Av de bidrag som Ibsen- senteret og dets ansatte har levert gjennom de 10 årene senteret har eksistert er det særlig dokumentasjonsvirksomheten som løftes frem. Gjennom etableringen av databaser, produksjonen av tidsskrifter, og betjeningen av så vel gjesteforskere som Utgaveprosjektet og Instituttene ved UiO har senteret likevel oppnådd å understøtte et forskningsfelleskap rundt Ibsen som synes å ha fått økt tverrfaglig sammensetning. Særlig betydningsfullt har nok dokumentasjonsarbeidet vært, både som hjelp til forskere og synliggjøring av muligheter. Uten dette hadde neppe Utgaveprosjektet kunnet komme i gang på det tidspunktet det gjorde. Hvilke nye kjedereaksjoner som kan komme fra dette arbeidet gjenstår enda å se.

Ibsen- senteret ble et faglig samlingspunkt for Ibsen- nettverket. Hvorfor skjedde ikke noe liknende med BiO, slik intensjonen var i utgangspunktet? Kanskje det mest åpenbare svaret ligger i størrelsen på feltet. Få vitenskapelige arbeidsområder har vokst så hurtig som bioteknologiens. I tillegg kan vi peke på den konkurransen om ressurser som har preget både forskningen og forholdet mellom BiO og instituttene. Kjernefasilitetene ble heller ikke så unike som ventet. En avslørende forskjell ligger her også i måten *forskerbetjening* har vært forstått på, en viktig del - oppgave for både BiO og IS. Faglig basert tjenesteyting i kontekst av bioteknologi får karakter av service- snarere enn samarbeid (Knorr- Cetina 1999: 234). I BiOs tilfelle ble dette forsterket av at Forskningsrådet ville at senteret skulle ta seg betalt for slike tjenester. Ved Ibsen- senteret ble denne tjenesteytingen på mange måter en selvfølge. Dokumentasjonsvirksomheten inngikk som en del av faglig basert tjenesteyting til forskerne, men også som en sterkere integrert del av Ibsen- forskningen. Slike fagforskjeller og ulike konsekvenser av senterorganisering utgjør sannsynligvis et spennende forskningsområde med overgangen til post- akademisk vitenskap.

BiOs hadde langt den høyeste produksjonen av studenter knyttet til seg, på grunn av mandatet, men også på grunn av den høye forskningsaktiviteten i laboratoriene. Det var en påviselig tverrfaglig sammensetning blant studentene i gruppene, selv om majoriteten av studentene hadde samme faglige bakgrunn som gruppeleder. I kapittel 3 pekte Hans Prydz på tilstedeværelsen av et ”felles paradigme”. Dette ”paradigmet” er allerede lokalisert i ulike fag som *voksende underdisiplin*. Senteret skapte grunnlag for en viss mobilitet mellom ulike fag i form av personell og konsepter. Studentene forlot senteret,

etter endt studieløp, og besatte stillinger rundt om i landet, noe som svarte til oppgaven med å fylle behovet for slik kompetanse. De uteksaminerte studentene hadde fått med seg en ballast som deltakere i et transfaglig studentmiljø. Det ville ha vært interessant å finne ut hvilke erfaringer disse studentene hadde fått med seg, men det får bli til et senere prosjekt.

Knorr- Cetina nevner stipendiater og andre kompetansebæreres viktige rolle i molekylærbiologiske laboratorier. For det første som kunnskapsprodusenter i prosjektene (1999:227). I tillegg som kompetanseoverførere i laboratoriet (s.235). Hun peker på at dette er et upopulært arbeid fordi det tar tid direkte fra det en ellers kunne bruke på egen karriere. Ved BiO fungerte studentene imidlertid ikke bare kompetanseoverførende, men også integrerende. Hvorfor? En mulig tolkning kan være at studentene i en læringssituasjon hadde behov for å holde kontakt med et bredere felt, som deres medstudenter kunne representere. En slik forståelse resonnerer med Clarks vektlegging av viktigheten av koblinger mellom ”undervisningsgruppen” og ”forskergruppen” som han særlig fant i amerikanske forskningsuniversiteter, i de eksperimentelle fagene, som videreførte den klassiske koblingen mellom forskning, studier og undervisning i masseuniversitetets tidsalder (1995:235). Kanskje dette var spesielt viktig for studentene. Det er mulig at studentene ville motsi Prydz, som er min kilde her, men basert på dokumenterte sammenhenger gir altså dette mening. De epistemiske kulturene som er en kjerne i moderne kunnskapsorganisasjoner er neppe uavhengige av bredere institusjonelle forhold, dette gjelder også molekylærbiologiske laboratorier (Nowotny m. fl 2003:100).

At koblingen mellom forskning, undervisning og studier for BiO- gruppens vedkommende ble med over til senteret representerte ellers en svekkelse av koblingen internt ved de instituttene som deltok, og skapte en konkurransesituasjon mellom instituttene og senteret som ble oppfattet som ikke bare av vitenskapelig karakter. Dette kan bidra til å forklare senterets legitimitetsproblemer helt frem til i dag.

CICEROs studentproduksjon var knyttet opp til egne behov for rekruttering snarere enn til eksterne behov. Senteret, og forskerne, måtte balansere behovet for å utvikle egen kompetanse på den ene siden og å ha faglig tyngde på den andre, noe som førte til at stipendiater ble den mest aktuelle rekrutteringskilden. Tverrfaglig mobilitet var ikke mulig eller ønskelig av to relaterte grunner. For det første var avstanden mellom fagene

for stor. For det andre måtte denne avstanden trolig til en viss grad opprettholdes for å kunne takle det menneskeskapte klimaproblemet på en sakssvarende måte.

Ved CICERO har ikke studieproduksjonen vært like betydningsfull som ved BiO, dels fordi utdanning ikke har vært en egen målsetting, men også fordi forskningsprosessen har krevd en sterkere opprettholdelse av egen fagkompetanse. Vi fikk en klar arbeidsdeling mellom det enfaglige doktorgradsprogrammet og et tverrfaglig klimaforskningsmiljø på den andre siden. Doktorgradsprogrammet motvirket den kortsiktige prosjektinnretningen ved senteret, og dannet en bro over til mer tverrfaglige temaer. Oppholdet i senterets tverrfaglige forskermiljø kunne begynne forholdsvis tidlig, og dermed fremme den interaktive læringen og omgangen med andre fagområder. Her la undervisningsgruppen og forskergruppen seg på tvers av enhetene, med toerstillingene som et bindeledd. De praktiske problemene, eller konfliktene med dette arrangementet ble ikke store, men utfallet for stipendiater ble en til dels konfliktfylt balansegang mellom tverrfaglighet og enfaglighet, som lignet den som senterets klimaforskere måtte lære seg å leve med.

Ibsen- senteret hadde ingen rekrutteringsutdanning. Ingen av studentene ble tilsatt på selve senteret. Enhetens manglende tiltrekningskraft på studenter skyldes selvfølgelig på den ene siden at det ikke var mange forskere knyttet til det. Men selve nettverkets karakter, med lav intensitet i kontakten og en individuell arbeidsform, kan ha lagt en demper på studentenes vilje til å komme dit. Denne hypotesen er plausibel hvis en legger til grunn at studenter flest har behov for tettere kontakt for å tilegne seg en kunnskapsmengde og ferdigheter. Noen mener at dette skiller dagens studenter og yngre forskere fra gårsdagens (Mathisen 1991:33). For de studentene som likevel hadde opphold ved senteret syntes ikke faglig bakgrunn å bety så mye. De fagene som beskjeftiger seg med Ibsen- studier er trolig karakterisert ved en metodisk og teoretisk åpenhet mot ulike innfallsvinkler, bundet sammen av felles tematisk orientering.

Det er en svakhet med min sammenligning av sentrenes bidrag til studier. Med unntak av CICERO har jeg ikke snakket med noen som har sin utdanning eller deler av den i senterkontekst. Selv om jeg mener å funnet interessante sammenhenger i mitt materiale, setter dette en klar begrensning for hvor bastante konklusjoner jeg kan trekke. Hvordan ville studentenes oppfatning av spenningen mellom fagfellesskap og tverrfaglig

felleskap være? I hvilken grad medfører det å ta sin doktorgradsutdanning i grenseflaten mellom fagområder et brudd med fagidentitet? Hvilken betydning har det organisatoriske forholdet mellom undervisningsgruppen og forskergruppen for de epistemiske og praktiske sider ved utdanningen? I en tid da tverrfaglighet atter ser ut til å bli et jubelord i akademiske kretser blir erfaringer fra slike sentre og skjæringsflaten de konstruerer mot omgivelsene av betydning.

Formidlingsarbeidet fikk forskjellig plass ved de tre sentrene, og tolkningen av dette arbeidets betydning og karakter ble også ulik. Ved Bioteknologisenteret og Ibsensenteret ble denne oppgaven gjenstand for liten strategisk oppmerksomhet.

Forskningsformidling og deltakelse i det offentlige ordskiftet var noe forskere påtok seg individuelt, og dette gjaldt for alle de tre sentrene. Analytisk er det også et spørsmål om det er fruktbart å skille mellom en- faglig og tverrfaglig formidling. I og med at jeg har definert formidling som kommunikasjon av innsikter ut av et fagområde og til en bredere offentlighet blir tverrfaglig formidling en pleonastisk konstruksjon, med mindre vi definerer det som dialog mellom ulike fagrepresentanter i spesialiserte fora liggende mellom faginterne og åpne offentligheter.

CICEROs formidlingsvirksomhet kommer her i en særstilling, med sitt klare informasjonsmandat tuftet på klimaforskning i sin fulle bredde. Fremveksten av en informasjonsavdeling endret ikke på formidlingens betydning, informasjonen var i all hovedsak skrevet av praktiserende forskere. Senteret utførte et omfattende informasjonsarbeid som en kombinasjon av formidling og ekspertutøvelse, i arbeidet med å holde allmennheten oppdatert på klimaforskning i sin fulle bredde. En arena for fler- og tverrfaglig utveksling mellom ulike forskergrupper ble her skapt og vedlikeholdt. Det var sannsynligvis behov for slike nye tverrfaglige plattformer for formidling og tolkning av fagspesifikk kunnskap, neppe overraskende gitt den store interessen som problemet med menneskeskapte klimaendringer har vært omgitt med siden midten av åttitallet. CICEROs plattform ble utviklet i forlengelsen av senterets forskning, og ble sånn sett en viktig parallell til forskersamarbeidet, og senterets profil på feltet.

I kapittel 4 viste jeg at senteret hadde en unik utfordring i sitt tverrfaglige samarbeid, hvor en stor fagbredde skulle søkes integrert både når det gjaldt spørsmål og perspektiver. De ansatte brukte lang tid på å finne et felles språk til bruk for å bygge opp en tverrfaglig

forståelse av klimaproblemet. Informasjonsvirksomheten spilte en betydelig rolle her, forstått som en kombinasjon av ekspertvirksomhet og forskningsformidling. De ansatte bedrev forskningsformidling innenfor egne fagområder men de drev samtidig en form for flerfaglige synteser med henblikk på hva forskningsresultatene innebar rent konkret. Det språket som senterets forskere måtte føre i arbeidet med sine formidlende bidrag i ”Cicerone” og andre kanaler, var på mange måter det samme språket som senterforskerne måtte ha seg i mellom på senteret. Formidlingsvirksomheten hadde også en viktig faglig-integrerende effekt på senteret, som en måte å utvikle tverrfaglig samarbeid, tverrfaglig kvalitetssikring, og felles språkutvikling på. Dette fenomenet, godt kjent innen CICEROs rammer, er i liten grad forstått av omverdenen som et sentralt integrerende element i senterets arbeid. Én grunn kan være at finansieringen har vært to- sporet, med departementet som informasjonssponsor og NFR som forskningssponsor. Denne situasjonen, som Nilsen (2001: 181) påviste fra begynnelsen av nittitallet krever mer inngående studier.

BiO hadde blandede resultater med sin ekspertvirksomhet. Patentering og avleggervirksomhet forble begrensede fenomener. Gjennom kjernefasilitetene oppnådde riktignok senteret en viss kontakt med eksterne brukere, men denne virksomheten ble sideordnet og ikke særlig omfattende. De spredte forsøk på å trekke brukere inn i aktiviteten på ulike tidspunkt viser at senteret fungerte på forskerfellesskapets - snarere enn problemløsningsfellesskapets betingelser. Her kunne det vært interessant å sammenligne med tilsvarende miljøer i andre land, hvor koblingen mellom bioteknologisk forskning og industri har gitt bedre resultater. Den mest sannsynlige forklaringen på hvorfor dette ble problematisk for senteret, var den svake organiseringen eller nettverksdannelsen på brukersiden, kombinert med den sterke individuelle autonomien

Også CICERO hadde en begrenset ekspertvirksomhet, særlig etter omleggingen på begynnelsen av nititallet. Det arbeidet som ble gjort var hovedsakelig utredningsarbeid. Finansieringskildene var ustabile. I tillegg var det antakeligvis vanskelig å ha et sterkt fokus på brukere samtidig med fokuset på å senterets informasjonsoppgaver og den klare profileringen som forskningsinstitusjon. Her var altså både legitimitetsspørsmål, fokusering og arbeidsmengde relevant.

Det senteret som i hvert fall relativt sett hadde den sterkeste fokuseringen på ekspertaktiviteter var paradoksalt nok Ibsen- senteret, med sin betjening av medier, teatre og utenriks-tjenesten. Hvorfor? En grunn er naturligvis at behovet for slike tjenester var stort fra disse brukernes side. Den typen tjenester som særlig var etterspurt, var bred kunnskap om Ibsens liv og diktning til bruk i andre medier og fora. I og med at det lite eller ingen forskning var de første årene, fikk den utadrettede virksomheten et klart ekspertpreg som følge av denne arbeidsdelingen som ble særegen for senteret. Å tilby slike tjenester ble ikke ukontroversielt i forholdet til fagmiljøene, selv om det ikke er sikkert at brukerne merket seg denne forskjellen. Det er heller ikke umulig at senteret på denne måten tilførte Ibsen- forskningen noe viktig.

Finansieringen av sentrene viste visse likheter mellom BiO og CICERO. De hadde en betydelig andel finansiering fra forskningsrådenes programmer. BiO hadde i tillegg en del fondsfinansiering. Utover dette har det vært minimalt med oppdragsforskning. Felles for alle de tre sentrene er for øvrig svært begrensede bidrag fra næringslivet. Hvordan kan dette tolkes? Vi kan her gripe tilbake til analysen av konteksten for senteretableringer på åtti- og nittitallet, hvor jeg pekte på at senteretableringer hovedsakelig fant sted særlig på grunn av forskningspolitiske endringer. Finansieringsmønstrene viser at BiO og CICERO, de to sentrene som traff min beskrivelse som formaliserte responser best, begge sikret en høy andel forskningsstrategiske midler gjennom sin virkeperiode.

Erfaringene fra både BiO, CICERO og Utgaveprosjektet viser betydningen av prosjektbasert finansiering for måten forskning og studier ble knyttet sammen på. Prosjektstøtte åpnet opp for muligheten til å ta inn studentmedarbeidere, viktig for produktiviteten i prosjektene. Forskningsrådsprogrammer ble svært viktig for både BiO og CICERO, som en måte å understøtte koblingen mellom forskning og studier på. Prosjekter gjorde det mulig å ta inn studenter, særlig stipendiater, til å arbeide på prosjektene. Slaughter og Leslie (1997: 242) peker på at veksten i ekstern finansiering og markedsorientering fører til differensiering av universitetsstrukturen, og peker på at dette får konsekvenser for læreprosessenens plassering. De nevner universitetssentre som markedsnære enheter som tiltrekker seg ressurser. Felt nær markedet ville være mindre engasjert i undervisning, felt lengre fra markedet være mer engasjert i undervisning (s.st.). Undersøkelsen av de sentrene jeg har studert viser at dette, som beskrivelse av

trendene gjennom nittitallet ved UiO, er noe grovkornet. Når det gjelder lavere grads undervisning, derimot, var ingen av de sentrene jeg undersøkte involvert i denne.

Det er for øvrig verd å merke seg en utilsiktet konsekvens av spenningen mellom tverrfaglighet og forskningsrådsfinansiering ved både BiO og CICERO.

Prosjektfinansieringen skapte en kortsiktig tilnærming til forskningen, og dermed også til et tverrfaglig forskersamarbeid om å skape relevante og samtidig anvendbare resultater for brukere i mer generell forstand. CICEROs basisbevilgning øremerket for informasjonsvirksomhet over statsbudsjettet har sannsynligvis bidratt til fleksibilitet på dette punktet. Ved alle de tre sentrene var behovet for tverrfaglighet i denne betydningen noe som måtte tilpasses finansielle utfordringer.

En gjennomgang av sentrenes sluttprodukter bekrefter dermed langt på vei bildet av sentervirksomhet som motsetningsfylt. Brukerinnflytelsen kom inn via ekspertvirksomhet primært, men slikt arbeid fikk ingen dominerende rolle ved noen av sentrene. BiO hadde forholdsvis mye brukerfinansiert forskning, CICERO mindre. Bortsett fra dette var brukerenflytelsen i praksis relativt liten ved alle tre sentrene. Kanskje den viktigste forskjellen mellom sentrene i mitt perspektiv var plasseringen av det tverrfaglige samarbeidet. Ved BiO var dette primært knyttet til den intensive læringssituasjon studentene inngikk i, ved CICERO til forskernes behov for å samordne sine forsknings- og formidlingsaktiviteter mellom brukere og fagfellesskap. Ibsen- senteret havner i en mellomstilling. De ansatte ved senteret samhandlet i det tverrfaglige kollegafellesskapet, men ga ikke sine bidrag til dette som representanter for senteret. Det ble heller ingen lokal variant av fellesskapet slik det skjedde ved CICERO.

6.4 Nye organisasjoner – ”nygamle” koblinger.

De tverrfaglige universitetssentrene som har vært omfattet av denne undersøkelsen har alle tre vært eksempler på nye organisatoriske betingelser for kunnskapsproduksjon, utløst av en kombinasjon av akademiske og post- akademiske utfordringer. Til hjelp i analysen av disse sosiale fenomenene tok jeg utgangspunkt i universitetsfagene, som en ”knippe- modell” av kunnskapsproduksjon, og samtidig den epistemiske og

institusjonelle konteksten disse enhetene måtte operere i. Hvordan det gikk med dette knippet under disse nye betingelsene? Det er dette grunnleggende problemkomplekset jeg skal vie avhandlingens siste sider til.

Felles for alle enheter jeg har studert er at det er mulig å identifisere alle de fire typene vitenskapelige læreprosesser i kombinasjon. Identifiseringen har funnet sted gjennom et studium av forventninger fra brukere, finansieringsformer, operativ virksomhet og strategiske orienteringer i samspill med andre institusjoner, særlig UiO. I hvilken grad var naturligvis varierende, beroende på en rekke faktorer som forskjellig målsetting, antall ansatte, fagsammensetning og kontaktflate. På dette generelle nivået var det like fullt en kjerne ved sentervirksomheten som hadde strukturelle likheter med universitetsfag.

At samtlige sentre produserte innenfor alle læreprosesser er en interessant observasjon med klare implikasjoner for den som vil ha økt forståelse av hvordan tverrfaglig produksjon kan åpne opp nye forskningsområder og gjøre mulig besvarelsen av nye viktige spørsmål. Dette vil likevel, som all vitenskapelig aktivitet, måtte finne en form som gjør kunnskapsetablering, - vedlikehold og - overføring mulig. Tverrfaglig arbeid, eller samarbeid, vil nok kunne overskride disiplinære grenser, men støter raskt mot nye: "The structures that organize how we know are not eliminated by interdisciplinarity, but relocated" (Weingart & Stehr 2001:271). Denne "relokaliseringen av vitensorganiserende strukturer" synes å være betinget ikke bare av fagenes, eller den faglig- kognitive prosessens krav til seg selv, men i disse tilfeller også av føringer eksterne for vitenskapen, samt gjensidig avhengighet mellom ulike virksomheter sammenvevd rundt kunnskapsproduksjon.

Det viktigste enkelte bindeleddet for sammenkoblingen på dette generelle nivået var den enkelte akademiker som medlem av akademiske kommunikasjonsfellesskap. Dette anser jeg å være en forklaring som spenner over hvert av de tre sentrene. Alle de faglige ansatte hadde "stemme i" og "lojalitet til" et fellesskap i forlengelsen av senteraktivitetene. Den utøvende akademikerrollen ved samtlige sentre involverte forskning og samhandling med andre forskere, undervisning og samhandling med studenter, formidling av innsikter ut av forskerfellesskapet, og eksperthjelp til brukere. Senterorganisering endret ikke dette fundamentale premisset.

En slik tolkning er likevel for generell og mangler sensitivitet for de nye strukturelle forhold som senterorganisering skapte. Den yter de store forskjellene mellom sentrene, eller de minst like åpenbare forskjellene mellom sentrene og universitetsfagene, liten rettferdighet. Sentrenes utforming og orienteringer ga nemlig opphav til tre regimer som på ulikt vis understøttet denne sammenkoblingen, og som førte til at ulike kombinasjoner av læreprosesser fikk betydning. Skal vi akseptere at sammenkoblingen av læreprosesser har gitt opphav til en vitenskapelig produktivitet, slik Habermas så kraftfullt har postulert som hypotese, også under tverrfaglige og brukerorienterte betingelser? Dette er spørsmål om den vitenskapelige produktivitetens dynamikk, og her har avhandlingen avdekket noen interessante sammenhenger.

Dynamikken ved BiO sprang ut av det som kan synes som en meget produktiv kobling mellom *forskning* og *studier*. Den hadde mange likheter med den Clark (1995) observerte i det amerikanske ”graduate department”, og var en kobling som viser styrken i forholdet mellom forskning, studier og undervisning også under post- akademiske betingelser. Den høye aktiviteten bidro antakeligvis til å fremme både produktiviteten og kvaliteten på forskningen, og en arbeidbar hypotese er at senteret i sine første ti år har bidratt til formingen av annen generasjons bioteknologer i Norge gjennom å skape et intensivt, transfaglig læringsmiljø for disse. For en som ønsker å vurdere BiOs betydning gjennom denne perioden, er denne sammenkoblingen antakeligvis et meget interessant utgangspunkt.

Ved CICERO kan ikke koblingen mellom forskning og studier sies å ha vært den viktigste. Studier hadde riktignok betydning, men denne læreprosessen fikk sin dynamikk gjennom å være innleiret i senterets kobling mellom *forskning* og *formidling*. Frembringelsen av denne koblingen skjedde, argumenterte jeg, på grunn av den unike posisjonen senteret hadde mellom problemløsningsfellesskapet og forskerfellesskapene, grunnet et politisert kunnskapsfelt og mer enn normal usikkerhet knyttet til de vitenskapelige resultater. Dette er en kobling det ikke har lyktes meg å finne mye om i litteraturen, men det kan gis gode grunner for at slike koblinger har hatt betydning i tradisjonell akademisk vitenskap (Kalleberg 2000a: 244). Overgangen til post- akademiske tilstander svekker neppe disse utfordringene. Ulike samfunnsinteresser har preget miljøforskningsfeltet siden 70- tallet, og vitenskapens rolle på den åpne plass hvor

miljøspørsmål diskuteres, krever at naturvitenskap kommuniserer til og med samfunnsvitenskap samtidig som den kommuniserer med de ulike aktørene som utgjør dette feltet (Nowotny m. fl. 2001: 213-14). Men det er verd å merke seg fagenes sentrale stilling for legitimering og kompetanserekuttering ved CICERO- senteret.

Det særegne og dynamiske med sammenkoblingen av læreprosesser ved Ibsen-senteret var vanskeligere å få øye på, selv om jeg har avdekket indikasjoner på at en dynamikk eksisterte. Hva har vært Ibsen- senterets rolle? Det mest rimelige er etter min mening å tolke den sosiale prosessen senteret har inngått i som en produktiv sammenkobling av *forskning* og *institusjonsforvaltning*. Dette var av stor betydning som støttebjelke for det ”usynlige kollegasamfunn” som Ibsen- studier utgjorde. En kan kun spekulere i hvilken direkte betydning denne støtten har gitt for forskningen. Her skal jeg nøye meg med å peke på to sammenhenger. For det første: Senterets plass som faglig og administrativt knutepunkt har vært anerkjent av både fagmiljøer og forskningsstrateger, og har bidratt til synliggjøring av senteret og Ibsen- forskningens potensial. For det andre: Måten senteret som utadrettet kontaktpunkt har forsterket kontakten mellom faget og brukere på, kan enda vise seg å ha vært et bidrag av stor betydning for Ibsen-forskningen.

Senterorganisering representerer i alle de tre tilfeller jeg har sett på ikke noe radikalt brudd med den tradisjonelle akademiske institusjonsforvaltningen, slik den ble fremlagt i kapittel 2. En svært viktig observasjon har gjort seg gjeldende gjennom hele denne oppgaven. Alle disse sammenkoblingene skjedde i *forlengelsen* av universitetsfagene, snarere enn som noe klart brudd med den akademiske gjøremåten. Dette ga opphav til konflikter og politiske diskusjoner. Men likevel var sentrenes relasjon til fagene innleiret i læreprosesser. Som Ziman ser det: ”...science is typically a social system that adapts opportunistically to new changing circumstances” (Ziman 2000:68). Men det trenger altså ikke nødvendigvis å bety at den enkelte akademikers oppfatninger av eller motiver for kunnskapssøken og -etablering har endret seg nevneverdig.

Litteraturliste

- Academia Europaea (1998): *Interdisciplinarity in Europe*. Konferanserapport med innlegg fra Walter Rüegg, Raymond Boudon, John Ziman.
- Aunan, Kristin og Jan S. Fuglestad (1999): "Tverrfarlige forbindelser". *Forskningsspolitikk* 3/99.
- Bechtel, William (1986): "Introduction". I Bechtel, William (red.): *Integrating Scientific Disciplines*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers
- Beck, Ulrich (1997): *Risiko og frihet*. Bergen: Fagbokforlaget
- Bell, Daniel (1973): *The Coming of Post- Industrial Society*. Harper and Row.
- Benum, Edgeir (1998): *Overflod og fremtidsfrykt*. Bind 12 av Aschehougs Norgeshistorie, Oslo: Aschehoug.
- Bull, Edvard (1968): "Universitetet og utdanningsamfunnet". I Simensen, Jarle (red.) *Universitetet og samfunnet*. Oslo: Orion debatt.
- CERI OECD (1972): *Interdisciplinarity: Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris: OECD.
- CERI OECD (1982): *The University and the Community. Problems of Changing Relationships*. Paris: OECD.
- Chubin, Daryl. E, A. L. Porter, F. A. Rossini (red.) (1986): *Interdisciplinary Analysis and Research*. US: Lomond Publications.
- Clark, Burton (red.)(1993): *The Research Foundations of Graduate Education*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Clark, Burton (1995): *Places Of Inquiry: Research and Advanced Education in Modern Universities*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Clark, Burton (1998): *Creating Entrepreneurial Universities. Organizational Pathways of Transformation*. Oxford: Pergamon.
- Cole, Jonathan S. (1993): "Balancing Acts. Dilemmas of Choice facing Research Universities". I *Daedalus* Vol. VII.
- Collett, John Petter (1999): *Historien om universitetet i Oslo*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Collins, Randall (1990): *Theoretical Sociology*. CA: Harcourt Brace.
- Crane, Diana (1972): *Invisible Colleges. Diffusion of Knowledge in Scientific*

- Communities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- De nasjonale forskningsetiske komiteer (NESH): *Forskningsetiske retningslinjer for humaniora og samfunnsvitenskap*. Vedtatt 1999.
- Engelstad, Fredrik, C. Grenness, R. Kalleberg og R. Malnes (1996): *Samfunn og Vitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, Fredrik og R. Kalleberg (1999): "Introduction". I Engelstad, Fredrik og R. Kalleberg (red.): *Social time and Social Change*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Epton, S.R., R.L. Payne & A.W. Pearson (1984): "The Management of Cross-Disciplinary Research." *R & D Management*, 14, nr 2, 69-79.
- Fuller, Steve (2002): *Knowledge Management Foundations*. Butterworth Heinemann.
- Funtowitz, Silvio and J. Ravetz (1992): "The Emergence of Post- Normal Science", i R. Schomberg (red.): *Science, Politics and Morality*. NL: Kluwer Academic publishers.
- Geertz, Clifford (2001): "Thick Description". I antologien *Cultural Sociology*.
- Geiger, Roger L. (1990): "Organized Research Units – Their Role in the Development of University Research". I *Journal of Higher Education* Vol. 61, No 1(Jan.- Feb.), 1-19.
- Gornitzka, Åsa (1996): *Organisasjonsformer ved UiO på 80 – tallet*. Hovedoppgave, Institutt for Statsvitenskap. Universitetet i Oslo.
- Guldbransen, Magnus (2003): "Forskning, kunnskap og økonomisk vekst: Universitetet som aktør i innovasjonssystemet". I Larsen, I. M. og B. Stensaker (red.): *Tradisjon og tilpasning. Organisering og styring av universitetene*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Gulowsen, Jon (2000): *Bro mellom vitenskap og teknologi. SINTEF 1950 - 2000*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Gumport, Patricia (1993): "Graduate Education and Organized Research in the United States". I Clark, B. (red.): *The Research Foundations of Graduate Education*. BCA: University of California Press.
- Habermas, Jürgen (1999): "Universitetets idé – læreprosesser". I J. Habermas: *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: AdNotam Gyldendal.
- Hanisch, Ted (red.)(1991): *A Comprehensive Approach to Climate Change. Additional Elements from an Interdisciplinary Perspective*. Oslo: CICERO.

- Hanisch, Ted (2000): "Fra arnested til forskerverksted – ISF 1976-2000". I Engelstad, Fredrik (red.): Kunnskap og refleksjon. 50 års samfunnsforskning. ISF 1950-2000. ISF rapport 2.
- Hviid Nielsen, Torben, A. Monsen og T. Tennøe (2000): *Livets tre og kodenes kode. Fra genetikk til bioteknologi. Norge 1900 – 2000*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag.
- Hollingsworth, Rogers & E. Hollingsworth (2000): "Major Discoveries and Biomedical Research Organizations". I Weingart, P & N. Stehr (red): *Practicing Interdisciplinarity*. University of Toronto Press
- Jacob 2000: "Mode 2 in Context. The Contract Researcher, the University and the Knowledge Society". I Hellström, Thomas & Jacob, M (red.): *The Future of Knowledge Production in the Academy*. UK: Open University Press.
- Jantsch, Erich (1972): "Towards Interdisciplinarity and Transdisciplinarity in Education and Innovation". I CERI: *Interdisciplinarity: Problems of Teaching and Research in Universities*. Paris: OECD.
- Kalleberg, Ragnvald (1980): "Forskningssystem, universitet og demokratisering av forskning". I Jan Erik Bjørnstad og T. Bjaaland (red.): *Arbeidsmiljø og demokratisering*. Oslo. Tiden.
- Kalleberg, Ragnvald (1996): "Forskningssopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog." I H. Holter og R. Kalleberg, (red.) *Kvalitative metoder i Samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kalleberg, Ragnvald (1999): "Universiteter – Institusjoner i det sivile samfunn". *Sosiologi i dag* 1: 75-99.
- Kalleberg, Ragnvald (2000a): "Universities: Complex Bundle Institutions and the Projects of Enlightenment". *Comparative Social Research*, Vol 19. JAI Press.
- Kalleberg, Ragnvald (2000b): "En knippeinstitusjon mellom tradisjon og visjon. Institutt for sosiologi ved Universitetet i Oslo 1950-2000" *Tidsskrift for Samfunnsforskning* nr. 4.
- Kalleberg, Ragnvald (2003): "Forskningsformidling, knippeinstitusjoner og norsk som fagspråk". I Finn D. Simonsen, red. (2004) *Språk i kunnskapssamfunnet. Engelsk – elitenes nye latin?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kallerud, Egil (red.) (1998): *Grunnforskning i innovasjons- og forskningspolitikk*. NIFU

- rapport 2.
- Kjelstadli, Knut (1999): *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klein, Julie Th. (1990): *Interdisciplinarity. History, Theory and Practice* Michigan: Wayne State University Press.
- Knain, Erik (1994): *Sentre og programmer i universitetenes randsoner*. Oslo: NAVFs Utredningsinstitutt. Rapport 13.
- Knorr – Cetina, Karin (1999): *Epistemic Cultures*. Ca: Stanford University Press.
- Kuhn, Thomas (1977): *The Essential Tension*. DE: Chicago University Press.
- Larsen, Ingvild M. (1995): *Universitetenes Forskningspolitikk*. Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Rapport 7/95.
- Larsen, Ingvild M. (1997): "FOSFOR – en organisatorisk innovasjon i randsonen av Universitetet i Oslo". I Christensen, Tom og K. Midgaard (red.): *Universitetet som beslutningsarena*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Larsen, Ingvild M. (2003): "Tradisjonelle ledelsesprinsipper under press – forvitring eller fornying?" I Larsen, I. M. og B. Stensaker (red.): *Tradisjon og tilpasning. Organisering og styring av universitetene*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Langfeldt, Liv (2002): "Evaluering av NTNUs program for tverrfaglig forskning." NIFU skriftserie nr. 21.
- Lattuca, Lisa (2003): *Creating Interdisciplinarity*. DE: Vanderbilt Publications.
- Lewontin, David (2004): "Dishonesty in science". *New York Review of Books*, vol. 51, no 18.
- Lynton, Ernest (1985): "Interdisciplinarity: Rationales and criterias of assessment". I Levin, Lennart & I. Lind (red.): *Interdisciplinarity Revisited: Re- assessing the Concept in the Light of Institutional Experience*. Stockholm: OECD, Swedish National Board of Universities and Colleges, Linköping University.
- Mathisen, Werner C. (1990): "The Problem-Solving Community. A Valuable Alternative to Disciplinary Communities?" I *Knowledge: Creation, Diffusion, Utilization*, Vol 11, no 4.
- Mathisen, Werner C. (1991): *KULT- prosessevaluering*. NAVF: Rådet for humanistisk forskning

- Mathisen, Werner C. (1995): "Tverrfaglig forskning i Norden. Barrierer og forskningspolitiske virkemidler". I *Forskningspolitikk* 3.
- Mathisen, Werner C. (1998): "Erfaringer med tverrfaglighet fra forskningsmiljøer utenfor og i periferien til universitetssystemet". I Dahl, Thomas & K. Sørensen (red.): *Perspektiver på Tvers. Disiplin og tverrfaglighet på det moderne forskningsuniversitetet*. Trondheim: Tapir forlag.
- Mcneill, Desmond, Garcia-Godos, J. & Gjertåker, A. (red.)(2001): *Interdisciplinary Research on Development and the Environment*. University of Oslo: SUM Report No.10.
- Merton, Robert K. (1973): "The Normative Structure of Science". I *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. University of Chicago Press.
- Mintzberg, Henry (1983): *Structure in Fives. Designing Effective Organizations*. NJ: Prentice Hall.
- Mintzberg, Henry (1991): *Mintzberg on Management. Inside our Strange World of Organizations*. NY: The Free Press.
- Mintzberg, Henry (1996): *The Rise and Fall of Strategic Planning*. London: Prentice Hall.
- Nelissen, Nico, J.V.D. Straaten & L. Klinkers (ed.) (1997): *Classics in Environmental Studies*. Utrecht: International Books.
- Nilsen, Yngve (2001): *En felles plattform? Norsk oljeindustri og klimadebatten i Norge fram til 1998*. Doktoravhandling, Det historisk- filosofiske fakultet.
- NOU 1988: 28: *Med viten og vilje. Høgre utdanning og forskning i Norge* (Hernes-utvalget)
- NOU 1991: 24: *Organisering for helhet og mangfold i Norsk forskning* (Grøholt-utvalget)
- Nowotny, Helga, P. Scott & M. Gibbons (2001): *Re- thinking Science. Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity.
- Olsen Tore (1968): "Universitetets organisasjon og den nye utfordring" I Simensen, Jarle (red.) *Universitetet og samfunnet*. Oslo: Orion debatt.
- Robson, Colin (1993): *Real World Research. A Resource for Social Scientists and Practitioner- Researchers*. Oxford: Blackwell

- Rørvik, Kjell Arne (2003): *Moderne Organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Scerri, Eric (2000): "Interdisciplinary Research at the Beckman Institute". I Weingart, P. & N. Stehr (red.) *Practicing Interdisciplinarity*. University of Toronto Press
- Skoie, Hans (1984): *Norsk forskningsorganisasjon i etterkrigstiden*. Oslo: NAVF.
- Slagstad, Rune (2000): *Kunnskapens hus*. Oslo: Pax.
- Smeby, Jens C. (2003): "Endrede rammebetingelser for universitetene". I Larsen, I. M. og B. Stensaker (red.): *Tradisjon og tilpasning. Organisering og styring av universitetene*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Snow, C. P. [1959](2001): *De to kulturer*. Oslo: Cappelen.
- St. meld. 60 (1984 – 1985): *Om forskningen i Norge*
- St. meld. 28 (1989 – 1990): *Om forskning*.
- St. meld. 36 (1992 – 1993): *Forskning for fellesskapet*.
- Søgnen, Randi (1997): "Rik dagsorden for 20 – årig jublant". I *Forskningspolitikk 4*.
- Sørensen, Knut Th. (1998): "Den nye tverrfagligheten. Fra polyteknisk generalist til polyvalent spesialist". I Dahl, T. & K. Sørensen (red.). Trondheim: Tapir forlag.
- Teich, Albert H (1986): "Research Centers and Non- Faculty Researchers: Implications of a Growing Role in American Universities". I Chubin m. fl (red): *Interdisciplinary Analysis and Research*. Lomond Publications.
- Thue, Fredrik (2000): "Den atlantiske forbindelse. ISF i det amerikansk- europeiske forskningssamarbeidet 1945- 1953". I Engelstad, Fredrik (red.): *Kunnskap og refleksjon. 50 års samfunnsforskning. ISF 1950- 2000. ISF rapport 2*.
- Turner, Stephen (2000): "The Nature of Disciplines". I Weingart, Peter og N. Stehr (red.)(2000): *Practising Interdisciplinarity*. University of Toronto Press.
- Wadel, Cato (2002): *Læring i lærende organisasjoner*. Flekkefjord: SEEK A/S
- Wallerstein, Immanuel (1996): *Åpne samfunnsvitenskapene!* Oslo: Spartacus forlag.
- Weingart, Peter: "Interdisciplinarity: The Paradoxical Discourse" I Weingart, Peter og N. Stehr (red.)(2000): *Practising Interdisciplinarity*. University of Toronto Press.
- Wisted, Bjørn & W. C. Mathisen (1995): *Tverrfaglig forskning i Norden – barrierer og forskningspolitiske virkemidler*. Kbh: TemaNord.
- Wittrock, Björn (1997): "Det moderne universitetets forvandlinger", i Rasmussen og Jacobsen(red.) Rasmussen, Palle & Arne Jakobsen (red.)(1997): *Universiteter i dag*.

Politik- kultur- ledelse. København: Samfundslitteratur.

Yearley, Stephen (1997): "The Changing Social Authority of Science." I *Science Studies* 1.

Yin Robert K. (2003): *Case Study Research. Design and Methods*. 5. utg. Thousand Oaks: Sage.

Ziman, John (2000): *Real Science. What it is and what it means*. Cambridge: Cambridge University Press.

Antall ord: 49 363. (herav intro og referanser: ca. 4000 ord).

Alle kilder i denne avhandlingen er oppgitt.

Vedlegg 1 Liste over forkortelser og akronymer

BiO	Biotechnologisenteret i Oslo
CICERO	Centre for International Climate and Environmental Research
DNV	Det Norske Veritas
ECON	Senter for økonomisk analyse
EMBIO	Styringsgruppen for Molekylærbiologi og Bioteknologi ved UiO
EMBN	European Molecular Biology Network
FNI	Fridjof Nansens Forskningsintitutt
FORNY	Forskningsbasert nyskaping (NFR- program)
FUGE	Funksjonell genomforskning (NFR- program)
IHDP	International Human Dimensions Programme on Global Environmental Change
IMK	Institutt for Medier og Kommunikasjon, UiO
IMT	Institutt for Musikk og Teater, UiO
INL	Institutt for Nordistikk og Litteraturvitenskap, UiO
ISF	Institutt for samfunnsforskning
ISO	Institutt for sosiologi (nå ISS)
NFR	Norsk Forskningsråd
NAVF	Norges Allmentvitenskapelige Forskningsråd, et av fire forskningsråd før sammenslåingen i 1999
NTH	Norges Tekniske Høgskole
NTNU	Norges teknisk- naturvitenskapelige universitet
SUM	Senter for utvikling og miljø
KULT	Kultur- og tradisjonsformidlende forskning (NAVF- Program)
SFF	Sentre for fremragende forskning
SINTEF	Sentralinstituttet.
SAMRAM	Samfunnsmessige rammebetingelser og virkemidler for norsk energi- og miljøpolitikk (NFR- program)
KLIMATEK	Teknologi for reduksjon av klimautslipp (NFR- Program)
SAMSTEMT	Samfunnsfaglige studier av energi, miljø og teknologi (NFR- program,)
TIK	Senter for studier av teknologi, innovasjon og kultur
TMV	Senter for teknologi og menneskelige verdier (Nå TIK)
UFD	Det Kgl. Utdannings- og forskningsdepartement
UiB	Universitetet i Bergren
UiO	Universitetet i Oslo
UNEP	United Nations Environmental Programme

Vedlegg 2: Informanter

Jeg hadde åpne intervjuer med i alt sju informanter ved de sentrene som jeg har undersøkt. Basis for intervjuene var en intervjuguide på stikkordsform, konsentrert rundt fire hovedtemaer: Historikk, forholdet til universitetet og andre aktører, tverrfaglig samarbeid og ledelse. Samtalene var fra min side ment å skulle belyse generelle innsikter fra litteraturen om tverrfaglig samarbeid og mer spesifikke temaer knyttet til hvert senteres opprettelse og drift. Samtalene ble transkribert i sin helhet.

Jeg hadde i tillegg samtaler med rådgiverne Aslak Tonna og Jana Weidemann ved Universitetets sentraladministrasjon, i den hensikt å skaffe litt mer bakgrunnsinformasjon om senterproblematikk sett fra Universitetsledelsens og administrasjonens sted. Disse samtalene er ikke transkribert.

Informanter:

Prof. emeritus Hans Prydz, tidligere senterleder, Bioteknologisenteret i Oslo. Intervjuet 06.2.04 i Forskningsparkens kantine. Samtaletid: 2 timer.

Prof. Kjetil Taskén, senterleder, Bioteknologisenteret i Oslo. Intervjuet 19.5.04 på hans kontor. Samtaletid: 40 min.

Jan S. Fuglestvedt, forskningsleder, P1, CICERO – Senter for klimaforskning. Intervjuet 14.6.04 på hans kontor. Samtaletid: 1 time.

Kjell Arne Hagen, Viseadministrerende direktør, CICERO – Senter for klimaforskning. Intervjuet 16.4.04 i et møterom på senteret. Samtaletid: 1 time, 30 min.

Førsteaman. Astrid Sæther, tidligere daglig leder, nå formidlingsleder, Senter For Ibsen-studier. Intervjuet 27.1.04 på hennes kontor. Samtaletid: 45 min.

Prof. Vigdis Ystad, faglig leder for Utgaveprosjektet, Senter for Ibsen-studier. Intervjuet 26.3.04 på hennes kontor Samtaletid: 1 time.

(Informanter forts.)

Tom Eide, vikarierende forskningsleder 1.04 – 4.04, Senter for Ibsen- studier. Intervjuet
27.1.04, på hans kontor. Samtaletid: 2 timer.

Samtaler:

Aslak Tonna, rådgiver, sentraladministrasjonen, UiO. Januar 2004.

Jana Weidemann, rådgiver, forskningsadministrativ avdeling, UiO. Januar 2004.

Vedlegg 3 Kildeoversikt

UiO- materiale:

Fra Sentralarkivet, UiO, samt andre UiO- dokumenter:

Diverse møtoreferater fra kollegieprotokoller, årene 1986 – 1995.¹⁵⁸

UiO (1986) Møtoreferat fra Utvalg for bioteknologi, UiO, 12.9.86.

UiO (1987a)Strategigruppen: perspektivanalyse, 1987.

UiO (1987b): Fra strategigruppens sekretær: ”tverrfaglige samarbeidsutvalg”. 25.2.87.

FOSFORs strateginotat, 15.2.88

Orienteringsnotat fra universitetsdirektøren: Innovasjonssenteret A/S, Forskningsparken og FOSFOR fremvekst og utvikling. Notat nr. 119/90.

UiO (1990a) ”Etablering av et Ibsen- senter”. Fremleggsnotat 28.2.1990.

UiO (1990b): ”Opprettelse av Senter for internasjonal klimapolitikk”. Fremleggsnotat 05.4.90

UiO (1992): Organisering av sentre og programmer ved Universitetet i Oslo. Innstilling fra prosjektgruppen 12. februar 1992.

UiO (1992b): Oversikt over sentre og tverrfaglige enheter ved Universitetet i Oslo.

Vedlegg til Innstillingen om Organisering av sentre og programmer ved Universitetet i Oslo

UiO (1995): En organisasjonsevaluering av Bioteknologisenteret i Oslo.

UiO (1997): Evaluering av Senter for Ibsen- studier. Det historisk- filosofiske fakultet.1997.

Notat fra Astri Sæther: Re: evalueringsrapport. 1997

Notat fra Otto Hageberg: Evaluering av senter for Ibsen- studier.

Universitetsdirektøren: Evaluering av Senter for Ibsen- studier. Framleggsnotat 15.9.1997.

UiO (2001): ”Plan for reorganisering av Bioteknologisenteret i Oslo”. Styringsgruppen

¹⁵⁸ Hvor slike kilder er benyttet gis det henvisning til dato i teksten.

for universitetets forskning innen molekylærbiologi, bioteknologi og bioinformatikk.
2001.

Vedtekter for Styringsgruppen for molekylærbiologi, bioteknologi og bioinformatikk
(EMBio). Vedtatt 2001.

UiO (2004): Felles fagprogram for Miljøforskningssenteret ved UiO.

Oversikt over stiftelser, selskap og andre rettssubjekt med faglig eller annet samarbeid
med Universitetet i Oslo pr 29.01.04

Retningslinjer for forvaltning av eksternt finansiert virksomhet ved Universitetet i Oslo.
Fastsatt av Universitetsstyret 25.3.03

Retningslinjer for samarbeid mellom Universitetet i Oslo og andre rettssubjekt. Fastsatt
av Universitetsstyret 25.3.03.

Fra Bioteknologisenteret i Oslo:

BiO (1989): Avtale vedrørende samarbeid om Bioteknologisenteret i Oslo mellom
Forskningstiftelsen i Oslo- regionen og Universitetet i Oslo. 12.06.89.

Vedtekter for Bioteknologisenteret i Oslo. 1996, 2003.

Årsrapporter fra årene 1991, 1992, 1995, 1996, 1997, 1998, 2002.

BiO (1999) Evaluation report, 1994-1998.

SAG (1999): SAG Evaluation Report

Fra CICERO – Senter for Klimaforskning:

Årsrapporter fra årene 1991,1992,1993,1994,1996, 1997, 2002

CICERO (2003) Strategisk plan for CICERO 2003- 2007.

Rammevtale mellom Universitetet i Oslo og stiftelsen Senter for internasjonal
Klimapolitikk ved Universitetet i Oslo. Fornytt mai 2000.

Kongelig resolusjon av 27.9.89 om opprettelse av CICERO. Miljøverndepartementet.

Vedtekter for stiftelsen ”Senter for internasjonal klima- og miljøpolitisk forskning ved
universitetet i Oslo.

Fra Senter for Ibsen- studier:

Vedtekter for Senter for Ibsen- studier.

Årsrapporter fra årene 1993, 1995, 2001, 2002, 2003

Innstilling om fase 2, planperiode 1999- 2004.

IS (1999): Langtidsplan, 1999- 2004

IS (2004): Utkast til langtidsplan 2004- 2007

Avisartikler:

Fra UniForum:

”Usemjø om evaluering”.1995.

”St. Olavs orden til Hans Prydz”. 5.6.2001

”Bioteknologisenteret reorganiseres”.30.9.2002

”Et decennium for Ibsen”. 23.5.2003

”Vil etablere miljøforskningscenter i Forskningsparken”. 22.8.03

Fra Aftenposten:

”Klimadirektøren”. Notis, 3.10.1990.

”Ny milliardindustri når alle gener er kartlagt”. Artikkel, 2000.

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/okonomi/d147713.htm>

”Norum vil legge Ibsen bak seg”. Artikkel 23.1.2000.

”1574 Ibsen- brev på nettet”. Artikkel 12.3.2001.

Stenseth, Niels Chr. og Jødal, Morten: ”Universitetet og samfunnet“. Kronikk 13.12.1990

Fenstad, Jens E.: ”Det mangfoldige Universitetet”. Kronikk, 25.9.1990.

Prydz, Hans: ”Biologi ved en korsvei”. Kronikk, 07.3.1990

Prydz, Hans: ”Et lovforbud mot ny innsikt”. Kronikk, 20.11.1991.

Prydz, Hans: ”Patenter på liv – bør systemet forlates?” Kronikk, 12.3.1998

Prydz, Hans: ”Genforskning – rapport fra elfenbenstårnet”. Kronikk,04.3.1999

Skei, Hans M.: ”Ibsen som scenedikter”. Anmeldelse, 03.8.1999.

Fra Edda:

Johansen, Jørgen Dines: ”Tegn i mot tegn”. Bokanmeldelse, 2/2003.

Øvrige publikasjoner:

Fra Norsk forskningsråd:

NFR (1995): ”Langtidsplan”, NFR.

NFR (2000a): ”Evaluering av CICERO – senter for klimaforskning”. Område for Miljø og utvikling.

NFR (2000b): “Research in Biology and relevant areas of Biochemistry i Norwegian Universities, Colleges and Research institutes. Report of the Principal Evaluation Committee”.

NFR (2004): ”FUGE – Nasjonal satsning på funksjonell genomforskning i Norge”.

Internettressurser:

www.admin.uio.no

www.bio.uio.no

<http://www.hf.uio.no/ibsensenteret/>

www.cicero.uio.no

www.odin.dep.no

www.mediarkivet.no